

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**SÜLEYMAN PAŞA’NIN DİVAN-I HARP’TE YARGILANMASINA DAİR
DEFTERİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRMESİ (1878–1879)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cihan DURAN

İSTANBUL 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**SÜLEYMAN PAŞA’NIN DİVAN-I HARP’TE YARGILANMASINA DAİR
DEFTERİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRMESİ (1878–1879)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cihan DURAN

TEZ DANIŞMANI: Dr. Fehmi YILMAZ

İSTANBUL 2010

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Cihan DURAN'ın "Süleyman Paşa'nın Divan-ı Harp'te Yargılanmasına Dair Defterin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1878-1879)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Dr. Fehmi Yılmaz
Üniversitesi Marmara

Üye : Yrd.Doç.Dr. Ali Karaca
Üniversitesi Marmara

Üye : Doç.Dr. Bilgin Aydın
Üniversitesi Marmara

İmza

.....

.....

.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 07.10.2010 tarih ve 2010/10-7 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	VI

BİRİNCİ BÖLÜM

A- SÜLEYMAN PAŞA’NIN HAYATI	1
1. Süleyman Paşa ile Namık Kemal’in Münasebeti	7
B- DEFTER HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME	11

İKİNCİ BÖLÜM

A- DEFTER FİHRİSTİ	22
B- DEFTERİN TRANSKRİPSİYONU	23
1. Mesele-İ Zâime-i Harbiyede İbtida Balkan Ve Muahharan Umûm Tuna Ve En Sonra Umûm Rumeli Orduları Kumandanlığında Bulunmuş Olan Devletlü Süleyman Paşa Hazretleri Hakkında Fezleke-i Müddeâdır	23
2. Divan-ı Harb Mazbatasının Sureti	33
3. Nusret Paşa’nın Mütalaâtı	47
4. Canib-i Âlî-yi Sadaret-penâhîye Yazılan Tezkire-i Seraskerî Sureti	50
5. Süleyman Paşa’nın Temyîz-i Davadan Fâri’ Olduğuna Dair Hâk-Pâ-Yı Şâhâne Takdim Eylediği Arzı	51
6. Divân-ı Ahkâm-ı Adliyece Temyiz-i Davası Hakkında Hâkpây-i Şâhâne Arz-ı Hal	51
7. Adliye Nezâret-i Celîlesine	52
8. Es’ele-i İthâmiyeyi Mutazammın Varaka	53
9. Müddeî-İ Umûmî Necib Paşa’nın İş Bu Doksan Dört Senesi Şehr-i Teşrîn-i Saninin On Dördüncü Gecesi Saat Sekizde Divân-ı Harb Huzurunda Kıraat Eylediği İthamname-i Ahirin Nota Edilebilen Münderecatının Bir Kısımına Karşı Yine Leyle-i Mezkurda, Ketb Ve Tahrir İle Teneşşüd ... Bilinip Ferdâsı Çarşamba Günü Henüz Divân-ı Harb’te Kıraat Olunan Defnâme-i Acizdir	55
10. Sûret-i Telgrafnâme – Balkan Umûm Kumandanlığına	61
11. Sûret-i Telgrafnâme – Süleyman Paşa Hazretlerine	62
12. Sûret-i Tercüme - Grandük Nikola’ya Pişdar Kumandanı Ceneral Gorkov’un Takdim Ettiği Planın Tercümesidir	63

13. Ceneral Gorkov'un Balkan'dan Mürûrunda Verdiği Raportun Tercümesidir	64
14. Sûret-i Telgrafnâme – Balkan Kumandanlığına	66
15. Müddeî-i Umumî Tarafından Verilen Fezleke-i Müddeâya Reddiye Olarak Devletlü Süleyman Paşa Hazretlerinin Tahriren Tanzîm Eyledikleri Defnâmeyi Kıraat Eyledikten Sonra İstinoğraflar Vasıtasıyla Zabt Olunan İfadât-ı Atiyyesidir	76
16. Süleyman Paşa Hazretlerine Telgrafnâme	78
17. Taraf-ı Vala-yı Kaimakamiden Tuna Kumandanı Süleyman Paşa Hazretlerine Telgrafnâme.....	78
18. Süleyman Paşa Hazretleri'nden Mevrûd Telgrafnâme	79
19. Rumeli Ordu-yu Hümayunları Kumandanı Süleyman Paşa Hazretlerine Telgrafname	79
20. Tophane-i Amire Müşiri Devletlü Mahmut Paşa Hazretleri'ne Telgrafnâme	79
21. Süleyman Paşa Hazretlerine.....	80
22. Süleyman Paşa'nın Makam-ı Seraskeriye Keşide Eylediği Telgrafnâmesinin Suretidir.....	84
23. Süleyman Paşa'nın Divan-ı Harb'teki İfadesi.....	86
24. Matbu Varaka Sureti	97
25. Divan-ı Harplerin İcra-yı Muhakematında İttihaz Edecekleri Meslek ve Kaide Beyanındadır.....	97
26. Süleyman Paşa Tarafından Huzur-ı Celil-i Sadaret Penahiye Takdim Eylediği Layiha Sureti.....	101
27. Divan-ı Harbe Takdim Olunan Protesto Suretidir	101
28. Divan-ı Harp Riyasetine Takdim Olunan Protestosudur	107
29. Süleyman Paşa'nın Huzur-ı Sâmi-i Sadarete Takdim Eylediği Arızanın Sureti	108
30. Taraf-ı Âlî-i Sadareten Canib-i Sami-i Seraskeriye Yazılan Tezkere.....	109
31. Divan-ı Harp'ten Tanzim Olunan Mazbata Sureti	110
32. Taraf-ı Sami-i Sadaret Penahiden Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabet-i Celilesine Varid Olan Arz Tezkiresi Sureti	112
SONUÇ	114
EKLER	120
KAYNAKÇA	134

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu, 93 Harbi olarak bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Rumeli orduları umum kumandanı olan Süleyman Paşa’nın Divan-ı Harp’te yargılanmasına dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı 999 numaralı defterin transkripsiyonu oluşturmaktadır. Süleyman Paşa, hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar kaynakça kısmında gösterilmiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda yukarıda belirttiğimiz Süleyman Paşa’nın Divan-ı Harp’te yargılanmasına ait defterin kullanılmadığını tesbit ettik. Bu nedenle Süleyman Paşa’nın, Divan-ı Harp’te yargılandığı mahkeme kayıtlarının toplu halde bulunduğu bu defteri transkrip ederek kullanıcıların istifadesine sunmayı amaçladık.

Defter, Osmanlıca’dan basit transkripsiyon yöntemi ile Latin harflerine aktarıldı. Transkripsiyon sırasında eserin orjinaline sadık kalındı. Defterdeki paragraf düzenine riayet edildi ve bazı yer adları sözlüklerde bulunamadığından, yanlarına soru işareti konuldu. Defterde işlenen konular sıraya göre aynen aktarıldı.

Çalışmanın giriş kısmında, Süleyman Paşa’nın yargılanmasına neden olan 93 harbinin sebepleri, o dönemin uluslar arası konjonktürü ile devletlerarası münasebetler ve savaşa götüren sebepler anlatıldı. Birinci bölümde, Süleyman Paşa’nın hayatı anlatıldıktan sonra defterdeki yargılama sürecine ait konuların özet mahiyetinde genel bir değerlendirilmesi yapıldı. Tezin ikinci bölümünde ise defterin transkripsiyonu verildi. Eserin sonuç kısmında, defterdeki bilgilere ilave olarak Süleyman Paşa hakkında padişah iradesi ile beraber yargılanmasına götüren zahiri sebeplerin yanında gerçek sebeplerin de ne olabileceği konusunda açıklamalar yapıldı.

Tez konumu tavsiye eden, hocalığın yanında gerçek hayatta da daima bilgi, öneri ve vaktini harcamaktan geri durmayan, emeklerinin hakkını vermekten aciz kalacağım değerli hocam Prof. Dr. Ali Akyıldız’a teşekkür etmek boynumun borcudur. Tezin hazırlanmasında, ikaz, öneri ve birikimini benimle paylaşarak yardımcı olan tez danışmanım Dr. Fehmi Yılmaz’a, tezimin tamamlanmasında her türlü desteği veren değerli amirim Hüseyin ÖZTÜRK’e ve şahsında bütün mesai arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım. Ayrıca, çalışmamı tamamlamamda beni her zaman destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen, oğlum Ahmet Mahmut’un annesi,

hayat arkadaşım, vefakâr eşim Türkân Duran'a en derin şükran ve sevgilerimi sunarım.

Cihan DURAN

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu, 93 Harbi olarak bilinen 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli orduları umum kumandanı olan Süleyman Paşa'nın Divan-ı Harp'te yargılanmasına dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı 999 numaralı defterin transkripsiyonu oluşturmaktadır.

Osmanlıca'dan basit transkripsiyon yöntemi ile Latin harflerine aktarılan eserin transkripsiyonu esnasında orjinaline sadık kalındı.

Çalışmanın giriş kısmında, Süleyman Paşa'nın yargılanmasına neden olan 93 harbinin sebepleri, o dönemin uluslar arası konjonktürü ile devletlerarası münasebetler ve savaşa götüren sebepler anlatıldı. Birinci bölümde, Süleyman Paşa'nın hayatı anlatıldıktan sonra defterdeki yargılama sürecine ait konuların özet mahiyetinde genel bir değerlendirilmesi yapıldı. Tezin ikinci bölümünde ise defterin transkripsiyonu verildi. Eserin sonuç kısmında, defterdeki bilgilere ilave olarak Süleyman Paşa hakkında padişah iradesi ile beraber yargılanmasına götüren zahiri sebeplerin yanında gerçek sebeplerin de ne olabileceği konusunda açıklamalar yapıldı.

ABSTRACT

The topic of this work consists of the notebook transcription of the Ottoman Archives of Prime Ministry which named as Yıldız Esas document no:999, about the trial of Suleyman Pasha at the supreme military court who was the commander of the Rumeli armies of the Ottoman Army during the Ottoman-Russian War between 1877-1878 known as 93 War.

The accuracy kept according to it's original Ottoman language while translating by simple transcription method to Latin alphabet.

At the intruduction part of the work, it is told about the reasons of the 93 War, reasoned with the trial of the Suleyman Pasha, the international conjuncture of those times and inter-states relations and the reasons of the war. After the explanation in the first part about the life story of Suleyman Pasha, a general evaluation of the trial process in the notebook made as an abstract. The second part of the thesis gave us the transcription of the notebook. At the last part of the work, additionaly to the information about Suleyman Pasha, the artificial reasons, took him to the court with the will of the Padishah and real reasons explained.

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
İ.MMS.	İrade Meclis-i Mahsus
s.	Sayfa
Y.EE	Yıldız Esas Evrakı

GİRİŞ

19. yüzyıl Osmanlı dış politikası üç dönemde incelenebilir. 1699 Karlofça Antlaşması ile 1856 Paris Antlaşmasına kadar, Osmanlı Devleti'nin rakipsiz güç olmaktan çıktığı birinci dönem, 1856 Paris Antlaşması'yla 1878 Berlin Antlaşmasına kadar toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının Avrupalı devletlerce garanti altına alındığı ikinci dönem, 1878 Berlin Antlaşması ile devletin kendi haline bırakılıp, özellikle de, o güne kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana bir siyaset izleyen İngiltere'nin bu desteğini çekmesiyle başlayan üçüncü dönem.

Burada 1856 Paris Antlaşması'ndan 1878 Berlin Kongresi'ne kadar olan süreç ve Berlin Kongresinin sonuçlarının Devlet üzerindeki etkileri anlatılacaktır.

1856–1878 dönemi Osmanlı dış politikasının temel ilkesini, ülke içerisindeki ayrılıkçı gruplara karşı toprak bütünlüğünün korunması şeklinde özetlenebilir.¹ Paris Antlaşmasıyla kâğıt üzerinde de olsa, Osmanlı Devleti Avrupa Devletler Topluluğu'na katılarak Rusya'ya karşı bir destek kazanmış oldu. Özellikle Balkanlar'daki ayrılıkçı hareketleri körükleyen ve destekleyen Rusya, 1854–1856 Kırım Savaşı sonrasında Prusya hariç bütün Avrupa Devletleri'ni karşısına almasıyla Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını bir süreliğine de olsa azaltarak yayılcı politikasını Asya'ya yöneltmek zorunda kaldı.² 1870'den itibaren Avrupa Devletleri arasındaki dengeler değişince Rusya, yönünü Asya'dan tekrar Balkanlar'a ve dolayısıyla Osmanlı Devleti üzerine çevirdi. 1856 Paris Antlaşması'ndaki Karadeniz ile ilgili hükümleri tek taraflı olarak fesheden Rusya, İstanbul'daki elçisi Ignat'yev'in etkili siyasetiyle Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme imkânı buldu.³ Bu tarihten itibaren Balkanlar üzerinde Panislavizm hareketi ile kışkırtıcı ve yayılcı bir politika izlemeye başladı. Özellikle 18. yy'ın ikinci yarısından itibaren uyanmaya başlayan Bulgar Milliyetçiliği, bu dönemde Panislavizm akımından etkilenip büyük

¹ Teyfur Erdoğan, "1856 Paris Kongresi - 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 149–150.

² Fahir Armaoğlu, *19. y.y. Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 486.

³ Teyfur Erdoğan, "1856 Paris Kongresi - 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, s.151, Fahir Armaoğlu *19. y.y. Siyasi Tarihi (1789–1914)*, s. 488.

bir gelişme göstererek Bulgar meselesi'nin ortaya çıkmasına sebep oldu.⁴ 1870 yılında müstakil bir Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla Bulgar milli hareketi iyice kuvvetlendi ve bölgedeki hristiyan unsurların isyan ve ayaklanmaları için cesaretlendirici bir etkisi oldu. Bunun sonucunda 1875'de patlak veren Hersek ayaklanması, kısa sürede genişleyerek Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Bosna gibi Panislavizm'in etkisinde olan bölgelerde heyecana sebep oldu. Bu durumu gören Osmanlı Devleti, Hersek'e askeri kuvvet göndererek isyanı bastırmaya muvaffak olduysa da Rusya'nın işin içine girmesiyle Hersek isyanı bir Avrupa meselesi haline dönüşerek Doğu Buhranı olarak anılmaya başlandı.⁵ İngiltere'nin öncülüğünde meseleyi halletmek üzere bir konferans toplamayı amaçlayan Avrupalı devletler kendi aralarında bir takım kararlar alarak bunları Osmanlı Hükümeti'ne dikte ettirmeyi düşündüler. Rus elçisi Ignatiyef'in amacı ise Osmanlı Devleti'ne kabul etmeyeceği teklifler sunarak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'da yalnız bırakmak ve özellikle de İngiltere'nin tarafsızlığını sağlayarak Osmanlı Devleti'ne karşı bir askeri müdahale ortamı oluşturmaktı. Nitekim 1876 yılında İstanbul'da toplanan konferans esnasında Osmanlı Devleti I. Meşrutiyeti ilan ederek Avrupa Devletleri'nin iç işlerine müdahalesini önlemek istedi. Fakat konferansa gelen Avrupa devletlerinin elçileri meşrutiyetin ilanının konferansın çalışmalarını etkilemeyeceğini belirterek çalışmalara devam ettiler. Osmanlı Devleti, konferans sonunda kendisine sunulan ıslahat tekliflerini reddetti. İngilizler, Ruslar'a baskı yaparak yeni bir öneri geliştirmeye çalıştılar. İngiltere Elçisi Lord Salisbury ve Rus sefiri Ignatiyef tarafından İstanbul Konferansı'nda alınan kararların benzerleri şeklinde ortaya çıkan Londra Protokülü'nü Osmanlı padişahına sundular. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu öneriye de cevabı aynı olunca⁶ Ruslar amaçlarına ulaşarak, Doğu Buhranı diye adlandırılan meseleyi halletmek ve Osmanlı vatandaşı Hristiyanlar'ı korumak bahanesiyle 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.⁷

Savaş, Kafkas ve Rumeli olmak üzere iki cephede cereyan etti. Kafkas cephesi komutanı Ahmet Muhtar Paşa zaman zaman Ruslar'a karşı başarılı savaşlar yaptı fakat Rus taarruzlarına daha fazla dayanamadı. Ruslar aynı yıl Kars'ı ele

⁴ Ali İhsan Gencer, Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları", *Belgeler*, C. XV, sayı:19, 1993, s. 205.

⁵ Fahir Armaoğlu, *19.y.y. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s.494.

⁶ Bekir Sıtkı Baykal, "93 Harbi Arefesinde Osmanlı Devleti İle Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, C.72-77, 2003, s. 61-64.

⁷ Ali İhsan Gencer, Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları", *Belgeler*, C. XV, sayı: 19, s. 206.

geçirip Erzurum'a yöneldi. Asıl savaşların cereyan ettiği Rumeli cephesinde ise komutan Müşir Abdülkerim Paşa Tuna Nehri'ni savunma hattı kabul ederek savaş planını buna göre yaptı. Tuna Nehri'ni iki ayrı savunma hattına ayırarak, Tuna Doğu Ordusu Komutanlığı'na Müşir Süleyman Paşa, Tuna Batı Ordusu Komutanlığı'na da Müşir Osman Paşa'yı getirdi.⁸ Osmanlı Devleti, savaşın ilan edilmesinden harekâtın başlamasına kadar geçen süre içerisinde, ordunun takviye ve tahkimini tamamlamış, fakat techizat ve cephane eksikliğini tamamlayamamıştı. Ayrıca, merkezle iletişim konusunda sağlıklı bir telgraf sistemi kurulamamış, eski usüllerle iletişim sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Bulgarlar'a olan güvensizlik neticesinde dahili asayişin temini için askeri kuvvet ayrılmış olması orduyu zayıflatan sebeplerdendi.⁹

Ruslar savaş başladıktan sonra ilk hamlede Tuna'yı geçerek Plevne'ye doğru ilerlediler. Fakat Plevne'de hiç beklemedikleri bir direnişle karşılaştılar. Osman Paşa, elindeki az bir kuvvete rağmen, Plevne'yi şiddetle savundu. 20 Temmuz 1877 ile 12 Eylül 1877 arasında gerçekleşen Plevne muharebelerinin üçünde de Rus hücumları geri püskürtülerek, ağır kayıplar verdirildi. Bu durum karşısında saldırıdan vazgeçen Ruslar, Plevne'yi üç aşamalı olarak muhasara etmeye karar verdiler.¹⁰ Bu arada 26 Eylül 1877'de Tuna Ordusu Genel Komutanlığı'na atanan Süleyman Paşa, burada acilen yeni birlikler kurulması gerektiğine dair İstanbul'a raporlar gönderdi. Osman Paşa ise son Plevne muharebesinden sonra burayı boşaltıp Orhaniye tarafına çekilmek üzere İstanbul'dan izin istedi. Süleyman Paşa'nın da desteklediği bu görüşe İstanbul'daki Harp Meclisi izin vermedi. Kısa bir süre sonra beklenen oldu ve Ruslar Plevne'ye ulaşan tüm yolları keserek muhasara başlattı. İstanbul'dan, Osman Paşa'nın Plevne'yi boşaltması için izin çıksa da artık çok geç kalınmıştı. Ruslar'ın Plevne'yi ele geçirdikten sonra Edirne üzerine yürümeyi planladıklarını anlayan Süleyman Paşa Edirne'de bir savuma hattı kurulması için İstanbul'dan ek kuvvet talep etti. Harb Meclisi, Süleyman Paşa'nın bu talebini de dikkate almamakla birlikte, O'nu, Rumeli Orduları Genel Komutanlığı'na atayıp "halen ve istikbalde her şeyden sen mes'ulsün" diyerek bütün sorumluluğu Süleyman Paşa'ya yükledi.¹¹

⁸ Sema Demirtaş, Y. Serdar Demirtaş, "Plevne Tarruzu'ndan Alınması Gereken Dersler", *Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, yıl: 7, sayı: 13, Ankara, 2009, s. 167-189.

⁹ Necati Süral, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Balkan Cephesi Askerî Harekâtı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, C. 87, sayı: 226, Ankara, 1968, s. 9.

¹⁰ Fahir Armaoğlu, *19. y.y. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 518.

¹¹ Sema Demirtaş, Y. Serdar Demirtaş, "Plevne Tarruzu'ndan Alınması Gereken Dersler", *Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 13, s. 167-189.

Ruslar'ın muhasarasından son bir hamle ile çıkış harekâtına girişen Osman Paşa yaralanarak Ruslar'a esir düştü. Ruslar Plevne'yi ele geçirerek Edirne üzerine doğru harekete geçti. Yapılan muharebelerde Türk kuvvetlerini yenen Ruslar 20 Ocak 1878'de Edirne'ye girmeye muvaffak oldu.

Plevne muharebeleri, sadece askeri bakımdan değil uluslar arası gelişmeler bakımından da bir dönüm noktasıdır. Çünkü Plevne'nin düşmesi ile Ruslar'a önce Edirne, sonra da İstanbul'un kapıları açılmış oldu. Osmanlı Devleti, 1856 Paris Anlaşması'nı imzalayan devletlere Ruslarla arabuluculuk yapmaları için başvurursa da bu girişiminden bir sonuç alamadı.¹²

Harekâtın başından sonuna kadar cephe komutanlığına gerekli insiyatif verilmemesi nedeniyle her durumda ve girişimde merkezin fikrinin ve direktiflerinin alındığını görürüz. Hatta Divan-ı Harp'te, savaşın kaybedilmesinden sorumlu tutularak, yargılananlardan biri olan Abdülkerim Nadir Paşa bu meseleyi kendisine en kuvvetli delil yapmıştır.¹³ Eski Zağra Müftüsü ve Rüştüye Mektebi Öğretmeni Raci Efendi *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* isimli eserinde, savaşın kaybedilmesinden dolayı Süleyman Paşa'yı suçlu gösteren ifadeler kullandı. Eseri okuyan Süleyman Paşa, Raci Efendi'ye cevap niteliğinde bir mektup yazdı. Bu mektubunda, Ruslar'ın Plevne'yi geçip Edirne'ye hareket ettiklerinde İstanbul'daki Devlet Erkanı'nın, gelecekte meydana gelebilecek musibetleri görerek sorumluluğu üzerinden atmaya çalıştığını, Plevne muhasara edilince Osman ve Rauf Paşa'ya sınırsız yetki ile Plevne ve Balkan Orduları üzerinde İstanbul'a müracaat etmeden sınırsız tasarruf hakkı verildiğini tebliğ edildiğini bildirdi. "İstanbul'un kendilerini komuta konusunda serbest bırakmasının artık müdahale edilecek zaman kalmamış olmasındandır" diyerek iş işten geçmeden komuta işinin birleştirilip başkumandanlık işine ve savaş düzenine İstanbul'un müdahale etmemesi gerektiğini, kendisini, 1877 Eylül'ünden itibaren genel komutan olmasına rağmen İstanbul'un bu bölgedeki askeri birliklere doğrudan doğruya emir verdiğini yazdı.¹⁴

Savaşın Osmanlı açısından olumsuzluklarından biri de orduya mahsus bir telgraf hattının olmamasıydı. Süleyman Paşa genel komutan olmasına rağmen bütün birimleriyle haberleşememekte, nerede ne kadar askeri gücü olduğunu

¹² Fahir Armaoğlu, *19. y.y. Siyasi Tarihi (1789-1914)*, s. 520-521.

¹³ Necati Süral, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Balkan Cephesi Askerî Harekâtı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, C. 87, sayı: 226, s. 14.

¹⁴ Alemdar Yalçın, "Şipka Kahramanı Süleyman Paşa'nın Savunması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 11, 1996, s. 58-59.

bilmemekteydi. Bir diğ er problem de savaşın başından Ruslar'ın Plevne'yi muhasarasına kadar Rumeli Orduları'nda çok başlı komuta sisteminin işletilmiş olmasıydı.¹⁵

Savaş sonrasında Avrupa'daki girişimlerinden sonuç alamayan Osmanlı Devleti 31 Mart 1878'de Edirne Ateşkes Anlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.¹⁶ Edirne Anlaşması'ndan Ruslar'ın elde edeceği kazanımlar İngiltere ve diğ er büyük devletlerde paniğe sebep oldu. İngilizler İstanbul yakınlarına bir donanma göndererek 1856 Paris Antlaşması'nı imza eden devletlerin katılacağı genel bir kongre tertip edilmesi için özellikle Ruslar'a baskı yaptılar. Bu ortam içerisinde Osmanlı ve Rus temsilcileri arasında devam eden görüşmelerden sonra 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Ruslar buna göre askeri kazanımlarının bir anlaşma ile onaylanmasını ve Balkanlar'daki yeni statükonun Osmanlı Devleti'nce kabul edilmesini istiyorlardı. Avrupalı büyük devletler ve özellikle İngilizler Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerinin tekrar gözden geçirilip düzenlenmesi için baskı yapmaktaydılar. Yeni savaştan çıkan, ordusu yorgun ve yeni bir savaşa girişmeye hazırlıklı olmayan Rusya Avrupa Devletlerinin ve özellikle İngilizler'in bu baskılarına ve isteklerine daha fazla direnemedi ve 13 Haziran 1878'de Berlin Kongresi'nin toplanmasına razı oldu.

Berlin Kongresi'nde görüşülen meselelerin odak noktası Balkanlardı. Kongrede yeni bir Balkan haritası çizildi ve bu statüko 33 yıl devam etti. Kongre'de alınan kararlar Osmanlı Devleti'ni yeni bir dış politika arayışına itti. Berlin Antlaşması'nın ardından II. Abdülhamid büyük devletlerin artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak yerine Osmanlı Devleti'ni nasıl parçalayacaklarına ve paylaşacaklarına dair bir politika düşüncesi içinde olduklarını anladı.¹⁷

Berlin Kongresi Osmanlı Devleti'nin parçalanma ve dağılma aşamalarının en önemlilerindendi. Türk-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunma siyaseti yerine parçalanmasına gayret göstermeye başlamıştı. Esasen Rusya'nın güneye inmesine çıkarları açısından

---

¹⁵ Sema Demirtaş, Y. Serdar Demirtaş, "Plevne Tarruzu'ndan Alınması Gereken Dersler", *Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 13, s. 167-189.

¹⁶ Edirne Ateşkes Anlaşmasına göre, Bulgarlar'ın çoğunlukta oldukları yerler esas alınarak Bulgaristan'ın Hristiyan bir prenslik olmasına, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığına, Bosna Hersek'in muhtar bir yönetime kavuşmasına, Osmanlı savaş tazminatının ve Boğazlar'ın yeni statüsünün Rusya ile yapılacak ayrı bir anlaşmayla sonuca bağlanmasına ve barış antlaşması için görüşmelerin bir an önce başlamasına karar verildi.

¹⁷ Gül Tokay, "Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)", *ağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 201.

karşı olan İngiltere, bu siyasetini başarılı kılmak için Berlin Kongresi'nde ve sonrasında pek çok adımlar attı.¹⁸

Sonuç olarak Berlin Kongresi dengelerin değiştiği bir politik toplantıdır. Değişen dengeler ileride daha da içinden çıkılmaz meselelere gebe olacaktır. Berlin Antlaşması gerek Osmanlı Devleti ve gerekse Avrupalı büyük devletler açısından kalıcı bir antlaşma olmayıp temel sorunların çözüme kavuşmadan ileri bir tarihe atıldığı biçimsel nitelikte bir antlaşma olmuştur.¹⁹

---

¹⁸ Fahir Armaoğlu, *19. y.y. Siyasi Tarihi (1789–1914)*, s. 529–532.

¹⁹ Gül Tokay, “Ayastefanos’tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, s. 202.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN PAŞA'NIN HAYATI

Süleyman Paşa, 9 Ekim 1838 (Ramazan 1254)'de İstanbul'da Süleymaniye civarında Molla Gürani mahallesinde doğdu. Babası bir Yeniçeri ağasının torunu olan Seyyid Mehmed Efendidir.²⁰ Süleyman Paşa'nın dedeleri, Peygamber Efendimiz'in torunu Hz. Hasan'ın soyundan gelmekte olup, baba tarafından Bursa'da yatan Emir Sultan Hazretleri'ne ve ana tarafından da Tosya'da yatan Şeyh Pınar Hazretleri'ne dayanmaktadırlar.²¹

Süleyman Paşa, Dârü'l-maarif'de ilköğrenimini tamamladıktan sonra, bir süre Bayezit Camii'nde Mudurnulu İsmail Efendi'den dersler almıştır. Daha sonra 1852–1853 yıllarında Maçka'daki Askerî İdadi Mektebine ve 1855-1856'da Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane'ye girip 1859-1860'da teğmen rütbesiyle mezun olmuş; o tarihte Bosna Yenipazar'da²² bulunan II. ordu 5. öncü taburu'nun 4. bölümü teğmeni olarak ordu saflarına katıldı.²³

Süleyman Paşa zabıtlıkla Bosna ve Hersek taraflarında, Sultan Abdülaziz için kurulan muhafız kıtasında ve binbaşı rütbesiyle Hüseyin Avni Paşa maiyyetinde olarak Girit isyanını bastırmak üzere 1869'da Kandiye'de bulundu. 1870 yılında İstanbul'a gelerek Harbiye Mektebi Münşeat Müdürlüğüne tayin olundu ve bir müddet sonra Girit'teki hizmeti dolayısıyla rütbesi kaymakamlığa yükseltildi.²⁴

Süleyman Paşa, 1870 yılında Fırka-i İhtiyatiye Komutanı Ferik Redif Paşa ile beraber Yemen ve Asir'de bulundu. Burada göstermiş olduğu başarılarından dolayı 1870 yılında rütbesi miralaylığa yükseltildi.²⁵ Yemen'de hastalanması nedeniyle İstanbul'a dönmek zorunda kalan Süleyman Paşa, Harb okulu'nda Münşeat ve Tarih Öğretmenlikleri'ne başladı. Süleyman Paşa, 1872 yılında livalıkla Harbiye Mektebi

²⁰ Süleyman Paşa-zade Sami (Süleyman Nesib), *Süleyman Paşa Muhakemesi*, İstanbul, Matbaa-i Ebüzziyâ, 1912, s. 3.

²¹ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 1.

²² Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, 1954, s. 131.

²³ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, s. 2.

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şıpkı Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar", *Bellekten*, sayı: 45 (ayrı basım), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1948, s. 207.

²⁵ Hüseyin Namık Orkun, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, Ankara, Güneş Matbaacılık, 1952, s. 9.

İkinci Nazırlığı'na ve bir yıl sonra da Mektep Nazırlığı'na tayin olundu. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde önemli rol oynaması nedeniyle V. Sultan Murad tahta çıkarıldıktan sonra rütbesi, 1875 yılında Ferikliğe yükseltildi.²⁶

Osmanlı padişahlarının otuz ikincisi olan Sultan Abdülaziz'in 14 yıl süren padişahlığını sona erdiren müdahale Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın teşvikiyle Süleyman Paşa tarafından gerçekleştirildi.²⁷ İsmail Hami Danişmend'e göre de; "Sultan Abdülaziz (Erkan-ı Erbaa) denilen dört kişinin şahsi kin ve garazından dolayı tahtından indirilmiştir." Tarihçi Yılmaz Öztuna ise "Sultan Abdülaziz'in hal'i birkaç ahlaksız veya safdil devlet adamının, şahsi ihtirasları uğruna birleşmesiyle gerçekleşmiş bir olaydır." Bu dört devlet adamı; Sadr-ı-a'zam Rüşdi Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa ve Şeyh-ül-İslâm Hasan Hayrullah Efendi'dir.²⁸

Süleyman Paşa bu ekip içerisinde Meşrutiyet isteyen tek samimi kişi idi. Onun Askeri Mektepler Nazırı olmasından kaynaklanan nüfuzu ve kendine bağlı talebelerinin bulunması bu dört devlet adamının, Süleyman Paşa'nın kendi taraflarına çekilmesinin bir zorunluluk olduğu hissini uyandırdı. Nitekim 30 Mayıs 1876 günü Süleyman Paşa, Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı'ndan uzaklaştırılması işini Harbiye Mektebi talebeleriyle gerçekleştirdi.²⁹ Süleyman Paşa'nın rütbesi, bu olaydan sonra ferikliğe yükseltildi.

Sultan Murad tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Belgrad'dan İstanbul'a bir ultimatom geldi. İstanbul, Sırpların isteklerini kabul etmeyince Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Süleyman Paşa da 1876 'da Harb Müşâviri sıfatıyla Abdülkerim Nadir Paşa ile birlikte Sofya'ya gitti³⁰ ve İstanbul'a döndürülmeyerek Sırp'lara karşı Şehirköy ve Pirut taraflarının komutanlığına tayin edildi.³¹

Süleyman Paşa, Sırp'larla yapılan mütarekeden sonra yeni padişah Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Mithat Paşa başkanlığında Bab-ı Âli'de toplanan Kanûn-ı Esâsî Komisyonu'na, padişaha vekâleten memur edildi. Daha sonra Kanun-ı Esasi'nin maddelerinin tartışılması maksadıyla kurulan komisyona da katıldı. Namık

²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şıpka Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar", *Bellekten*, sayı: 45 (ayrı basım), s. 207.

²⁷ Süleyman Paşa olayın ayrıntısını, daha sonra kaleme aldığı ve oğlu Süleyman Paşa-zade Sami (Süleyman Nesib) Bey tarafından yayımlanmış olan, *Hiss-i İnkılâb yahud Sultan Abdülaziz'in hal'i ile Sultan Murad'ın Hâmis-i cülûsu* adlı eserinde anlatmıştır.

²⁸ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, s. 8.

²⁹ Abdullah Acehan, "Çok Yönlü Bir Kişi Olarak Süleyman Hüsnü Paşa", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 152, 2004, s. 162.

³⁰ Hüseyin Namık Orkun, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, s. 18.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şıpka Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar", *Bellekten*, sayı: 45 (ayrı basım), s. 208.

Kemal'in de dahil olduğu bu komisyon tarafından oluşturulan Kanun-ı Esasi layihası Meclis-i Hass-ı Vükelaca kabul edilip II. Abdülhamid'e sunuldu. II. Abdülhamid'in uzun bir süre Kanun-ı Esasi'yi onaylamaması üzerine Süleyman Paşa ve Namık Kemal padişahla bir görüşme yaptılar.³²

Diğer taraftan Süleyman Paşa ve Namık Kemal'in de içinde bulunduğu ve vatanın korunması için asker toplamak amacıyla 31 Aralık 1876'da teşkil edilen Asâkir-i Milliye Cemiyeti işinden kuşkulanan II. Abdülhamid bu cemiyeti de lağvetti.³³

II. Abdülhamid, amcası Sultan Abdülaziz'i hal' edenleri yavaş yavaş İstanbul'dan uzaklaştırmak istiyordu. II. Abdülhamid, amcası Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, garip bir şekilde ölümü, kardeşi Murad'ın tahta çıkarılışı, kısa bir süre sonra hastalığı ve tutuklanmasını kendisini sarsan ve düşündüren olaylar olarak hatırlarında yazdı. İktidara geldikten sonraki tasarruflarında da bu olayların tesiri büyük oldu. Olaylara karışan zevata bir daha hiç güvenmemiş, onları her fırsatta çevresinden ve İstanbul'dan uzaklaştırmış, bir bahane ile tutuklatmış, sürgüne yollamış ve en ağır şekilde cezalandırmıştı. Bu düşüncelerle beraber II. Abdülhamid, önemli bir askerî kuvveti elinde tutan Süleyman Paşa'yı 27 Aralık 1876'da Müşirliğe yükselterek Ahmet Muhtar Paşa'nın yerine, Bosna ve Hersek komutanlığı'na tayin etti. II. Abdülhamid, daha önce Süleyman Paşa'yı mesleği ile ilgisi olmayan bir göreve yani, Hicaz, Irak ve Arabistan'ın nüfusunu yazmağa memur etmek istemişse de kendisinin askeri hizmetleri ve muharebe ihtimalleri göz önüne alınarak ve Sadr-ı âzam Rüşdî Paşa'nın da müdahalesiyle bu tayin düşüncesi gerçekleştirilemedi.³⁴

II. Abdülhamid, Bosna ve Hersek komutanlığına, bir gün sonra vapura binerek yola çıkacak olan Süleyman Paşa'dan, Mabeyn Feriki Said Paşa'yı göndererek kendisine bağlılık sözü almasını istemişti. Padişah'ın bu hareketinden Süleyman Paşa'ya güven beslemediği açıkça anlaşılıyordu.³⁵

Süleyman Paşa Bosna ve Hersek Kumandanlığı esnasında Ruslar Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Ruslar Tuna'yı geçerek Balkanlar'a doğru hareket ettiler. Bunu haber alan Süleyman Paşa, Karadağ'daki savaşa son vererek eldeki kuvvetin

³² Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberati", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, s. 135.

³³ Süleyman Paşa, Asakir-i Milliye Cemiyeti işinin padişahın vehmine dokunacağı cihetle lağvedilmesini, Ziya Paşa vasıtasıyla Mithad Paşa'ya bildirmiş ise de Mithad Paşa bu uyarıyı dikkate almamış ve bu yüzden padişahın tekdirine uğrayarak bu cemiyetleri dağıtmıştır.

³⁴ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, s. 44

³⁵ Hüseyin Namık Orkun, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, s. 19.

Rusya'ya karşı kullanılmasını bildirmiş ve bu görüşü uygun bulunarak onsekizbin mevcudlu kırk dört taburu Bar iskelesinden vapurlara bindirip Dedeagaç'a naklettirerek bu kuvvetlerle Ruslar'dan Eskizağra'yı geri alıp düşmanı Balkan'ın öte tarafına atmış ve Şıpka Geçidi'ni zorlamış ise de muvaffak olamadı. 1877 Eylülünde Mehmet Ali Paşa'nın yerine Tuna Umum Kumandanı oldu. Harbe sarayın sürekli müdahalesi ve Ruslar'a karşı ayrı ayrı hareket eden üç ordu kumandanı arasındaki fikir ayrılıkları ve daha sonra Plevne'nin kaybedilmesiyle savaş başarısızlıkla sonuçlandı. Bu esnada Süleyman Paşa'nın görevi Umum Rumeli Harp Orduları Kumandanlığı'na yükseltildi. Elne Muharebesi'nde başarısız olan Süleyman Paşa bir telgrafla istifa ettiğini bildirdi,³⁶ kumandanlığı Rauf Paşa'ya bırakıp Edirne'den ayrılarak Gelibolu'ya gelmişti.³⁷ Süleyman Paşa Gelibolu'da bulunduğu sırada Serasker Rauf Paşa'dan 15 Şubat 1878 tarihli bir tezkere aldı. Tezkere'de "Harp ordu-yı hümayunları'nda kumandanlık memuriyetiyle bulunduğunuz anda vuku bulan muharebelerde su'i hal ve hareket ve buna müteferri olan hususattan dolayı" ifadesiyle 16 Şubat 1878'de tutuklanarak Mukaddeme-i Hayr gemisi ile 28 gün hapsedileceği Kal'a-i Sultaniye'ye getirildi.³⁸ İstanbul'da Süleyman Paşa'yı muhakeme edecek Harb Divanı 8 Şubat'ta kuruldu.³⁹ Kale-i Sultaniye'de tutulan Süleyman Paşa'nın suçlarının ağırlığı iddiasıyla mahkemesine öncelik verilerek, savaşla alakalı suçlarının Divan-ı Harp'te, zararlı neşriyatla alakalı suçlarının ise Divân-ı Âlî'de görülmesine karar verildi.⁴⁰ Harb Divanı'nın gerekli araştırmayı yapmasının ardından Süleyman Paşa'nın yargılanmak üzere üzere İstanbul'a getirilmesi istendi.⁴¹ Hüdevendigâr Fırkateyni ile 4 Mart 1294 (1877) tarihinde İstanbul'a getirilen Süleyman Paşa Sirkeci'den Taşkışla'ya götürülerek burada hapsedildi.⁴²

Süleyman Paşa'nın mahkemesi 9 Nisan 1294 (1877)'de başladı.⁴³ Bir yıla yakın süren yargılamanın neticesinde 4 Ocak 1879'da savaşın kaybedilmesindeki en

³⁶ Hüseyin Namık Orkun, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, s. 24.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şıpka Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar", *Bellekten*, sayı: 45 (ayrı basım), s. 209.

³⁸ Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, s. 138.

³⁹ 17 Safer 1295 (1879) tarihinde kurulan Harb Divanı'nın başkanlığına önce Müşir Derviş Paşa tayin edilmişse de bir ay sonra Harb Divanı Başkanlığı'na üyelere Müşir İzzet Paşa geçerek Derviş Paşa üyeliğe geçirilmiş ve yirmi üç gün sonra Samih Paşa Reis olmuştur. Harb Divanı Savcılığı'nı önce Ferik Ahmet Vehib Paşa yürütmüş, daha sonra Ferik Necip Paşa savcı olmuştur. Müşir Safvet ve Nusret Paşalarlar feriklerden Ali Nizamî, Ali ve Mehmed Paşalar Harb Divanı'nda üye bulunuyorlardı.

⁴⁰ BOA, Y.EE.109/1. Bkz. Ek-1

⁴¹ BOA, İ.MMS.58/2724-3. Bkz. Ek-2, İ.MMS.58/2724-2. Bkz. Ek-3.

⁴² Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, s. 55.

⁴³ Hüseyin Namık Orkun, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, s. 25.

büyük suçlu⁴⁴ görülerek Meclis-i Vükela tarafından rütbeleri ve nişanları alınarak ömür boyu sürgün edilmesine karar verdi. Ancak II. Abdülhamit Süleyman Paşa'nın cezasını, rütbe ve nişanlarının alınması kaydıyla altı yıl müddetle Bağdat'a sürgün edilmesine karar verdi.⁴⁵ 19 Şubat 1879 tarihinde padişahın iradesi kendisine tebliğ edilen Süleyman Paşa ailesi ile ancak bir gece görüşebilmiş ve ertesi gün 21 Şubat 1879'da Sirkeci'den kalkan bir Fransız Vapuru'na bindirilerek İskenderun üzerinden Bağdat'a sürgün edildi.⁴⁶

Bağdat'a vardığında maddi olarak biraz sıkıntı çekti. Elinde bulunan üç bin altını faize vererek geçinmiş ve bir müddet sonra bu parasını da batırdı.⁴⁷ Yakın arkadaşı olan Namık Kemal'in Midilli'ye mutasarrıf tayin edilmesinden sonra 1881 yılında ise Süleyman Paşa'ya 7.500 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı.⁴⁸ Bu maaşla sıkıntısız yaşayan Süleyman Paşa sürgün yerinin değiştirilmesi için birçok kere telgraf çekmiş, Padişah'a başvuruda bulunmuş, fakat bu girişimlerinden bir sonuç alamamıştı.⁴⁹ Süleyman Paşa altı yıllık sürgün hayatını bitirdiği halde Bağdat'tan ayrılmasına müsaade edilmedi. 1886 yılında hastalanan Süleyman Paşa, doktorların, sağlık durumu açısından sıcak iklim dışında mutedil iklimli bir memlekette kalması gerektiğini belirten raporlarına rağmen Bağdat'tan ayrılmasına müsaade edilmedi. On dört sene Bağdat'ta kaldıktan sonra 7 Ağustos 1892 yılında elli dört yaşında vefat etti. Naaşı İmam Musa Kazım Camii içerisinde bulunan Ebu Yusuf Mescidi'nin sol tarafına defnedildi.⁵⁰

Süleyman Paşa askeri yönünün yanında edebi bir kişiliğe sahipti. Pek çok eser neşretmiş olan Süleyman Paşa, *İrade-i Cüz'iyeye Risalesi*'nin tercümesi ile edebi hayatına başladı. Bu risale Mekke Kadısı Akkermanî Mehmet bin Mustafa Efendi'nin Arapça eserinin *İrade-i Cüz'iyeye Risalesi* adıyla dilimize çevrilmiş şekliydi. Bu tercüme risale sekiz fasıldan ibaret olup her fasılda tanınmış şahsiyetlerin irade-i cüz'iyeye hakkındaki görüşlerine yer verildi.

Daha sonra Askeri Mektepler Nazırı milliyetçi Türk subayları yetiştirmek amacıyla Türk tarihini kaleme aldığı *Mebani-ül İnşa* adlı edebiyat eseri

⁴⁴ BOA, Y.EE 109-1. Bkz. Ek-1.

⁴⁵ BOA, İ.MMS 60/2841-8. Bkz. Ek-4.

⁴⁶ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, s. 60.

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şıpkı Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar", *Belleten*, sayı: 45 (ayrı basım), s. 210.

⁴⁸ Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, s. 149.

⁴⁹ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, s. 63.

⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şıpkı Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar", *Belleten*, sayı: 45 (ayrı basım), s. 210.

bulunmaktadır. Süleyman Paşa, 2 ciltte oluşan eserin önsözünde, Harbiye'nin kitabet hocası olduğunu, talebesini okuturken dilimiz edebiyatına mahsus böyle bir kitaba lüzum duyduğunu, Arapça, Farsça edebiyat kitapları ile Fransızca edebiyat kitaplarından faydalanarak bu eseri oluşturduğunu beyan etti. Mebani-ül İnşa Avrupaî bir metolla, milliyetçi ve Türkçü bir görüşle yazılmış ilk edebiyat kitabımızdır. Süleyman Paşa, Türk Dili'ni tek bir dil olarak görmekte, Osmanlıca sözünü kabul etmemektedir.⁵¹

Yine harbiyede okutulmak üzere yazdığı *Tarih-i Alem* isimli eserinde Türklerin ilk çağlardan beri süre gelen tarihini ayrıntılı bir şekilde kaleme almış, alışlagelmişin dışında İslam öncesi Türk Tarihine fazlaca yer ayırdı.

Süleyman Paşa'nın Türkçe gramer kitabı şeklinde yazdığı *İlm-i Sarf-ı Türkî* ise 64 sayfadan ibaret, küçük bir kitaptır. *İlmihal*'i ise sade bir üslupla çocukların dini eğitimi için yazdı.

Bir diğer eseri, kendisinin de olayın uygulayıcılarından olduğu Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi olayını anlattığı *Hiss-i İnkılab Yahud Sultan Abdülaziz'in Hal'i ile Sultan Murad-ı Hamis'in Cülûsu* adlı kitaptır. 64 sayfalık kitapta, Harbokulu öğrencilerinin de iştirak ettirildiği bir askeri kuşatma hareketi ile Abdülaziz'in tahttan indirilişi ve V. Murad'ın tahta çıkarılışı olayı uzun uzadıya anlatılmaktadır. Sultan Abdülaziz'in tahttan asıl indirilmesini isteyen ve hazırlayanların başında eski Sadrazam Hüseyin Avni Paşa, Midhat Paşa, Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa ve Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi gelmekteydi. Süleyman Paşa eserinde, tahttan indirme işinde ön planda olanlarla kendisinin aynı gaye ve düşünceleri paylaşmadığını, sırf memleketi meşruti bir rejime kavuşturmak için bu harekete katıldığını ifade etmekteydi. Kanaatimizce kendisinin milliyetçi ve vatanperver duyguları kullanılarak böyle bir hareketin gerçekleştirilmesi için kendisi araç olarak kullanıldı.

Bağdat'ta ikamete mecbur edildiği dönemde Namık Kemal'in telkini ve tavsiyesiyle kaleme aldığı ve 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı anlattığı *Umdet-ül Hakayık* isimli eserleri bulunmaktadır. Eser altı ciltten ve 2176 sayfadan oluşmaktadır. Eserin sonunda Süleyman Paşa şu sözlerle teessürünü ifade etti:

“...Bunca ehâsin-i hidemâta cinayet nâmı verilip din ve devlet ve vatan ve millet lehine gösterdiğim hârikulâde fedakârlıkların keenlemyekûn hükmüne

---

⁵¹ Hüseyin Namık Orkun, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, s. 35–41.

geçmesi, memleketimizde sadakat ve gayret ve hamiyet ve rast-gûyînin (doğru sözlülüğün) netayic-i mahsûlü ne olduğunu bana ifham ve telkin etti.”⁵²

1. Süleyman Paşa ile Namık Kemal’in Münasebeti:⁵³

Süleyman Paşa ile Namık Kemal’in dostlukları çocukluk yıllarına dayanmaktaydı. Süleyman Paşa bir mektubunda Namık Kemal için “mekteb şerikim idi” diyor. Süleyman Paşa Mekâtib-i Askeriye Nazırı olduktan sonra 1875’de Ferikliğe yükseldi. Bu yıllarda Namık Kemal ise Magosa’daydı. Mevcut belgeler bu iki şahsiyetin çocukluktan başlayan arkadaşlıklarını ancak bu zamandan itibaren takibe imkân verir.

Süleyman Paşa Harbiye’de münşeat hocası iken yayınladığı iki ciltten ibaret *Mebani’l-İnşâ* isimli eserini Namık Kemal’in isteği üzerine kendisine gönderdi. Namık Kemal de eseri incelemiş ve bir mektupla kitap hakkındaki izlenimlerini kendisine aktardı.

Mektuplarda geçen samimi ifadeler birbirlerine yakınlık derecesini de ortaya çıkarmakla beraber daha sonraki yıllarda başlarına gelen müşterek hadiseler sebebiyle samimiyetleri daha da pekişti.

Magosa’ya sürgün edilmek üzere 1873 yılında İstanbul’dan ayrılan Namık Kemal, V. Murat’ın tahta geçmesinden bir müddet sonra affedilmiş ve 1876 yılında İstanbul’a döndü. II. Abdülhamit’in tahta çıkmasından sonra Şûra-yı Devlet azalığına tayin edildi. Bu esnada Sırp mütarekesinden dönen Süleyman Paşa’da İstanbul’a ulaştı.

Bâb-ı Âlî’de Mithat Paşa’nın reisliğinde toplanan Kanun-ı Esasi Meclisi’ne bizzat padişaha vekaleten katılan Süleyman Paşa, daha sonra Kanun-ı Esasi maddelerini tenkit maksadı ile teşekkül edilen komisyona başkanlık etti. Namık Kemal’de bu komisyona dahil idi. Kanun-ı Esasi tasarısı Meclis-i Hass-ı Vükelâ tarafından ittifakla kabul edildikten sonra Padişah’a takdim edildi. Fakat II. Abdülhamit uzun süre bu tasarıyı onaylamadı. Bunun üzerine Süleyman Paşa ve Namık Kemal verdikleri karar üzerine II. Abdülhamit’le görüşmeye gittiler.

Bu ikili Sırp ve Karadağ bölgesinde bulunan askeri fırkalara giyecek eşyası ve gıda maddeleri göndermek amacıyla kurulan Hediye-i Askerî cemiyeti ile

⁵² Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, s. 93–111.

⁵³ Fevziye Abdullah Tansel, “Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal’in Münasebet ve Muhaberatı”, *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11.

alakadardı. Bu cemiyet tarafından bir de Asâkir-i Millîye Cemiyeti kurulmuş olup amacı vatan savunması için asker temin etmektir. Süleyman Paşa bu cemiyetin kurulmasıyla ve çalışmalarıyla bizzat ilgilenmiş, Namık Kemal de cemiyetin azalarından olmuştur.

Kanun-ı Esasi 1876 yılında kabul edilip ilan edildikten sonra Süleyman Paşa akabinde Müşirlik rütbesi ile Bosna Hersek Kumandanlığı'na tayin edilmiş, Namık Kemal ise bir bahane ile 1877 yılının başında tutuklanarak mahkeme edilmiş, beş buçuk aylık hapis hane döneminden sonra Midilli'de ikamete mecbur edildi. Süleyman Paşa ile Namık Kemal'in münasebetleri bu dönemde iyice artmıştı, hususi mektupları bunu göstermektedir.

Namık Kemal'in, Süleyman Paşa'nın Balkan cephesindeki hareketlerini, yapmış olduğu görevleri hatta asker mevcudunu bile bildiği mektuplarından anlaşılmaktadır.

Süleyman Paşa, Osmanlı-Rus Harbi sonrası Gelibolu'da bulunduğu esnada, Serasker Rauf Paşa'nın 15 Şubat 1878 tarihli yazısına binaen "sui hal ve hareket ve buna ilişkin hususlardan dolayı" denilerek tevkif edilerek Kale-i Sultaniye'ye gönderildi. Burada, bir ay kadar devam eden hapis döneminden sonra mart ayında İstanbul'a gönderilerek Bab-ı Âli'de Taşkışla'da tevkif edildi. Muhakemesi bir yıl kadar devam etti.

Bu olaylar cereyan ederken Namık Kemal de muhakeme zabıtlarını gazeteler vasıtasıyla takip etmekteydi. Hususi mektuplarında bu mesele hakkındaki görüşlerini de beyan etmişti. 7 Nisan 1878 tarihli Menemencizade Rıfat Bey'e yazdığı mektubunda "Süleyman Paşa meselesi muhakemede meydana çıkar. O adamın hıyaneti ve hatta hatası olmasa gerektir; fakat kable'l-muhakeme hüküm veremeyeceğim" aynı yıl yazdığı bir diğer mektubunda "Süleyman Paşa, muhakematında, kendinden beklediğim kadar meziyet gösterdi" demektedir.

Yine 3 Ocak 1879 tarihli mektubunda Namık Kemal, her an kurtulmasını ümit ettiği arkadaşı Süleyman Paşa'ya "senin bekanı istemeyen kimse, bâki kalmasın" dedi.⁵⁴

Namık Kemal, 12 Ocak 1879 tarihli mektubu yazdığı esnada Süleyman Paşa Taşkışla'da idi. Namık Kemal mektuba "Mazlum'a" hitabıyla başlamış, bu hitap

---

⁵⁴ Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, sayfa: 131-152.

onun Süleyman Paşa'nın masumiyetine ve kendisine atfedilen iddialara namzet birisi olmadığına inandığını göstermekteydi. Muhakemenin gidişatı, ümit verilecek bir netice hasıl olamayacağını az çok ortaya koymuştu. Bunun içindir ki Namık Kemal Süleyman Paşa'yı teselli etmiş, mahlasının Hüseyin olması sebebiyle zulümden nefret etme bakımından Hazreti Hüseyin ile arasındaki münasebete dikkat çekmiş, içinde bulunduğu durumdan dolayı hissettiği duygularını da açıkça ifade etmişti.⁵⁵

Süleyman Paşa'nın muhakeme kararı henüz tebliğ edilmeden, Süleyman Paşa hakkında verilen hüküm Namık Kemal'e haber verilmişti. O'ndan bir kurtuluş haberi beklerken İstanbul'dan uzaklaştırılacağını öğrenmek Namık Kemal'i üzmüş, takip ettiği mahkeme safahatı onda, Süleyman Paşa'nın beraat edeceği kanaati uyandırmıştı. İstanbul'dan uzaklaştırılmasını peşin verilmiş bir karar olarak gören Namık Kemal, muhakeme zabıtlarının günlük gazetelerde neşredilmesini anlamsız buldu. Namık Kemal, Süleyman Paşa'dan mümkünse Midilli'yi istemesini bildirmiş, ancak Paşa'nın başka bir yere gönderileceğini kuvvetle bildiğinden, yazışmalarına devam edebilmek için Midilli'ye hangi vasıta ile mektuplarını yollayabileceğini de haber vermişti.⁵⁶

Namık Kemal, Süleyman Paşa'nın mahkûmiyet kararını öğrendikten sonra kaleme aldığı 12 Ocak 1879 tarihli mektubuna başlarken "Eşeddü'l-belâ ale'l-enbiya sümme'l-evliya sümme'l-emsal fe'l-emsal" Hadis-i Şerif'ine atıfta bulunarak Süleyman Paşa'yı yüceltmiş, O'na karşı hissettiği saygı ve samimiyeti ortaya koymuştu. Hadis-i Şerif'te mealen "Belanın şiddetlisi nebilere, sonra velilere, sonra benzerlerinedir" buyrulmaktadır. Namık Kemal, verilen hükmün haksız olduğu belirtmekle, bu hükmü verenleri ağır bir dille kınadı: "Ne türlü hükümdür öyle, hükümü verenler kendilerini Allah, sözlerini Kur'an'la mı kıyas ederler."⁵⁷

Süleyman Paşa, Bağdat'a sürgün edildikten sonra, Namık Kemal arkadaşını yazmış olduğu mektuplarla teselli etmeye devam etti. Süleyman Paşa için ise bu mektuplar birer teselli kaynağı oldu.

Daha sonra Namık Kemal, II. Abdülhamit tarafından affedilmiş ve Mahmud Nedim Paşa'nın Dâhiliye Nazırlığı esnasında Midilli'ye mutasarrıf tayin edildi.

⁵⁵ Ali Akyıldız, Azmi Özcan, *Namık Kemal'den Mektup Var*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, Aralık 2008, sayfa: 73-75.

⁵⁶ Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, s. 131-152.

⁵⁷ Ali Akyıldız, Azmi Özcan, *Namık Kemal'den Mektup Var*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, Aralık 2008, sayfa: 65-69.

Namık Kemal'in mutasarrıflığı döneminde mahkeme kararıyla mazuliyet maaşından mahrum bırakılan Süleyman Paşa'ya 7.500 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı.

Namık Kemal ile Süleyman Paşa'nın muhabereleleri bir ara sekteye uğramış, Süleyman Paşa buna sebep olarak Namık Kemal'in memuriyete başlamasını gerekçe gösterdi. Namık Kemal ise, yazdığı mektupların takip edildiğini, muhabereleştiği kişilerin takip edildiği, sorgulandığı ve hatta tutuklandığı gerekçesiyle muhatabına zarar gelmemesi için bir müddet yazamadığını beyan etti.

1883 yılından sonra Namık Kemal ile Süleyman Paşa'nın münasebetini aydınlatan vesikalara sahip değiliz. Süleyman Paşa'nın hayatında bu tarihten sonra da bir değişiklik olmadı, vefatına kadar Bağdat'ta ikamet etti. Namık Kemal ise Midilli'den sonra Rodos ve Sakız mutasarrıflıklarında bulundu, Sakız adasında vefat etti. Süleyman Paşa, onun ölüm haberini alınca, Ebüzziya Tevfik'e bu acı hadiseden duyduğu üzüntüyü anlatan mektubunda "Kemal'in zıya'ına en ziyade müteessir olanlardan biri de benim. Mekteb şerikim, pek eskidenberi sevdiğim, hissimin tercemanı, fikrimin hâme-rânı, eyyam-ı musibetimin tesliyet-sâz-ı bî-imtihanı idi. Allah garîk-ı rahmet eylesin" demekle, Bağdat'a geldiği günlerde Namık Kemal'den aldığı teselli mektupları dolayısıyla, ona karşı duyduğu minnet hislerini ifade etmekteydi.⁵⁸

---

⁵⁸ Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, s. 131-152.

DEFTER HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rumeli orduları genel kumandanlığında bulunmuş olan Süleyman Paşa'nın savaşın kaybedilmesinden sorumlu tutularak, Divan-ı Harp'te yargılanmasına dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, 933 numarada yer alan defterin transkripsiyonudur.

Defterde ilk olarak genel bir fihristten sonra Süleyman Paşa hakkındaki iddianame yer alır. Müddeî-i Umumî, Erkân-ı Harp Reis-i Sanîsi Necip Paşa tarafından hazırlanan bu iddianamede, Süleyman Paşa hakkındaki suçlamalar üç dönemde ele alınmıştır. Birinci dönem, Süleyman Paşa'nın Edirne'den hareketi ile başlayan Şıbka kumandanlığı; ikinci dönem, Tuna şark ve Rumeli orduları genel kumandanlığı; üçüncü dönem ise üç gün süren seyyar ordu kumandanlığı müddetidir. Necip Paşa, ithamnâmesinde altmış kadar maddeden Süleyman Paşa'yı itham etmiştir. Ancak mahkemede bu iddialardan sadece on ikisi yargılama konusu olmuştur.

Divân-ı Harp mazbatasına göre Süleyman Paşa'ya genel olarak, ordu kumandanlığı dönemlerinde askerî kural ve kaidelere riayet etmemesi, emrindeki komutanlarla istişare etmemesi, yaptığı harekâtlarda pek çok askerin beyhude yere ölmesine sebebiyet vermesi, emrindeki kuvvetleri iyi idare edemeyerek pek çok değerli silahın düşman eline geçmesine sebep olması, ordudan ayrı hareket ederek başında bulunmaması ve hatta saltanat-ı seniyye aleyhinde zararlı neşriyatta bulunması gibi suçlar yöneltmiş özelde ise şu on iki madde ele alınmıştır:

Birinci maddede, Rus ordusunun Tuna'yı aşarak Plevne'ye doğru harekete geçtiği esnada Karapınar'dan hareket eden Süleyman Paşa'nın, Rauf Paşa kumandasındaki sağ kolordunun bulunduğu yerden gelen top seslerini işitmesine rağmen yardıma gitmeyerek cinayet işlediği ve bununla galibiyetten yalnızca kendisinin pay sahibi olmak istediği iddia edilmiştir.

İkinci maddede, Süleyman Paşa'nın, Rus ordusunun Plevne üzerine yaptığı hücumlardaki başarısızlığını fırsat bilerek Ferdiç ve Hâin Boğazı üzerinden ilerlemesi gerekirken, Hâin Boğazı'ndan top geçemeyeceği bahanesiyle Şıbka'ya yönelerek bu fırsatı kaçırdığı.

Üçüncü maddede, Balkan orduları kumandanlığı esnasında Süleyman Paşa'nın, genel kumandan Mehmet Ali Paşa'yı dinlemeyerek Tırnova üzerine hareket emrini yerine getirmediği.

Dördüncü maddede, Rus kuşatması altında ve çok müthakkim bir mevki olan Şıbka'ya "çevirme hareketi" uygulamaksızın birkaç kez hücum ederek gereksiz yere birçok askerin ölümüne sebebiyet verdiği ve böylelikle cinayet işlediği.

Beşinci maddede, Süleyman Paşa'nın Tuna Şark Ordusu'na kumandan tayin edildikten sonra Osman Pazarı üzerinden, düşmanın zayıf olduğu sağ taraftaki Elena'dan ileriye hücum etmesi gerekirken, farklı işlerle zaman geçirerek Plevne'nin desteksiz kalmasına sebebiyet verdiği.

Altıncı maddede, Balkan'ın batı tarafına geçip buradaki askeri birliklerle birleşmesi gerekirken buna tevessül etmediği.

Yedinci maddede, Ruslar'ın Plevne'yi düşürdükten sonra Edirne üzerine ilerleyeceğini bilmesine rağmen, Süleyman Paşa'nın Rumeli ordularını Edirne'de toplamak yerine, "delik tıkama" denilen yöntemle düşmanı durdurmayı denediği, fakat bunu da başaramaması d-nedeniyle düşmanın kolaylıkla Edirne'ye, oradan da İstanbul önlerine gelerek devleti ağır şartlar altında bir mütarekeye mecbur ettiği.

Sekizinci maddede, İstanbul'a müracaat etmeden, her türlü icraata izinli olduğu halde, her şeyi merkez-i saltanata sorarak boş yere vakit kaybettiği.

Dokuzuncu maddede, harp meydanını bırakarak, haberleşme bahanesiyle Edirne'de ikamet edip orduyu kumandansız bıraktığı.

Onuncu maddede, Tuna şark ordusundan Balkan harp ordusuna atandıktan sonra merkezin verdiği, askerî kıtaları teftiş emrini yerine getirmediği.

On birinci maddede, maiyyetinde yüz otuz tabur ve birçok top var iken bunları Edirne'de bırakıp, askeri sapa yollardan sevk ederek orduyu perişan ettiği ve bu suretle "namus-ı askerî-yi Osmanî'yi" ihlal ettiği.

On ikinci maddede, Rumeli orduları genel kumandanlığı görevini, yeni bir emir olmaksızın terk ederek Şıbka ordusunun savaşa başlama emrini vermekte geciktiği.

Divan-ı Harp mazbatasında, yukarıda zikredilen iddialara binaen Süleyman Paşa'nın tutuklanarak Kale-i Sultaniye'de tevkif edilmesi ve yargılanmasına derhal başlanması talep edilmiştir. Süleyman Paşa hakkında, saltanat-ı seniyye aleyhindeki neşriyat faaliyetleri iddiasından dolayı da Divân-ı Âlî'de ayrıca yargılanmasına karar verilmiştir.

İddianamede yer alan on iki madde mahkemede okunduktan sonra, Süleyman Paşa not edebildiği hususlara karşı bir savunma hazırladı. Savunmasında yer alan birinci maddede, Rauf Paşa'nın Çevranlı Ormanlığı'nı tutarak buradan Eskizağra'ya hareket edeceği sırada Rus Generali Gorkov'un Yenizağra tarafından gelerek Rauf Paşa'yı arkadan vurmasına rağmen Süleyman Paşa'nın yardıma gitmediğini ve bunu da sırf Rauf Paşa fırkasının dağılmasıyla başarı sağlamak amacıyla yaptığına dair şahitler olduğu iddiası yer alıyordu. Süleyman Paşa ise böyle bir şahidin mahkeme esnasında dinlenilmediğini, mahkeme tutanaklarında da kötü niyetine dair herhangi bir ifadenin yer almadığını beyan ederek Rauf Paşa'nın başına buyruk hareket ederek verilen talimatın aksine, meçhul bir mevki tuttuğunu ve bu yüzden yardıma ihtiyacı olup olmadığını bilemediğini, işitilen top seslerinin ise önemsiz olacak derecede cılız geldiğini, hatta Rauf Paşa'nın, kendisine doğru gelen düşman kuvvetinden haberdar olduğunu layihasında itiraf ettiğini ifade etmiştir. Bu sebeplerden dolayı Süleyman Paşa yardıma lüzum görmediğini söylemiş; ayrıca top seslerinin şiddetli olmadığına dair on sekiz tane şahidi olduğunu da ifade etmişti.

Savunmada cevap verdiği diğer bir iddia, Avrupa'da sefere çıkılırken, uygulanan usule göre sekiz günlük zahire tedarik edilirken, Süleyman Paşa'nın yirmi bir günlük zahire tedarik etmek için Yenizağra'da boş yere vakit harcadığıydı. Bu iddiaya karşı delil olacak telgraflar gösteren Süleyman Paşa, peksimat taşıyan şimendiferin, Yenizağra'ya gelişlerinin üçüncü günü geldiğini bununla beraber sekiz gün için yüz elli bin kıyye peksimat gönderilmesi gerekirken ancak yüz dokuz bin kıyye gönderildiğini, fakat yüzelli bin kıyye gönderilmiş olsaydı bile bu kadar erzakı nakledecek kadar araba olmadığı ve Karapınar'dan gelen arabaların ise Yenizağra'ya gelişlerinin ancak beşinci günü geldiğini, gelirlenmez de erzakların hemen yüklenerek yola çıktıklarını, ayrıca Yenizağra'dan Şıbka'ya taarruz etmek isteyen bir ordunun on beş günlük peksimatının olması gerektiğini ifade etmişti. Diğer taraftan Şıbka'ya taarruz etmek için erzak temin etmeye çalışırken, cephanelerinin de olmadığını ve cephane beklerken de ayrıca zaman kaybettiklerini söylemişti. Sonuç olarak peksimatsız, cephanesiz ve arabasız hareket etmek yanlış olacaktı.

Savunmada yer alan bir diğer iddia ise Plevne'de düşman ordularına karşı başarılı olunduğu haberi Süleyman Paşa'ya ulaştığı halde, hemen o tarafa doğru hareket edip bu hezimetten faydalanmak yerine, Yenizağra ile Kızanlık arasındaki ahaliyi ıslah ile uğraşarak zaman kaybettiği idi. Buna karşılık Süleyman Paşa, zafer kazanıldığı esnada Eskizağra'da olduğu için telgrafın kendisine iki gün gecikmeyle

geldiğini ve haber alır almaz hemen Yenizağra'ya hareket ettiğini, ayrıca Kızanlık ile Yenizağra arasındaki ahalinin ıslahıyla uğraşarak vakit kaybetmediğini bunun yerine oraya asker gönderdiği, şeklinde yanıt vermişti.

Müddeî-i umumî Necip Paşa'nın, Ruslar'ın Hain Boğazı'ndan top geçirebildiği halde Süleyman Paşa'nın geçirememesinden dolayı onu suçlu bulması ve delil olarak da Doktor Ali Efendi, ve Rus raporlarını göstermesine karşılık, Süleyman Paşa, Doktor Ali Efendi'nin Kızanlık'ta görev yaptığını ve buradan çıkması yasak olduğu halde görevini bırakıp Kızanlık'ın içinden geçen Rus kuvvetlerini saymasının mümkün olamayacağını; Binbaşı Hilmi Efendi'nin ise komutanının aksi yöndeki jurnaline rağmen Ruslar'ın boğazdan top geçirdiği iddiasında bulunmasından dolayı bu ifadelerin ancak anlaşmalı olarak verilebileceğini, buna karşılık Kızanlık kumandanı Hulusi Paşa ile Şıbka kumandanı Rasim Paşa'nın müştereken çektikleri telgrafnâmeyi mahkemeye sunarak, burada Rus kuvvetlerinin yedi tabur piyade, iki alay süvari ve bir adet dağ topundan ibaret olduğunun beyan edildiğini göstererek iddiayı çürütmeye çalışmıştı. Ayrıca Süleyman Paşa, bu yöndeki bazı Rus raporlarını da mahkemeye sunmuştu.

Süleyman Paşa'nın Balkan kumandanlığı esnasında, Mehmet Ali Paşa'ya itaat etmeyerek Tuna'da başarısız olunmasına sebebiyet verdiği iddiasına karşılık, kendisinin Mehmet Ali Paşa'nın kumandası altında olmadığını dolayısıyla itaat etmemesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağını, Balkan kumandanı iken emirleri sürekli Serasker Mahmut ve Mustafa Paşalar ile Meclis-i Askeri'den aldığını bununla birlikte Mehmet Ali Paşa ile de sürekli haberleştiğini ifade ederek, bu muhabereye dair telgrafları da mahkemeye sunmuştu.

Süleyman Paşa'nın savunmasında yeralan bir diğer iddia da Ferdiç ve Hain Boğazları'ndan ilerleyerek uygulanacak bir çevirme hareketi ile Şıbka geri alınabileceken, taarruz edilerek hata yapıldığıydı. Süleyman Paşa buna cevaben Şıbka'yı çevirme hareketi uygulansaydı yol üzerinde düşman tahkimatı bulunan mevkiiler olduğundan buralara asker bırakmak gerekecek ve Şıbka'yı savunabilmek için elde yeteri kadar asker kalmayacağından, asker bırakılsa bile bunlara silah ve yiyecek götürecek arabalar olmadığından dolayı bu hareketin uygulanamadığını ifade etmişti.

Müddeî-i umumî Necib Paşa'nın, Süleyman Paşa'nın Şıbka hücumlarında çok fazla zayıat verdiğini, bunca zayıata rağmen halen hücum etmekte ısrar ettiği iddiasına karşılık Süleyman Paşa da savunmasında, 9 ve 10 Ağustos'ta iki defa

düşmana hücum ettiğini, Necib Paşa'nın iddialarına delil olarak gösterdiği 12 Ağustos tarihli telgrafnamede belirttiği hususun aslında hücum değil, düşmanın yardımcı kuvvetlerinin gelmesiyle kendilerine saldırımları karşısında gerçekleştirdikleri savunma savaşı olduğu şeklinde cevap vermiş; müddeînin ifade ettiği gibi zayıf verilmesine rağmen hücumu devam edilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmişti.

Savunmada yeralan bir diğer madde, Süleyman Paşa'nın, Mehmet Ali Paşa ordusunun Belse üzerine hücum etmesini İstanbul'a tavsiye etmesindeki amacının, Mehmet Ali Paşa ordusuna karşı bir tuzak kurmak olduğu iddiasıydı. Süleyman Paşa ise, bu tavsiyesinin İstanbul'dan kendisine verilen emirlerin bir nevi tasdiki şeklinde İstanbul'a gönderilmiş bir telgraf olduğunu, zaten Mehmet Ali Paşa'nın kendi kumandası altında olmamasından dolayı böyle bir emir veremeyeceği belirtmişti.

Süleyman Paşa'nın cevap verebildiği bir iddia da, Tuna Şark kumandanlığına atandığında hemen Tırnovi üzerine gitmek yerine Rusçuk'tan Osmanpazarı'na kadar kendince bir savunma hattı tutup, bir takım yerleri dolaşarak mahsus vakit geçirdiğini ve bu önemli vakit geçtikten sonra Elena üzerine hücum etmişse de bu hücumdan faydalanmak yerine Kadıköyü'ne giderek Plevne'yi desteksiz bıraktığı iddiasıydı. Buna karşılık Süleyman Paşa, Tırnovi tarafına hücum etmek için hazır olduğunu İstanbul'a bildirdiği halde, kendisinin, bu hareketten iki defa men edildiğini, bu iradelere rağmen kendisine neden hala Tırnovi üzerine hücum etmedin diye sorulmasına bir anlam veremediğini ifade ederek Serasker Mustafa Paşa'nın emri ile Rusçuk ve Osmanpazarı'na gittiğini, orada zaten kurulu olan savunma hattını kendisinin sadece takviye ettiğini, bir takım yerleri dolaşmak bahsine gelince, kendinse verilen emir üzerine buraları gezdiğini ve Elena'dan sonra Plevne'ye yardıma gitme isteğinin ise Serasker Mustafa Paşa tarafından gönderilen iradeleri telgrafla kabul edilmediğini ifade etmişti.

İncelenen defterde yukarıda bahsedilen savunmadan sonra Süleyman Paşa'nın mahkemede verdiği ve istinoğraflar tarafından kaydedilen ifadesi yer almaktadır. Bu bölümde yukarıda bahsedilen hususlardan farklı olarak Süleyman Paşa'nın mahkemede kendisi hakkındaki iddiaları yanıtlarken, mahkeme heyeti ve özellikle Müddeî-i umumî Necib Paşa'ya karşı serdettiği zaman zaman hakaret derecesine varan sözleri de yer almaktadır. Örneğin seyyar kumandanlık verilmesinden sonra Süleyman Paşa'nın bazı yerlere gitme isteğini, savaştan kaçmak arzusu olarak gören Necib Paşa'yı, vicdansız ve insafsızlıkla itham etmişti. Ayrıca onun ithamlarında çok

gaddar olduğu, haberleşmelere ve içeriğine bakmaksızın cahilce iddialarda bulunduğu, askeri kanunları bile yeteri kadar anlamadan “ale’l-amiyân söz söyleyerek hak ve insafın külliyyen hilafında olduğu” şeklinde sözler sarf ederek, “cereyan-ı muhakemeye de dikkat etmediği halde sonra da bana gülüyor, böyle nâ behemehal gülenlere bir gün olur ki Felek güler” diyerek bir anlamda ona beddua etmişti.

Süleyman Paşa’nın savunmasından sonra yukarıda bahsedilen on iki madde gizli oylamaya sunulmuş, Süleyman Paşa yalnızca birinci, dördüncü, yedinci ve on birinci maddelerden kabahatli görülmüştür. Süleyman Paşa, sunduğu savunmasıyla diğer sekiz hususta mahkeme üyelerini ikna etmeyi başarmış, ancak tekrar değerlendirmeye alınan dört maddede cinayetle yargılanmaktan kendini kurtaramamıştır.

Divan-ı Harp Mazbatası’nda Süleyman Paşa’nın Harp Meclisi’nce sorumlu tutulduğu bu dört maddenin ayrıntıları görüşüldükten sonra, dört, yedi ve on birinci maddelerdeki suçlarının derecesini hafifletmeyi başarmış ancak en ağır suçunun birinci maddede belirtilen hususlar olduğuna kanaat getirilerek cinayet suçundan hükmedilmesine karar verilmiştir. Fakat birinci maddede belirtilen cinayet tarzının ne askerî ve ne de mülkî ceza kanununda yeri olmadığına anlaşılması üzerine askeri ceza kanununun on birinci maddesinde belirtilen altı cezadan biriyle cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bu altı ceza içerisinde ömür boyu sürgün cezası verilmesine ve aynı kanunun yirmi dördüncü maddesine istinaden hamil olduğu rütbe ve nişanlarının alınıp ordudan kaydının silinerek ma’zuliyet maaşından mahrum bırakılmasına karar verilmiştir.

Nusret Paşa, deftere geçen mütaalasında, Süleyman Paşa’nın işlemiş olduğu suçların hepsinin cinayet olduğunu ileri sürerek, verilen cezanın yetersiz olduğundan şikâyetle kanunda belirtilen en ağır ceza olan idamla hükmedilmesinin ve bunun da alenen yapılmasını istemiştir.

Süleyman Paşa, Divan-ı Harp kararı okunduktan sonra kendisine temyiz için yirmi dört saat verilmesi üzerine, hemen sadrazama sunulmak üzere bir arıza kaleme alarak, divan-ı harbe güvenini yitirdiğinden dolayı temyiz hakkını Divan-ı Âlî’de kullanmak istediğini beyan etmiştir. Ancak bu kararından hemen vazgeçerek afvına ve merhametine sığındığı beyanıyla padişaha arz-ı halde bulunmuştur.

Defter’de, Divan-ı Harp Reisi Samih Paşa’nın, yukarıda belirtilen on iki iddianın soru haline dönüştürülmesiyle hazırlanan ithamname yer almaktadır.

Defter, Süleyman Paşa'nın kendisi hakkındaki bu iddialara cevap olan savunması ile devam etmektedir. Divan-ı Harp heyetinin, tekrar müzakere etmeye karar verdiği dört maddeye Süleyman Paşa, uzun ve ayrıntılı cevaplar vermiştir. Birinci iddiaya verdiği cevapta, Rauf Paşa'nın, verdiği emre uymayarak belirsiz bir mevkiî tuttuğunu, yardıma ihtiyacı olduğu ve karşısındaki düşman hakkında kendisine bir bilgi vermediğini, top seslerinin çok cılız bir şekilde duyulduğunu ve bu yüzden yardıma gerek görmediğini beyan ederek Rauf Paşa fırkasının mahviyle muvaffakiyet için kendisine bir pay çıkaracağı yönündeki iddiayı reddetmiş ve böyle bir kötü niyetinin olmadığını izah etmiştir. Şahid dahi gösterilemeyen bu iddialar için boş sözler ifadesini kullanmakla beraber Rauf Paşa'nın bu hezimetini, almış olduğu yanlış kararlar ile kendisinin davet ettiğini ifade etmiştir.

Dördüncü maddeye verdiği cevapta, düşman tahkimatının Şıbka'nın doğal şartlarına uygun olduğunu, Şıbka'yı ele geçiren düşman askerinin, eldeki ordudan fazla olmasıyla muhasaranın imkansızlığı, şimendifer hattının düşman ordularınca tahrip edilme riski, eldeki imkanların yetersizliği ile muhasara esnasında ordunun cephaneye ve erzak ihtiyacının giderilmesinin zorluğu, Tırnova civarındaki düşman ordusunun böyle bir muhasaraya müsaade etmeyecek olması ve Tuna şark ve garb ordularının çevirme hareketine katılmayarak yerlerinde kalmalarının muvaffakiyetsizliği getirdiğini belirtmiştir.

Yedinci maddeye verdiği cevabında, bölgedeki bütün birliklere telgraf çektiğini ve Edirne'de toplanılacağını bildirdiğini, askeri birliklerin ise hiç vakit kaybetmeden ağır kış şartları altında saatlerce yürüyüp vakit kaybetmeden geldiklerini fakat gelmelerinin on gün sürdüğünü, askeri bir birliğin birden bire bir yerden kalkıp bir yere gelmesinin imkansız olduğunu, gelen askeri birliklerin toplandığı ertesi günü ise mütareke haberinin geldiğini söylemiştir.

On birinci maddeye cevabı savunmasında bulunmamaktadır. Bunun sebebi ise muhtemelen aşağıda yer alan protestosunda belirttiği gibi açıklamak için yeterli zamanının kalmamasıdır.

Süleyman Paşa, gerek İstanbul ile ve gerek bölgedeki ordu komutanları ile olan yazışmalarına savunmasında yer vererek iddialara cevaben delil olarak göstermiştir. Süleyman Paşa'nın defterde bulunan savunmasının bir kısmını daha önceden hazırlayarak okumasıyla, diğer kısmı ise iddianameden aklında kalanları şifahen ifade etmesiyle istinoğraflar tarafından not edilerek oluşturulmuştur.

Divan-ı Harpler'de takip edilen mahkeme usulü, Fransa Askeri Mahkeme Usulü kanunundan faydalanılarak Rumeli Divan-ı Harbi tarafından hazırlanan fihriste göre uygulanmaktaydı. Bu uygulamaya defterde ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Defterde, Süleyman Paşa'nın, gerek mahkeme üyeleri ve gerek mahkemenin usulü hakkında edindiği olumsuzluklara dair sadarete gönderdiği protestosu yer almaktadır. Süleyman Paşa protestosunda, Divan-ı Harp üyelerinden bazılarının şer-i şerif, Tanzimat-ı Hayriyye ve Kanun-ı Esasi'ye aykırı hareket ettiklerini, bunun ise "hilaf-ı kavanin-i adalet ve zulm-ü sarih" olduğunu ifade ederek, "hıyanet-i hukukuma iptidal-i inayet buyurulmak" ümid ettiğini belirtmiştir.

Süleyman Paşa'nın on aydan beri devam eden ve gizlilik esası üzerine yapılan mahkemesi ceride-i askeride yayınlanmıştır. Tanzimat Fermanı'na göre mahkemesinin alenen yapılması gerektiğini belirtmesine rağmen, mahkeme heyeti, Başvekil Ahmet Vefik Paşa tarafından tasdik ettirilen bir kararnameye istinaden bu talebi reddetmiştir. Protestoyu gören sadrazam dahi Süleyman Paşa'nın bu itirazını haklı görürcesine "Divan-ı Harbin müzakeratı gazeteler ile ilan olunduğu halde muhakemata suret-i aliyye icra olunmaması sebebi malum olamıyor" şeklinde derkenar düşmüştür.

Süleyman Paşa'nın itiraz ettiği hususlardan biri de mahkemede dinlenecek şahitler meselesidir. Ahmet Vefik Paşa'ya tasdik ettirilen kararnameye göre sanık aleyhinde dinlenecek olan şahitler, sanığın görevi esnasında haklarında herhangi bir kusur isnad etmediği kimseler olması, lehinde dinlenecek olan şahitlerin ise "müddeinin kuru kabahat ettiği" kişilerden olmaması gerekiyordu. Fakat Süleyman Paşa aleyhinde getirilen şahitler arasında, paşanın daha önce haklarında dava açılması talebinde bulunduğu Rauf, Fuat ve Recep Paşalar bulunmakta hatta savaşla alakası olmayan Hekim Ali Bey bile şahit olarak gösterilmekteydi. Ayrıca mahkeme usulüne göre bu şahitler Süleyman Paşa'nın savunmasından sonra dinlenmesi gerekirken, önce dinlenmişti. Buna karşılık Süleyman Paşa lehinde herhangi bir şahit dinlenmemiştir. Müddei Necip Paşa'nın ikame ettiğini söylediği Hekim Ali Bey'i Süleyman Paşa'nın dinlemek istemediği, onun şهادetini mahkemenin münferiden tetkik edebileceğini söylemesi üzerine müddeînin, kendisini süngülerle tehdit etmesini, "emsalsiz bir vahşet" olarak nitelemiş; kanuna aykırı olan bu davranışından dolayı Necip Paşa'nın görevden alınmayarak yerinde bırakılmasını ise ona, aleyhinde her türlü zulmü yapma salahiyyeti verdiğini iddia etmiştir.

Protestoda yer alan hususlardan biri de Divan-ı Harp Reisi Samih Paşa'nın, Süleyman Paşa'nın cevaplarını uzun olduğu gerekçesiyle kestirdiği ve savunmasına delil olarak gösterdiği telgrafnameleri "biz biliriz" diyerek okumasını engellemesidir. Böylelikle Süleyman Paşa'nın meşru müdafaa hakkı kısıtlanmıştır. Süleyman Paşa'nın iddiasına göre yine divan-ı harp üyelerinden Nusret Paşa, kendisini şaşırtmak maksadıyla konuşması arasına girerek hiddetle ve hiç düşünmeden bir takım uygunsuz sözler söyleyerek mahkeme usulüne aykırı davranmıştır. Bu hususa binaen sadrazam derkenarında, "gerek hüküm telkin-i menafi ve gerek tehdit yolunda idare-i lisandan memnudur ve müdde-i aleyhin ifadatında serbest bırakılması mukteza-yı adalettir binaenaleyh Süleyman Paşa'nın ifadat-ı vakıası muvafık-ı nefsu'l emr alamaz ise bu hal saffet-i hakimiyete tevfik olunamaz" diyerek mahkeme heyetinin tehditvari ifadeler söyleyemeyeceğini ve sanığın ifadesinde serbest bırakılmasının adaletin bir gereği olduğunu ve müddeinin, Süleyman Paşa'nın ifadesini öyle kendi istediği gibi almasının tarafsızlığa aykırı olduğunu beyan etmiştir.

Süleyman Paşa'nın müddei-i umumi Necip Paşa hakkındaki iddiaları bunlarla sınırlı değildir. Şöyle ki; Necip Paşa'nın ithamnameyi başkalarına yazdırdığını, savunmasını okumadığını ve içeriğini anlamadığını, savunmasını yaparken söz isteyerek alakasız konulardan bahisle sözünü kestiğinden bahsetmiştir. Ayrıca divan-ı harp üyelerinden iki üyenin tarafsız davranmaları gerekirken müddei gibi kendisine tavır takındıklarından şikayet etmiştir. Kendisi hakkında yalancı şahitlik yaptığını iddia ettiği Recep Paşa'nın ifadesini reddetmek istediği halde mahkeme reisi tarafından söz hakkı verilmeyerek engellenmiştir. Süleyman Paşa, mahkeme tutanaklarının müddei Necip Paşa tarafından tashih bahanesiyle değiştirildiğini, kendisinin bu tutanakları imzalamak istemediğini beyan etmesi üzerine müddeinin "anın imzasına lûzum yoktur" diyerek onaylamadığı halde bu tutanakların yayımlandığını, bunun ise mahkemenin salahiyetini ortadan kaldırdığını öne sürmüştür.

Süleyman Paşa, kendisi aleyhine şahit olarak getirilen Doktor Ali, Binbaşı Hilmi Efendi, Fuad, Recep ve Veysel Paşalar'ın ifadelerine karşı reddiye yazma hakkı verilmesine rağmen gece yarısı uykusundan kaldırılarak ertesi gün ithamname okunacağı, fakat cevap yazmak için kendisine bir nüshasının verilmeyeceği beyanıyla reddiye yazılmasına fırsat bırakılmadığı, ertesi gün okunan ithamnamenin, büyük bir kısmının askerî meselelerle alakası olmayan boş sözlerden ibaret

olduğunu, otuz sayfadan oluşan bu ithamnamenin bir nüshasını istemesine rağmen kendisine verilmediğini, bununla beraber ithamnameye karşı yazacağı cevap ve savunma için kendisine altı saat zaman bırakıldığını, bütün geceyi uykusuz geçiren birisinden sabaha kadar cevap istemenin kendisini savunmadan aciz bırakmak için insafsızca bir hareket olduğunu, sabaha kadar ancak mahkemede dinleyip not edebildiği maddelerin yarısına bile cevap yazamadığını ifade etmiştir. Mahkeme esnasında yazdıklarını okuduktan sonra yazamadıklarını şifahen ifade etmiş ve ithamnamenin tamamına bu şekilde cevap verdiğini beyan ile tatmin olmuştur.

Süleyman Paşa'nın protesto ettiği konulardan biri de müdafaasına karşı müddei-i umumi Necip Paşa'nın cevap veremediği halde divan-ı harp üyelerinden Nusret Paşa'nın kendisini suçlamaya devam etmesidir. Bunun ise mahkemenin bağımsızlığına ve Allah'ın rızasına aykırı olduğunu ifade eden Süleyman Paşa, eğer muhakeme sonunda kendisine bir ceza verilecek olursa, divan-ı harp azalarının vazifelerini kötüye kullandıklarını düşünerek kendilerinden dünyada ve ahirette davacı olacağını beyan ile protestosunu bitirmiştir.

Süleyman Paşa'nın Divan-ı Harp Riyasetine takdim ettiği bir diğer protestosunda yukarı hususlardan başka, mahkemenin yüz kırk dört gün sürdüğünü, bu süre içerisinde kırk altı kere toplanarak toplam altmış dokuz saat mahkemesine bakıldığını, mahkeme reisi Samih Paşa'nın bazı haftalar divan-ı harbe hiç gelmediğini, bazen de bir-iki kere gelmekle yetindiğini ifadeyle hukukunun nazar-ı dikkate alınmayarak önemsenmediğini ve bu şekilde "vicdan kabul etmez bir fütursuzluk ve kayıtsızlıkla" mahkemenin uzun süre sürümce mede bırakıldığını ifade ederek şikayette bulunmuştur. Yine sadrazamın "Süleyman Paşa'nın gerek evvelki protestonâmesinde ve gerek bunda bahs ve beyan eylediği ifadât vakî ve sahîh ise adeta kendisi tazyîn edilmiş demek olarak bu ise hem adl ve hakka ve hem de müddeî-i aleyhin müdafaa için haiz olduğu hukuk-ı hürriyete menafidir" şeklinde yazdığı derkenarda Süleyman Paşa'nın protestosundaki ifadeler şayet doğru ise kendisinin ifade özgürlüğünün kısıtlanarak hak ve adalete aykırı davranıldığını ve hem de müdafaa hürriyetine aykırı olduğunu beyan ederek adeta Süleyman Paşa'ya hak vermiştir.

Yargılama sonucunda Rumeli Divan-ı Harbi, Süleyman Paşa'yı özellikle birinci maddedeki iddialardan dolayı cinayetle suçlu bularak Askeri Ceza Kanunu'nun onbirinci maddesine istinaden ömür boyu sürgün edilmesine, aynı kanunun yirmi dördüncü maddesine göre de ordudan ihraç edilerek, rütbe ve

nişanlarının kaldırılarak, tekaüd maaşından mahrum edilmesine ve bir daha orduya kabul edilmemesine karar vermiştir. Bu karar kendisine karakol önünde silahlı askerler eşliğinde tebliğ edilerek, temyiz için yirmi dört saat zaman tanınmıştır. Bu tebliğ üzerine Süleyman Paşa, temyiz isteğine dair sadrazama bir arıza göndermiştir. Bu arzında, mahkeme üyelerinin kanunları ve vazifelerini gerektiği gibi yerine getirebileceklerine güveni kalmaması nedeniyle, temyiz talebini Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'den talep ettiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine sadaret, seraskerliğe gönderdiği bir tezkire ile temyiz gerekliliği ve belli bir süresinin olup olmadığını, bu hususların hangi kanunda yer aldığını ve bir de divan-ı harp hükümlerinin temyizinin hangi mahkemede görüleceğini ve bunun hukuki dayanağının ne olduğunu sormuştur. Seraskerlik ise bu konulara cevabını havi divan-ı harp mazbatasını sadarete göndermiştir. Mazbatada beyan edildiğine göre temyiz hakkının olduğunu ve bu hakkını yirmi dört saat içerisinde talep etmesi gerektiğini ve mahkemenin uzamaması için temyiz süresinin üç gün ile sınırlandırıldığını, bu kaidelerin ise Fransa askeri mahkeme usûlünden faydalanılarak hazırlanan askerî cezanâme adındaki kanunnameye dayandırıldığı beyan edilmiştir. Temyizin hangi mahkemede görüleceği sorusu ise bu yazışmalar esnasında Süleyman Paşa'nın temyiz hakkından vazgeçerek padişahın merhametine sığındığını ifade ettiği arzına binaen cevapsız bırakılmıştır. Sadrazam, divan-ı harp mazbatasını, ilgili yazışmaları, evrakları, protestosu ve Süleyman Paşa hakkında verilen mahkeme kararını mabeyne göndererek cevabını sormuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

A- DEFTER FİHRİSTİ

18 Muharrem 296 tarihli tezkire-i behiyye-i seraskerî 1 kıta

Divân-ı Harb mazbatsı 1 kıta

Müddeî-i Umûmînin fezleke-i müdâsı sureti 1 kıta

Süleyman Paşa'nın temyîz-i davasından ferâgatle merhamet-i seniyyeye dahaletine dair istirhamnâmesi 1 kıta

Süleyman Paşa'nın müdeeî-i umûmiye karşı defnâmesi 1 kıta

Süleyman Paşa'nın evvelce makam-ı sadârete verdiği istidâsıyla protesto suretlerini mübeyyin defter 1 kıta

Süleyman Paşa'nın Divân-ı Harb cânibinden hakkında verdiği hükmün temyîzi istidâsına dair hâkipây-ı hümayûna makâm-ı sadârete ve adliye nezaretine oarak vermiş olduğu istidâ ile esele-i ithâmiyeyi mutazammın varaka 5 kîtât

Bu bâbta taraf-ı seraskerî ile cereyan eden muhabereyi şâmil tezkire-i sâmiye ile

Divân-ı Harb cânibinden verilen izahnâme ve matbu fihrist varakası 3 kîtât

Zikrolunan Divân-ı Harb mazbatasının müteferriâtından olan evrak-ı matbua torba-i mahtûme 1 kıta

B-DEFTERİN TRANSKRİPSİYONU

Mesele-i Zâime-i Harbiyede İbtida Balkan Ve Muahharan Umûm Tuna ve En Sonra Umûm Rumeli Orduları Kumandanlığında Bulunmuş Olan Devletlü Süleyman Paşa Hazretleri Hakkında Fezleke-i Müddeâdır

Ey Divân-ı Harbi teşkil eden zevât-ı kiram hazerâtı, devletlü Süleyman Paşa hazretlerinin istintâkının arız ve amîk anlayıp dinlediğiniz ve şahitlerin şهادetleri dahi müşarunileyh hazretleri hâzır olduğu halde istimâ' buyrulduğundan işin meydana çıktığı anlaşıldı. Binaenalyh bu ana kadar vukubulan istintâkları uzun olmayarak kısaca zübde edeceğim. Zira işin tafsilatı cümlenize malum olduğundan çok uzun söz söylemeye hacet göremem. Müşarunileyhin istintâkı üç kısma taksim olunmuş idi. Birinci kısım, Edirne cihetinden hareketinden bed'en ile Şıbka'da umum kumandanlığı zamanıdır ve ikincisi, Tuna şark ordusuna memuriyetinden bed'en ile Dersaadet'e müteveccihen hareketine kadar Tuna şark ve Rumeli umum kumandanlığı zamanıdır. Üçüncüsü, ahiren Edirne'den bed'en ile Karaağaç iskelesine muvasalatına kadar geçen seyyar ordu kumandanlığı müddetinden ibaret olmasıyla itham dahi bu üç müddet üzerine taksim kılınmıştır.

Birinci kısım yani Süleyman Paşa hazretleri Balkan'ın beri yüzüne geçmiş olan düşmanı def ve tenkîl etmeye memur olarak, Rauf Paşa hazretleri firkasıyla sağ cenahtan ve Mehmed Hulûsi Paşa livasıyla sol cenahta bulunan çeriyândan mütehaddiden Eskizağra üzerine hareket etmeye karar verilmiş olduğu halde, sağ cenahtan gelen müşarunileyh Rauf Paşa hazretleri firkası düşmanla muharebeye tutuşarak esnâ-yı râhda iki gün mütemadiyen yol üzerinde hareket edildiği ve top sesleri Karapınar'dan hareket eden Süleyman Paşa hazretlerinin ordusundan işidildiği halde o küçük firkeyi ateş içinde bırakıp kendi muvaffakiyetlerini mezkûr firkanın mahvıyla temin etmek veyahut fahr-ı fetihkârîden âharını hissedar eylememek maksadına mebni olduğu istimâ olunan şahitlerin şهادetiyle derece-i sübûta varmıştır.

İkincisi Süleyman Paşa hazretleri, Yenizağra'ya vusûlünde ve oradan ileriye serîan hareket edecek, bir de zahire tedariki bahanesiyle fırsatı elden çıkarmış ve

kendisinin Dersaadet'e yazdığı telgraflarda yirmi bir günlük zahire tedarik eyledim ve askerin sırtında dahi üç günlük zahire mevcuttur diyor. Halbuki Avrupa ordularında sekiz günlük zahireden ziyade nakl olunmaz. Bundan muradım yirmi bir günlük zahire tedarik edeceğim diyerek beyhude yere vakit geçirdiğini ima etmektir ve bundan başka Süleyman Paşa hazretlerine, Dersaadet'ten fî 19 Temmuz sene 93 tarihli keşîde olunan resmi telgrafta Rusyalı'nın Plevne üzerine hücum edip de münhezim ve perişan olarak ric'at eyledikleri yazılmış ise de bu hezimetten istifade etmek için derhal ileri hareket edecek yerde Yenizağra ile Kızanlık arasında bulunan havalinin ıslahatına memur olmuş gibi ora ahalisinin isyan edenlerini terbiye ve ıslah etmeklik ile uğraşmıştır. Halbuki Hâin Boğazı'ndan ileri hareket etmek lazım gelirdi ve Hâin Boğazı'nda düşman yoğidi ve evvelce Hâin Boğazı'ndan gelmiş olan Rusya askeri yine toplarıyla beraber Hâin Boğazı'ndan girûye ric'at eylediler. Süleyman Paşa hazretleri ise Hâin Boğazı'ndan ileriye gitmek için top geçmez iddiasında bulunmuş ise de sahta makrûn değildir. Çünkü Ceneral Gorkov oradan gelmiş ve yine oradan avdet eylediği top geçmesine bir delil-i kavî olduğu gibi Doktor Ali Efendi'nin şهادetiyle dahi müsbettir ve bundan başka Rusyalılar'ın bu kere yazdıkları resmi raporatlarında dahi âşikardır ve bir de Süleyman Paşa hazretleri Hâin Boğazı'nda ve Balkan'da iken umum kumandan bulunan Mehmed Ali Paşa merhumun emirlerine itaat edip de birlikte Tırnova üzerine hareket etmediği ve etmesini kabul eylemediği zîrde muharrer telgrafnamesinden anlaşılmıştır.

Ez-cümle taraf-ı devletlerinden câ-becâ buraya iş'ar külfeti ihtiyar buyrulmakta olan bazı mevad Dersaadet'in doğrudan doğruya taraf-ı acizîye ver geldiği evâmir üzerine zaten ve kâmilen icra olunmuş ve olunagelmış şeyler idüğü derkârdır. Ve Balkan ordu-yı hümayûnunun Tuna ordu-yı hümayûnuna olan münasebeti biaynihi Hersek ve Yenipazar firkalarının yalnız harekâtça husûl-i ittihad için eyledikleri teatî-i efkâr ve malumat kabîlinden olarak yalnız bir münasebet-i civariye icabatına riayetden ibaret olup başka suretle telakki bulunmadığı efendimizcede umur-ı ma'lumedendir. İşe bu telgrafnameden anlaşıldığı vechile Süleyman Paşa hazretleri başkumandan bulunan Mehmed Ali Paşa merhumu tanımayıp emirlerine itaat etmesini reddetmiş olduğu zahir ve âşikârdır

Ve yine Ferdiç ve Hâin Boğazları'nın takviyesinde düşman tarafından hiçbir gûne taarruz vukubulmadığı halde buradan istifade edüp de ileri düşman üzerine gitmekten imtina ederek Şıbka'ya gitmesini tercih ve bu yüzden fırsatı fevt etmiştir.

Şıbka hücumu bahsine gelince öyle metin ve mütehakkim bir mevkiâ doğrudan doğruya hücum etmek Mareşal Marmo'nun güzel tabiratinca korurmuş, "Öküzün iki boynuzu arasına hücum etmektir." demektir

Hâlbuki Ceneral Gorkov Balkan'ı beri tarafa geçtiği vakit Şıbka'nın altından hücum etmişti. Gözüne kestirmeyerek Hâin Boğazı'ndan geçip Tunca Vadisi'nden Şıbka'nın arkasını çevirme hareketi icra ederek Şıbka'nın zaptına muvaffak olmuştur. Binaen alâ-zâlik Süleyman Paşa hazretleri dahi karşısında bulunan Rusya Cenerali'nin icra eylemiş olduğu hareketten istifade ederek ânın gibi çevirme hareketini icra eylemiş olsa idi muvaffak olacağında şüphe yoğidi.

Süleyman Paşa hazretleri Şıbka hücumuna beyhude yere kuvve-i askeriyeyi sarf etmiştir ve hücumu devam ederek pek çok telefât vermiştir. İş bu telefattan mütenebbih olmayarak fi 12 Ağustos sene 93 tarihli İstanbul'a keşide ettiği telgrafnâmede diyor ki; bu gün vakt-i şafaktan guruba kadar yine hunzirâne muharebeye ve muhâceme-i şedîde devam etmiş ise de mevkiin metanet-i fevkalade-i tabiiyyesine munzam ve istihkamât-ı cesimenin kemâl-i metanetinden asker-i şahane tarafından sarf olunan bunca fedakarlığın yine bir semeresi görülemeyip bu gün dahi istihkamâtın zaptı müyesser olamadığı yarın ve öbür gün inşaallah muharebe ve muhacemeye devam olunacaktır. Lâkin düşmanla bugünkü dört gündür devam eden muharebede ümerâ ve zabitan ve efrâd-ı askeriyeden pek çok şehid ve mecruh vuku bularak taburlar gereği gibi zedelenmiş. Ey azâ-yı meclis bir kumandan-ı mütehakkim bir mahalle keşf etmeksizin hücum eder ve o mahalin gayetle mütehakkim ve cesim istihkamlar ile tahkim kılındığını anladıktan sonra ve dört kere hücum ederek muvaffak olamadığını kendisi itiraf ettikten sonra vuku bulan bunca zayıttan mütenebbih olmayarak yine ertesi ve daha ertesi günü bi't-tekrar hücumu devam edeceğini İstanbul'a keşide eylediği telgrafla müsbet olduğundan burasını şu divan-ı azâ-yı kiramın vicdanlarına havale ederim.

İkinci Kısım,

Süleyman Paşa hazretleri, Balkan Kumandanı bulunduğu müddetçe Mehmed Ali Paşa'nın Belesir(?) Köprüsü üzerine hücum etmesini İstanbul'a daima tavsiye eder idi. Hâlbuki Rusyalılar'ın şimdi ilan eylemiş oldukları resmî raporlarında görünüyorki, Rusyalılar'ın birinci planları Rusçuk'u muhasara eylemek emelinde bulduklarından, büyük çapta nakleylemiş oldukları topraklarla bile ser-köprü istihkamâtını techîz etmiş olduklarından, iş bu istihkamâtın üzerine hücum etmek

kâbil değil idi ve eğer hücum olunmuş olsa yani Süleyman Paşa hazretlerinin Şıbka üzerine ettiği hücum gibi olur idi. Ve Süleyman Paşa hazretleri dahi itiraf ettiler ki, Tuna Şark Ordusu tarafından harekât-ı askeriye için yalnız iki şık var idi. Birincisi Belse(?) üzerine hücum etmek, ikincisi Osman Pazarı cihetinden Elena tarafından hücum etmek olup bu iki şıktan yani yalnız Elena cihetinden hücum etmek kâbil idi dedi. Binaenaleyh Süleyman Paşa hazretlerinin Belse(?) üzerine hücum etmek için Mehmed Ali Paşa'ya emir verilmesini tavsiye etmiş; mücerred Mehmed Ali Paşa ordusunu kendisinin Şıbka'da yaptığı gibi beru rotaya uğratmaktan ibaret olduğu aşikârdır

Ve yine Süleyman Paşa hazretleri Tuna şark ordusuna kumandan tayin olduğu günden beri düşman üzerine taarruz etmekten nükûl ederek Bantara(?) Nehri boyuna mukabil Rusçuk ve Hazargrad ve Cuma ve Osman Pazarı hatt-ı tedâffisini müdafaaya kalkışması câ-yı taaccübtür. Halbuki Süleyman Paşa hazretleri şark ordusuna vâsıl olduğu günden itibaren serîan ve acilen Osman Pazarı cihetinden alttan Tırnova üzerine serîan hareket edeceği yerde mahsus olarak birtakım yerleri gest ü güzâr ile vakit geçirmiştir ve bu aziz vakit geçtikten sonra Elena üzerine hücum etmiş ve hücumdan istifade ederek Tırnova üzerine gidecek yerde oradaki askeri bırakarak ve vakit geçirerek Kadıköyü cihetine gitmiştir ve Plevne'ye yardım etmek mümkün iken etmemiştir.

Ve kezâlik Süleyman Paşa hazretleri, fî 3 Teşrinievvel tarihli makâm-ı seraskeriye keşide eylediği telgrafında Tuna ordusu tarafından gerek Belse(?) üzerine ve yahut Osman Pazarı cihetinden hücum etmeye yanaşmayarak Plevne tarafından kuvvetini tahfif eylediği halde Plevne kolordusundan bir müfreze-i kuvveye Lofça ve Servi'yi pek suhuletle tutabilecekleri ve Balkan ordusunun da Gabrova'ya doğru Mara Geçidi'nden aşarak inebilmeleri Plevne ordusuyla Balkan ordusunun birleşmesini teşmîl eder ve Plevne ile Balkan ordusu, birleşmek kâbil olursa ol vakit Süleyman Paşa hazretleri Tırnova üzerine yürüyerek Osman Pazarı ile dahi birleştirilmiş olacağını İstanbul'a tavsiye ediyor. Hâlbuki kendisi Balkan kumandanı bulunduğu müddetçe Mehmet Ali Paşa ile Osman Paşa hazretlerinin orduları hareket ettikten sonra ol vakit Balkan ordusunun ileri hareket edeceğini beyan ediyor ve bunu müeyyed fî 4 Eylül sene 93 tarihli keşide eylediği telgrafının bir fıkrasında Mehmet Ali Paşa hazretlerinin büyük ordusu ile Belse(?) üzerine hücum ettiği halde ric'ate mecbur olacak olsa bile arkası felah ve istihkamâta müsait bulunmasından dolayı bir muhtıraya düşmez. Asıl düşünülmesi bir dakika evvel selametinin bâ-yı

hâl-i istihsal edilmesi ehem ü elzem olan Plevne ordu-yı hümayûnudur. Bunu da düşmanın tazyîk ve tasallutundan ve şan ve namus-ı devleti kurtaracak Mehmet Ali Paşa'nın büyük ordusudur ve hâkeza diyerek ısrar etmekte olduğu halde Tuna Ordusuna nasb olduğu tarihten itibaren iskân suretini iltizam eylemiştir ve bunun dahi mahsus olduğu zâhir ve âşikardır ve keza Süleyman Paşa hazretleri 6 Teşrînievvel tarihli keşîde eylediği telgrafında Tuna şark ordusundan Osman Pazarı cihetine doğru taarruz ederek Balkan ve Plevne ordularına muavenet etmek şöyle dursun Orhaniye'den ve Şıbka'dan ... Hâin Boğazı ve Ferdiç Boğazı ve Karapınar gibi mevâkîden beş tabur ki cem'an yirmi beş taburun kendisine imdat gönderilmesini arz ediyor. Yani demek olur ki, Süleyman Paşa hazretleri Balkan kumandanı bulunduğu müddetçe Plevne ve Tuna ordularının kendisine imdat etmesini arzu eder idi. Şimdi ise Tuna cihetinde bulunduğundan bilakis Balkan ile Orhaniye'den imdat beklemesi câ-yı taacübdür ve iş bu madde-i nâzike üzerine âzâ-yı kirâmın dikkatlerini celb ederim.

Ve keza Süleyman Paşa hazretleri iki yüz beş sahifedeki telgraflarında hiç kendi kumandası altında bulunan ordudan bahsetmeyerek diyor ki, Balkan ordusu'nun Şıbka'da altmış taburu olup bundan bir dereceye kadar sıkıştırıldığı halde on iki tabur, Ahza ve Hâin Boğazı'ndan dahi üç tabur alınması kâbil-i imkan, bu on beş tabur ile Orhaniye ve Şevket Paşa kuvve-i mecmuasının yine Şevket Paşa kumandasıyla Plevne yoluna muavenetine gönderilmesini nasihat ediyor. Hâlbuki kendisi Balkan kumandanı bulunduğu halde Balkan'dan bir tabur almak şöyle dursun Tuna Ordusuyla Osman Paşa hazretleri ordusunun beraber olarak hareketiyle Balkan silsilesinin şimal cihetine doğru geldiklerinde ol vakit kendisi dahi Balkan'dan ileri gideceğini beyan ediyor idi. Halbuki şimdi kendisi Tuna Kumandanı bulunduğu halde Osman Paşa'yı kurtarmak için serian Osman Pazarı cihetinden hareket ederek Balkan ordusuyla birleşip Tırnova üzerine hareket etmesini asla ve kat'a arzu etmiyor. İşte şu zikr olunan delâil-i kuvveyeden istintâc olunur ki, Plevne'nin esaretine Süleyman Paşa hazretleri sebab-i müstakil olmuştur

Ve keza fi 8 Teşrînisâni tarihli sahife elli zeyl Süleyman Paşa hazretlerinin ol vakit Tophane-i Âmire müşiri bulunan Mahmut Paşa hazretlerine keşîde eylediği telgrafta Tırnova cihetine hareket edecek olan taburlar bu gûne tahrik olundu deyup Edirne'ye gitmesini ve olmadığı halde “Şumnu'ya gideyim de oradan kumanda edeyim” diyor. Demek olur ki, bu zât Tırnova cihetine hücum edecek olan kıt'a-i

askeriye ile beraber bulunması lâzım iken asla ve kat'a oraya yanaşmayarak Şumnu gibi uzak bir mesafeye kaçmak istiyor.

Azâ-yı kirâmın cümlesine hitaben suâl ederim ki, meydân-ı muharebede başkumandan olan zât hatt-ı harbin ne tarafında bulunması iktizâ eder elbette en mühim ve mutenâ olan kısmında bulunur ki, eğer hücumda muvakkîyet hâsıl olur ise, der-akıb ileri hareket etmek için bu zât ise ya Şumnu'da ve yahud Edirne'de bulunmasını ısrar ediyor

Ve keza Süleyman Paşa hazretleri fi 14 Teşrînisâni zeyl-i sahife 85, Mabeyn-i hümayûna yazdığı telgrafta Elena üzerine hücum ettikten sonra Tırnova veya Gabrova üzerine yürüyeceğini vaad ediyor ise de Elena üzerine vukubulan hücumdan sonra Tırnova üzerine hücum etmek şöyle dursun, Kadıköyü cihetindeki askeri tahrik edeceğim bahanesiyle meydân-ı muharebeyi terk edip savuşmuştur. Çünkü harekât-ı askeriye'nin en mühim ciheti Elena olduğundan kendisinin orada bulunması elzem olup, Kadıköyü cihetinden icra olunacak hareket ise yalnız bir nümâyişten ibaret olduğundan oraya telgrafta dahi emir verebilir idi ve şu zikrolunan hususâtı ispat için yani Süleyman Paşa hazretlerinin Elena'dan ileriye hareket edeceğini, Orhaniye'den Mehmed Ali Paşa'nın ilerlemesine taalik eylemiştir. İşte bundan, Süleyman Paşa hazretleri Plevne'nin esarete düşmesine sebep-i müstakil oluşturur. Bu ise ihanettir.

Hâlbuki Süleyman Paşa hazretleri 17 Teşrînisâni sahife 60 makam-ı sadarete yazmış olduğu telgrafta Plevne'ye tesri' lüzûmunu on beş gün mukaddem, kulları arz ile her türlü fedakarlığı ahd-ı kâr olmuştur. Maruzatımın bir hayli kısmı reddolundu diyor. Hâlbuki Süleyman Paşa hazretleri Plevne'nin kurtulmasına dair sahici ve samimi olarak bir teşebbüste bulunmadığı zâhir ve âşikar olduğu, yukarıda zikrettiğim telgraflardan müstebân olur ve hatta Mehmed Ali Paşa hazretleri, fi 18 Teşrînisâni zeyl-i sahife 61, Süleyman Paşa hazretlerine yazdığı telgrafta kendi karşısında bulunan Rusya askerinin ve hassa ordusunun ve Ceneral Gorkov'un kumandasında olarak ileriye hareket ettiğini bahsedip, Rusyalılar bizim Tuna şark ordusunun hâl-i tedâfiide bulunduğundan mutlaka şark ordusunun Tırnova'ya doğru taarruz etmesi lüzumunu beyan ediyor.

Müteveffâ Mehmed Ali Paşa ileriye hareket edebilmek şöyle dursun bulunduğu mahalli muhafazadan aciz olduğu takdirde, Süleyman Paşa hazretleri fi 23 Teşrînisâni tarihli ve 268 numaralı İstanbul'a keşîde ettiği telgrafında, Elena'yı istirdâd ettiği anda derhal ileri Tırnova üzerine hareket edeceği yerde Elena'dan

Tırnova'ya doğru musammem olan harekât-ı taarruziyesini Mehmed Ali Paşa'nın Lofça'ya vüruduna ta'lika mecburdur diyor. İşte bu telgrafnâme anlaşılır ki, Süleyman Paşa'nın ileriye gitmeyeceği ve hem de kendisinin Kadıköyü cihetine gideceğim diyerek Elena'da bulunan askeri bırakıp savuşmuştur.

Hâlbuki bu defa neşr olunan muharebe tarihinde Rusyalılar'ın Elena inhizamında Elena'dan Tırnova'ya kadar büyük bir perişanlıkla savuştuklarını ve Tırnova'da Rusya kuvveti bulunmadığını yazıyorlar.

İşte şu zıkr olunan hususâtan anlaşıldığı vechile Süleyman Paşa hazretlerinin İstanbul'a keşide eylediği telgrafta Elena'dan ileri gitmesini mutlaka Mehmed Ali Paşa'nın Orhaniye'den ilerlemesine tâlik edilişi, evvelce Mabeyn-i Hümâyûn'a keşide eylediği telgrafta “Elena'yı istirdâd eylediğim akabinde ileri yürüyeceğim”, demesi sahte olduğundan Plevne'nin imdadına mahsus olarak gitmediği anlaşılıyor ve kezâ Süleyman Paşa hazretleri, 23 Teşrînisânî tarihli telgrafının bir fıkrasında, Mehmed Ali Paşa ordusu ilerlemedikçe, ne kadar ilerlese bile Plevne'nin istihlâsına hiçbir fayda olamayacağından bahisle Elena'da meks ve tavakkuf ve kasaba-i mezkûreyi hal-i müdafaaya va'z ile Tırnova'ya hücum olunacağını irae eder ve sahte harekâta dahi her gün ale't-tevâlî devam ve icrası, kolordu kumandanı bulunan Fuad Paşa'ya tavsiye kılındı ve hedef-i maksada vusûl, çakerânem fukarası eğer kullarının yalnızca Tırnova'ya ve daha ilerilerine gitmekliğim şıkkı mukayyed ise fırka-i taarruziyemiz yetmiş, seksen taburdan ibaret olsa bile bir hareket kâbil-i imkan olmadığı gibi kavâid-i sevkü'l-ceşiyeye de külliyyen muhalif bulunduğundan, Mehmed Ali Paşa ordusu harekât etmediği Tuna şark ordusunun sağ cenahınca Elena'dan ileri hedef-i ...

Ve yine zeyl-i 67 fi 23 Teşrînisânî, bu maddenin muhakemesi için iş bu telgraftan anlaşılıyor ki, “Elena muvaffakiyetinden istifade etmek şöyle dursun yetmiş, seksen taburla bile Tırnova üzerine hareket edemeyeceğini itirafla beraber, Mehmed Ali Paşa'nın taburları ise derme çatma mustahfız taburlarından ibaret bulunduğu taktirde ve bunun böyle olduğunu Süleyman Paşa hazretleri dahi itiraf etmiş olduklarından ve Mehmet Ali Paşa'nın karşısında külliyyetli düşmanın hassa askeri bulunduğu takdirde ileri hareket edebilmek şöyle dursun kendisinin bulunduğu noktayı müdafaadan aciz iken ve Süleyman Paşa hazretleri bunun böyle olduğunu bildiği halde kendisinin ilerlemesini Mehmet Ali Paşa'nın ilerlemesine ta'lik ederek işi yüz üstüne bırakarak ve İstanbul'u ileri gideceğim diye aldatarak neticesi ma'lum

olmayan bir hareket tarafına yani Kadıköyü cihetine savuşmuş olduğu müsbet olduğundan kendisinin bu bâbda müttehem olduğu gün gibi âşikardır

Ve buna kanaat etmeyerek İstanbul'u aldatmak için makama fi 25 Teşrînisânî tarihli, sahife 282, numara 272, yazdığı bir telgrafta Mehmet Ali Paşa Ordusu halâ hareket etmedi ve etmek azminde değildir. Orhaniye ve Plevne imdadına bendenizin bizzat müntehab ümera ve taburlarla gayretim şikkına araz buyurarak reddettirdiniz işte şimdi Plevne çaresiz kalıyor eğer Osman Paşa hazretleri hatt-ı muhasarayı yarmak fedakârlığını göze aldırılmaz ise teslim mecbur olacaktır. Dünyevi ve uhrevi mes'ul ve bâis-i müstakil olduğunuzu arz ve ihtâr ederim diyerek bir takım safsatalar yazmıştır. Çünkü kendi ifadesine göre yetmiş seksen taburla Elena'dan ve karşısında külliyetli düşman olmayan Tırnova ciheti üzerine hareket etmeğe cesareti olmayan Süleyman Paşa hazretleri Orhaniye'den ve karşısında külliyetli düşman olmadığı halde ora mevcudu seksen tabur olmayan ve derme çatma tedarik olunan mustahfiz taburlarıyla cesaret edipte gidip Osman Paşa hazretlerini Plevne'den kurtaracak!? Bu lakırdılara gülmekten başka bir cevap verilemez.

Eğer Süleyman Paşa hazretleri hakikaten Plevne'yi kurtarmak murad etmiş olsaydı Elena tarafına derhal Tuna Ordusu'ndan altmış kadar tabur ile serian hareket eder idi. Ma'lumdur ki Plevne düştükten sonra birkaç gün içinde altmış tabur Tuna Ordusu'ndan ifraz edilerek serian Balkan'ın bu yüzüne gönderilebilmesi Süleyman Paşa hazretleri bu işi evvelce yapmadığı için kendilerini taht-ı mes'uliyete koymuş ve binaenaleyh müttehem bulunmuş olduğunu hiç kimse inkar edemez zannederim.

Süleyman Paşa hazretleri Plevne'nin düşmesine sebab-i müstakil olduğu halde fi 14 Kânunievvel numara 559, sahife 317 makama keşide eylediği telgrafında Niş'in halinden bahisle Niş ve Yenipazar ve Bosna'dan Sırb'a karşı bulunan taburlarımızdan on beş taburu bi'l-ifraz Orhaniye'de suistimale sebebiyet veren ve nihayet Niş'te mahal-i isti'dad bırakmayan ve Sırb'ın halinden beyan-ı emniyetle hududuna askerden tahliyeye müsaade eyleyen ashâb-ı âra kimler ise eğer Niş elden çıkacak olur ise o âshab-ı âra Plevne cinayetine bir zâmîme-i fâcia daha kazanmış olacakları maa't-teessüf ve cevaben arz ederim diyor.

Hâlbuki Süleyman Paşa hazretleri Plevne'nin düşmesine kendisi sebab-i müstakil olduğu, gün gibi âşikar iken eşirralık ile mes'uliyeti kendi üzerinden diğerine bulaştırmak emelinde bulunuyor. Bu dahi hakkı olmaya ki, Süleyman Paşa hazretleri bu telgrafında askeri dağınık tutmak emelinde bulunuyor hâlbuki ordularımızı dağıtacak yerde bilakis merkezleştirmek icab eder idi.

Ey âzâ-yı kiram, bâlada zikrettiğim hususât ve edilleden istintâc olunur ki, Süleyman Paşa hazretleri şark ordusuna vâsıl olduğu anda serian ve acilen Osman Pazarı cihetine asker ictima ettirerek Elena üzerinden Tırnova üzerine hakiki ve sahici olarak hücum ile Plevne'yi esaretten tahlis etmediği, mahsus olduğu kendi yazdığı telgraflardan anlaşılmıştır.

Üçüncü Kısım

Süleyman Paşa hazretleri şark ordusundan Balkan'ın bu yüzüne geçirmiş olduğu taburları cemiyetli olarak tutacak yere suistimal etmiştir. Zira Plevne'nin esaretinde Şıbka ve Orhaniye karşısındaki düşman kuvvetinden maada, Plevne karşısında bulunan kolordular dahi seyyar haline gireceği ve cümleten Balkan'ın beri yüzüne aşacağı ma'lum iken buna karşı olacak tedâbir-i askeriyeye merkezlendirmek idi ve Balkan'ın her tarafı geçit verdikten ve bizim hatt-ı tedâfi ise beş yüz kilometre tûlunda bulunduğundan düşman kuvvetlice olarak her kangı noktasından murad eder ise geçebileceği âşikar iken, Süleyman Paşa hazretleri sağ cenahı Kızan'da ve sol cenahı Dobinice ve Samakov'da olmak üzere bir uzun hatt-ı harb teşkil ederek sol cenahını vakt-i zamanıyla Tatar Pazarcığına ve oradan Filibe ve Edirne cihetine toplamağa say ve gayret edecek yerde muharebenin bidâyetinden beri fenn-i harpçe daimen delik tıkama tabir ettikleri usule riayetle hiç bir delik tıkayamayıp hatt-ı harbin her tarafında zayıf bulunmuştur ve düşman dahi hatt-ı harbin her tarafında bizi zayıf bulduğu cihetle ziyade kuvvetle mezkûr hattın her tarafından kolaylıkla geçmiştir. Çünkü tâ Tuna'dan Kızan'a kadar ve Kızan'dan Samakov'a kadar bi'l-cümle asâkir-i Osmâniye, bir uzun ip gibi dizilmişti. Bu ise fenn-i harb kâidesinin elifbâsı olduğu halde burasını Süleyman Paşa hazretleri anlamak kâbil olmamıştır.

Süleyman Paşa hazretleri merkez-i saltanata, muharebenin bidâyetinden nihayetine kadar keşîde eylemiş olduğu telgraflarını cümleliz okudunuz ve gördünüz ki, müşârunileyh hazretleri her telgraflarında, ben şöyle yapacağım, ben böyle yapacağım, filan yeri düşmandan istirdâd edeceğim, muvaffak olduktan sonra filan mahal üzerine seyr-i seri ile ileri hareket edeceğim, gibi şâşaalı bir takım telgraflar yazmaktan ibarettir.

Fî 27 Kanunievvel gece saat dörtte makama keşîde eylediği telgrafta, taburları Pazarcık'a cem ederek, düşmanla bir şiddetli çarpışmaktan başka çare kalmadığını beyanla beraber, fî 28 Kanunievvel tarihli telgrafında, manevra dediğim tek mil taburları Balkan cihetinden Edirne'ye merkezlendirmektir. Bunu yapayım mı,

yapmayayım mı? Düşman şimdi Samakov ve Banta(?) ve Kapıcık ve Otluk Köyü ve Avratalan(?) ve Pırsarım(?) Derbendi ve Çukurlu mevkilerinin karşısındadır. Bunlardan Pırsarım Derbendi ile Çukurlu mevkii taburları Filibe'ye, diğerleri Pazarcık'a cem edilip bâde ânlar da Filibe'ye götürülerek müctemian Edirne'ye gitmektir ve Hâin Boğazı ve Ferdiç ve Keçidere ve Demirkapı ve Kızan taburlarını da Yanbolu'ya toplamaktır. Şimdi bu hareketleri icra edelim mi diyor.

Süleyman Paşa hazretleri için ol be ol kâffe-i kuvvetini mümkün mertebe az vakitte Edirne'ye cem etmekten mâadâ bir şey yoğiken Pazarcık'ta külliyetli kuvvet cem ederek düşman ile uruşmak niyetinde bulunuşundan neşet etmiştir. Bu muharebe velev kazanılsa bile vakit zayi etmekten başka bir netice veremeyeceği gibi gaibettiği surette dahi hatt-ı ric'at-i olan Edirne yolunu bile tutamayacağı bedihî iken böyle muhataralı ve bî-fâide planlara kalkışarak ric'ate sarfi lazım gelen mühim vakitleri zayi eylediği aynı hatadır ve usulen ric'at hareketi ise düşman karşısında bozulmazdan evvel geride müstahkem ve evvelce tehiyye olunmuş bir mahale çekilerek orada düşman ile muharebeyi kabul etmektir. Yoksa yorgun ve yılgın ve dağınık vaziyette bulunan bir ordu muntazam bir halde ric'at edemeyeceği zahir ve âşikardır. Halbuki Süleyman Paşa hazretleri çekileceği mahalli evvelce hazırlamaksızın, her gün “delik tıkama” tabir ettikleri usulün icrasıyla meşgul olarak beyhude yere vakit zayi etmiştir. Binaen alâ zâlik düşman Sekbanlı Köprüsü'nden Süleyman Paşa hazretlerinin Edirne üzerine olan hatt-ı ric'atini kesmeye meydan bırakmamıştır. İşte bundan zâhir ve âşikardır ki, Rusyalılar Plevne'nin düştüğü günden itibaren kavga etmeksizin ve karşılarında asker bulunmadığından ve hatt-ı hareketimizin her noktası zayıf olduğundan daima ileri hareket ederek İstanbul'a kadar geldiler ve İstanbul muhatarada bulunduğundan Devlet-i Osmaniye'yi gayetle ağır şurût altında akd-i mütarekeye mecbur etmiştir ve buna Süleyman Paşa hazretleri sebab-i müstakil olduğunda hiç şüphe yoktur.

Ey âzâ-yı kirâm, işte balâda arz ve isbât eylediğim mevâddan dolayı müşârunileyh hazretleri müttehem olduklarından haklarında hükm-i kanunun icrasını talep ve iddia ediyorum.

Hülâsa-i kelâm,

Süleyman Paşa hazretleri Kızan'dan Sofya ve Şarköy velhasıl Balkan'ın garb tarafında ve doğrudan doğruya düşman karşısında bulunan kâffe-i mevâki-i askeriye'nin kumandan-ı müstakili idi. Umumiyyet gelmesi bu mevâkiin haricinde Tuna ve Selanik'in ve Yanya ve Yenişehir ve İşkodra ve Kosova gibi mevkii

şâmildir. Süleyman Paşa hazretleri umumiyet kumandasından istifa ettim ve merkez-i saltanat-ı umumiyet kumandadan affederek Rauf Paşa'ya ihale etti ve o da kabul eyledi dedikleri bundan ibarettir. Yoksa zikrolunan mevâkîdeki asker kollarının kumandan-ı husus-ı müstakili odur. Müşârunileyh, Tuna şark ordusundan altmış taburla beraber garp kumandanlığına memuriyeti sırada doğrudan doğruya berren gidip İslimye'den bed'en ile bütün mevâki-i askeriyeyi teftiş ve tahkik ederek icabının icrasını havi ittihad-ı vükelâ ile irade-i seniyyeyi mutazzammın makâm-ı alî-i sadâretpenâhîden Fî 5 Kânunievvel sene 93 tarihli almış olduğu telgrafnâme-i sâmi'de mevâki-i mezkûre, derûnunda kumandan-ı mahsus ve müstakil olduğu tasdik ve te'yid ve yine şehir-i mezkûrde mevâki-i harbiyeden tebâütle muhabere bahanesiyle Edirne'de ikamet eylediği zamanda, mevâki-i harbiyeye azimetine dair müşârunileyhe keşide buyurulan telgrafnâmesinde dahi icra edecek ve ettirecek tedâfi-i ve taarruz-ı harekât-ı askeriyeyi yaptıracak terk-i emrinizdir. Tâbir-i âlîsiyle daire-i mezkûr derûnunda istiklâl-i memuriyeti te'kid ve teşyîd, binaenaleyh bu tarihten sonra hiç bir tarafla muhabere ve istiyzana mecburiyeti olmayıp düşmanın hal ve hareketine göre gerek tedâfi ve gerek taarruz ve ric'at bunlardan her kangısı icab eder ise o anda icra etmek hassaten vazife ve me'zûniyetleri dahilinde olduğu halde, artık şuraya yazdım, bura ile muhabere ettim, demesi kat'iyen şâyan-ı kabul olamayıp, bunun ve ..... her bir vukuâtın mes'ul ve müstakili bulduklarından, âna göre meclis-i âlinin hükmünü istidâ ederim. Fî 14 Teşrînisâni sene 94.

İş bu sûret aslına mutâbıktır. Faik(?)

Müddei-i Umûmî-i Erkân-ı Harb Ferîki Necib

Divân-ı Harb Mazbatasının Sûreti

Rusyalılar'ın Tuna'yı mürûr ile Balkanları aşarak Tunca ve Meriç vadilerine yayılmaları üzerine bunların ol havaliden defî ve tenkîli zımında ol vakit Hersek fırka-i askeriyesi kumandanı olup maiyetinde malumu'l-miktar asâkir-i şâhâne olduğu halde, oradan celb ile ba irade-i seniyye-i hazret-i padişâhî olan Balkan ve muahharan Tuna ve daha sonra Rumeli umum kumandanlıklarına nasb ve tayin buyurulmuş olan devletlü Süleyman Paşa hazretlerinin mukaddemâ Hersek cihetinden İşkodra tarafına, İşrok Boğazı'ndan esnâ-yı mürûrunda ve muahharan Balkan'a ve daha sonra Tuna şark ordu-yı hümâyûnu kumandanlığında bulunduğu

zaman kavâid-i askeyiyeye asla tatbik kabul etmez surette ve refâkati, ümerâ ve zabitanıyla istişare etmek farîzasına riayet etmeksizin hod be hod icra eylediği sûi harekât-ı harbiye birçok efrâd-ı asker-i padişâhînin beyhude yere isâgasını muceb olmuş ve ândan sonra yani mezkûr Tuna şark ordu-yı hümâyûnundan bu tarafa geçtik de dahi Balkan ordu-yı hümâyûnunu düşmandan vikâye edemeyerek, ordu-yı mezkûr kayd-ı esre düçar ve en nihayetinde Balkan ordusundan başka, Tuna'dan bu tarafa geçenlerle beraber mecmuu yüz altı taburu mütecâviz olup saltanat-ı seniyyenin en son istinad ettiği Rumeli kuvve-i askeriyesini dahi idare edememesiyle bu ordu da tarumar olmuş olup, iş bu kuvvetin mustashibi bulunan yüzden mütecaviz top dahi düşman eline geçmiş ve buna da müşârunileyhin sevkü'l-ceyş kaidesine ve sair kavâid-i harbiyeye riayet etmeyerek ve mesela dümdârıyla, pişdârı tayin ve bunların beyninde bir irtibat takrîr olunmaksızın taburları yan yürüyüşle perişan ve müteferrik ve muhacir ile karışık vâsıl, Edirne caddesini terk ile hususuyla bu mevsimde asla geçilmez, meşhûr ve müteârif olan Gümülcine Balkanları'na gayr-ı muntazam bir halde sevk etmek ve kendisi askeri terk ile daima bir konak ileride gitmek gibi ve sair türlü sûi tedbir ve harekâta sebebiyet verdiği ve bunlardan başka sıfat-ı mütemâyize-i askeriyeye ve haiz olduğu rütbe-i celîlenin vak'a ve haysiyetine yakışmayan sair birtakım sûi ef'âl ve ahlak ile me'lûf ve mütehâllik bulunduğu pek çok zabitân ve ümerâ-yı askeriyenin ifadât ve rivâyât-ı vakıalarından müstebân olduktan başka, mazaallah saltanat-ı seniyye aleyhinde dahi bulunduğu mervî olduğundan ve Pazarcık'tan Gümülcine'ye kadar olan harekât-ı askeriyeye dair bizzat şuhudâtını mübeyyin devletlü Safvet Paşa hazretleri tarafından kaleme alınıp takdim olunmak üzere bulunan layiha muhteviyatından dahi tafsîl-i keyfiyet-i hakikîye müstebân olacağına nazaran artık böyle bir zâtın kumandanlığı da değil silk-i askeriyede bile bulunması caiz olmayacağından Divân-ı Harb marifetiyle muhakemesinin bil icra tebeyyün edecek hale göre iktizâsının îfâsı lazım gelirse de devletin hâl-i hazırı iş bu muhakemesinin şu aralık icrasıyla iştigale müsait olmadığından emsaliyle beraber ileride Divân-ı Harb'e celp ile muhakemesine bakılmak üzere şimdilik müşârunileyhin Kale-i Sultaniye'de taht-ı tevkifte tutulması münasip olacağı ifadâtını mutazammın makâm-ı âlî-i seraskeriyeden Bâb-ı Âlî'ye taktim olunan tezkere üzerine keyfiyet, Meclis-i Vükelâ'da led'el-mütâlaa, vakıa müşârunileyhin kumandanca beyan olunan seyyiât ve hatâiyâtı devletçe meydanda olan âsâr ve netâyic-i vehime ile müddelil olup, Pazarcık ordusunun zayiât-ı ahiresi ise düşmanın Pâyitaht'ı tehdide kadar fırsat-yâb olmasına ve Devlet-i Aliyye'nin gayet ağır ve

muzır bir esâs müsâlahaya muvafakat mecburiyetinde bulunmasına sebep olmuş ve o cihetle müşârunileyhin harekât ve icraat-ı askeriyesinin hücnet ve mazarrâtı muharebât-ı saire netâyicinden mesuliyetleri mukarar olan diğer ümerânın hatâyây vakıalarından ziyade addolunabileceği gibi hükümet aleyhinde olan neşriyat fâsidesi dahi devletin en buhranlı bir zaman içinde emniyet-i dahiliyesini ihlale bâis olacak hâlâtta bulunmuş olmağla, vezâif-i askeriyesince olan muhakemesi Divân-ı Harb'te ve ifsâd-ı izhâna dair bulunan harekâtının muhakemesi dahi hasbü'l-kanûn Divân-ı Âlî'de icra kılınmak üzere müşârunileyhin bervech-i iş'ar şimdiden taht-ı tevkîfe alınması müttehiden tezekkür olunarak, lede'l-arz irade-i seniyye-i hazret-i padişahî dahi ol merkezde mütealîk buyurulmuş olduğu fi 17 safer sene 95 ve fi 8 şubat sene 93 tarihiyle muahharan başvekalet makâm-ı âlisinden bi'l-vürûd, Divân-ı Harb'e havale buyurulmuş olan tezkirede ifade ve inbâ olunmuş ve ol vechile müşârunileyh evvela Kale-i Sultaniye'de, muahharan Dersaadet'e celb ile bab-ı vala-yı sipehsalarîde hapsedilmiş olduğu gibi müşârunileyhin bu suretle mervî olan hatayâtta dolayı kanunen aleyhine ikâme-i dava etmek üzere erkân-ı harbiye reis-i sânisî ferik saadetlü Necip Paşa hazretleri dahi müddeî-i umumî tayin buyurulmuş olmasıyla, müşârunileyh Süleyman Paşa hazretlerinin icrâ-yı istintâkıyla tebeyyün edecek derecât-ı töhmetine göre hakkında muamele-i kanuniyenin tahdîdi lazım gelmiş ve binaenaleyh bir taraftan istizahât-ı ibtidaiyenin icrasına devam ile beraber kendisinin Hersek kumandanlığından mâada diğer kumandanlıklarda buldukları müddetçe gerek makâm-ı âlî-i seraskerî ve gerek kumandası tahtında bulunan mevâkî-i askeriye kumandanlıkları ve sair lazım gelenler ile cereyan eden muhaberat ve mücâvebâtı mutazammın olan telgrafnamelerin ve muharrerat ve evrak-ı mukteziyenin celb ve cem'iyle beraber, bir taraftan dahi bazı tahkîkat ve istitlaât-ı mukteziye ile işgal olub bunların hitamından müdde-i umumî müşârunileyh Necib Paşa'nın, Hersek kumandanlığından mâada zamanlar için tanzim ve esas-ı dava olunmak üzere Divân-ı Harb'e îtâ eylediği ithamnamede bast ü beyan olunan mevâd üzerine müddeî-i umumî hazır olduğu halde bir yandan müşârunileyh Süleyman Paşa hazretlerinin istintâkına ve bir yandan dahi ve gerek müddeî-i umumî Necib Paşa'nın müşârunileyh Süleyman Paşa hazretleri aleyhine ve gerek müşârunileyh hazretlerinin kendi lehine ikâme eyledikleri malûmü'l-esâmi beyyine ve şuhûdun tekârir-i vakıalarının ahzıyla beraber sair bu bâbda iktiza eden tahkîkât ve tetkîkâtın îfasına mübâderet olunarak müddeî-i aleyhten istîzahı lazım gelen şeyler tekmîl olmuş ve emr-i istintâk ve muhakemâta hitam verilmiş olduğu müddeî-i umûmîye lede't-tebliğ

şimdiye kadar cereyan eden tahkîkât ve istintâkâtın hasıl eylediği malumat üzerine bu kere dahi Süleyman Paşa hazretlerinin tayin-i cezasını mübeyyin tanzim eylediği fezleke-i müddeasını müddeî-i aleyh hazır olduğu halde huzur-ı Divân-ı Harb'te bade'l-kırâa, bi't-tetkîk mütalaa olundukta, hülâsa-i müzâyâsı mukaddem ki ithamnâmeyi müeyyid olmak üzere müddeî-i aleyhin Rusya muharebatı karşısında müddet-i memuriyeti üç zamana bi't-taksim; bundan müddeî-i aleyhin Edirne cihetinden hareketinden bed'en ile Balkan umum kumandanlığında muhted olan ve birinci itibar olunan müddette müşârunileyh hazretlerinin Karapınar'dan hareketinde ol vakit taht-ı kumandasında bulunan devletlü Rauf Paşa hazretleri fırkasıyla sağ cenahtan ve mirlivâ saadetlü Mehmed Hulusi Paşa fırkasıyla, sol cenahta bulunan çeriâyandan, mütehaddiden Eskizağra üzerine hareket olunmasına beyinlerinde karar verilmiş iken Eskizağra'dan hareket etmiş olan Rauf Paşa fırkası yolda düşmana tesadüfle esnâ-yı râhda iki gün mutemadiyen harb edildiği ve top sesleri, Karapınar'dan hareket eden Süleyman Paşa ordusundan işitildiği halde o küçük fırkayı ateş içinde bırakıp kendi muvaffakiyetlerini mezkûr fırkanın mahvıyla temin etmek ve yahut fahr-ı fethkârîden âharını hissedar eylememek maksadıyla imdat ve îâne etmemiş idüğünü ve Süleyman Paşa Yenizağra'ya vusûlünde ileriye serian hareket edecek yerde, yirmi bir günlük zahire tedariki bahanesiyle beyhude yere vakit geçirdiğini ve Rusya'nın Plevne üzerinde münhezim olarak ric'at eylediği sıra bu hezimetten istifade için derhal ileri hareket edecek yerde Yenizağra ile Kızanlık arasındaki ahaliden isyan edenlerinin ıslahıyla uğraştığını ve Hâin Boğazı'ndan ileri top geçmez iddiasında bulunmuş ise de makrûn-i sıhhat olmadığını ve Balkan'da iken umum kumandan Mehmed Ali Paşa merhumun emrine adem-i itaatle Tırnova'ya hareket etmediğini ve Ferdiç ve Hâin Boğazları'nın takviyesinde düşman tarafından taarruz olunmamasından istifade edip ileri gitmek lazım gelir iken Şıbka üzerine gitmekliğı tercih ettiğini ve Şıbka hücumu ise münâat ve metânet ve müstahkemiyeti cihetle ve câhen alınamayacağını ve Şıbka hücumlarında vuku bulan telefâtın mütenebbih olmayarak muhacemâta devam edeceğini Dersaadet'e yazdığını ve Süleyman Paşa Tuna şark ordusu kumandanlığı zamanı olan ikinci müddette, kendileri Balkan'da iken şark ordusunun Belaser Köprüsü üzerine hücum etmesi zımnında Mehmed Ali Paşa merhuma emir verilmesini Dersaadet'e iş'ar ve tavsiye eylemesi mücerred Mehmed Ali Paşa ordusu kendi ordusu gibi bir vartaya uğratmak için olduğunu ve kendileri şark ordusu kumandanı tayin olunduğu günden beri taarruz yerine Yantara(?) Nehri'ne mukabil Rusçuk ve Hazargrad ve Cuma ve

Osman Pazarı hatt-ı tedâfisini muhafazaya kalkıştığını ve Elena'dan Tırnova üzerine hareket edeceği yerde mahsus olarak bir takım mahalleri geç-ü güzâr ile vakit geçirdiğini ve sonra gerçi Elena üzerine hücum etmiş ise de bundan istifade ile Tırnova'ya gidecek yerde askeri orada bırakarak Kadıköyü cihetine azimet ettiğini ve imkanı var iken Plevne'ye yardım etmediğini ve Süleyman Paşa Tuna kumandanı iken makam-ı seraskerîye yazdığı telgrafnâmede eğer düşman Plevne tarafından kuvvetini tahfif eder ise Plevne ordusundan bir müfreze-i kaviyyenin Lofça ve Servi'yi suhuletle tutabileceği ve Balkan Ordusu'nun dahi Gabrova'ya doğru Mara Geçidinden aşarak inebilmesi, Plevne ve Balkan ordularının birleşmesini hâsıl edeceği ve bu birleşmek hâsıl olduktan sonra kendisi Tırnova üzerine yürüyerek Osman Pazarı fırkasıyla birleşmiş olacağını tavsiye edip, Balkan kumandanı bulunduğu müddetçe Mehmet Ali Paşa ile Osman Paşa ordularının hareketinden sonra Balkan ordusunun ilerleyeceğini ve Plevne'nin selâmetini istihsâl edecek Mehmet Ali Paşa'nın büyük ordusu olduğunu iş'ar ve iddaa etmekte olduğu halde kendisinin Tuna şark ordu-yı hümayunu kumandanlığına nasb olduğu günden itibaren mahsus olarak suver-i muharrerinin aksini iltizam ettiğini ve Balkan kumandanı iken Plevne ve Tuna ordularının kendisine imdat etmesini arzu eylediği halde Tuna ordusuna naklinden sonra Balkan ve Orhaniye cihetinden imdat etmesi cay-i dikkat olduğunu ve Tuna kumandanlığında iken Balkan kuvve-i mevcûdesi altmış tabur olup bundan on iki ve Hâin Boğazı mevcudundan üç tabur ki cem'an onbeş taburun Orhaniye kuvvetine ilavesiyle ve yine Şevket Paşa kumandasıyla Plevne muavenetine gönderilmesini tavsiye etmiş olup hâlbuki kendisi Balkan kumandanlığında iken Balkan'dan bir tabur almak şöyle dursun Tuna ve Plevne Orduları'nın Balkan'ın şimal cihetine doğru geldiklerinde hareket edeceğini beyan etmekte olduğundan ve Tuna kumandanlığında iken kendisi Osman Pazarı cihetinden hareketle Balkan ordusu ile birleşip Tırnova üzerine hareketi asla arzu etmediğini ve binaenaleyh Plevne esaretine müşârûnileyh Süleyman Paşa sebab-i müstakil olduğunu ve Tırnova cihetine hücum edecek olan kıt'a-i askeriye ile beraber bulunması lazım gelir iken Şumnu'ya kaçmak ve yahud Edirne'de bulunmak istediğini ve keza Mabeyn-i Hümâyûn'a yazdığı bir telgrafta Elena hücumundan sonra Tırnova veya Gabrova üzerine yürüyeceğini vaat ettiği halde hücumdan sonra Tırnova üzerine gitmek şöyle dursun, Kadıköyü'ndeki askeri tahrik edeceğim bahanesiyle savuştuğu ve Elena'dan ileri hareketini Mehmed Ali Paşa'nın Orhaniye'den ilerlemesine taalik ettiğini ve makâm-ı sadarete yazmış olduğu

telgrafta Plevne'ye tesri'-i muavenet lüzûmunu mukaddem yazmış ve her türlü fedakârlığı deruhte etmiş olduğu halde maruzatının bir hayli kısmı reddolunduğundan bahsetmiş ise de Plevne'nin kurtulmasına dair hiçbir teşebbüste bulunmadığı ve Mehmed Ali Paşa karşısında bulunan bir çok düşman kuvve-i askeriyesinin ileriye hareket ettiğinden bahisle Tuna şark ordusunun Tırnova'ya taarruz etmesi lüzumunu beyan ettiği ve Mehmed Ali Paşa ileri hareket etmek şöyle dursun bulunduğu mahalde muhafazasından bile aciz olduğunu ve Süleyman Paşa hazretlerinin Elena isirdâdından sonra Tırnova üzerine hareket edeceğini evvelce iş'ar eylediği halde iş bu hareketi Mehmed Ali Paşa'nın Lofca'ya vürûduna talik ettiğini ve halbuki Rusyalı'nın Elena inhizamında Tırnova, büyük bir perişanlıkla savuşup Tınovi'de Rusya kuvveti bulunmadığını ve işte şu te'hirattan dolayı müşarunileyh Süleyman Paşa Plevne imdadına mahsus olarak gitmediğini ve Mehmed Ali Paşa ordusu ilerlemedikçe kendisi ilerlese bile Plevne'nin istihlâsına hiçbir fâidesi olamayacağından ve fırka-i taarruziyesi yetmiş seksen taburdan ibaret olsa da yeni bir hareket kâbil olmadığından bahisle, Mehmed Ali Paşa ordusu hareket etmedikçe Tuna şark ordusu sağ cenahının Elena'dan ileri hedef-i maksûda gidemeyeceğini ve Mehmed Ali Paşa ordusunun karşısındaki düşmanın kuvvetine göre değil ileri gitmek, bulunduğu noktayı bile müdafaadan aciz olduğunu Süleyman Paşa hazretleri dahi biliyor iken, kendisinin ilerlemesini Mehmed Ali Paşa ordusunun hareketine talik ederek, netice malum olmayan bir harekete yani Kadıköyü cihetine asker ictimâ ettirerek Elena cihetinden Tırnova üzerine hakiki ve sahici hücum ile Plevne'yi tahlis etmediği ve Süleyman Paşa'nın Rumeli umum kumandanlığı zamanı olan üçüncü müddette dahi Tuna şark ordusunda Balkan'ın bu yüzüne geçirmiş olduğu altmış taburu cemiyetli olarak tutacak yerde suiistimal eylediğini ve Plevne düştükten sonra düşmanın harekât-ı askeriyesine karşı olacak tedâbir, bütün ordusunu merkezlendirmek yani sağ cenahını vaktiyle Tatarpazacığı'na ve oradan Filibe ve Edirne cihetine toplayacak yerde perişan ve müteferrik bırakıp, düşman dahi beş yüz kilometre tûlunda bulunan hatt-ı tedâfîmizin her tarafını zayıf bulmakla iş bu hattın her cihetinden kolaylıkla Balkan'ı geçmiş olduğunu ve Süleyman Paşa için ol be ol kâffe-i kuvvetini mümkün mertebe az vakitte Edirne'ye cem etmekten başka bir şey yoğiken, Pazarcık'ta külliyyetli kuvvet cem ederek düşman ile uruşmak niyetinde bulunup da, bu muharebe velev-süllim kazanılsa dahi vakti zayi etmekten başka bir netice veremeyeceği gibi gaibelediği taktirde hatt-ı ric'ati olan Edirne yolunu bile tutamayacağı bedîhî iken öyle fâidesiz planlara kalkışarak ric'at için

sarfı lazım gelen mühim vakitleri zayi eylediğini ve düşman Sekbanlı Köprüsü'nden geçip kendi ordusunun Edirne üzerine olan hatt-ı ric'atini kesmeye meydan bıraktığını ve Plevne'nin düştüğü günden itibaren düşman kavga etmeksizin karşısında asker olmaması cihetle hatt-ı ric'atimizin her tarafını zayıf bulduğundan daima ileri hareketle İstanbul'a kadar geldiğini ve devlet-i aliyyeyi gayetle ağır şurût altında akd-i mütarekeye mecbur ederek buna da Süleyman Paşa sebab-i müstakil olduğuna ve işte hususât-ı muharrereden dolayı müşârunileyhin müttehem bulunduğunu beyan ederek hakkında hükm-i kanunun icrasını iddia ve bununla beraber, müşârunileyh Süleyman Paşa'nın doğrudan doğruya düşmanın karşısında vâki, Kızan'dan Sofya ve Şarköy gibi mevâki-i askeriyenin kumandan-ı müstakili olup, umumiyet kelimesi bu mevâkiin haricinde Tuna ve Selanik ve İşkodra gibi mahalleri şâmil olduğundan binaenaleyh, kumandasından istifa eylemesi üzerine Rauf Paşa hazretleri bu umumiyet kumandayı kabul eylediğini ve müşârunileyh Süleyman Paşa'nın Tuna ordusundan altmış taburla beraber garp kumandanlığına tâyini sırada doğruca, berren gidip İslimye'den bed'en ile mevâki-i askeriyeyi teftiş ederek, icâb-ı halin icrasına mutazammın ittihad-ı vükelâ ile keşide olunan irade-i seniyyeli telgrafnâme-i sâmi'de, mevâkî-i mezkûre derûnunda kumandan-ı mahsus ve müstakil olduğu tasdîk ve te'yîd ve yine şehr-i mezkûrde mevâki-i harbiyede tebâütle muhabere bahanesiyle Edirne'de ikamet eylediği zamanda mevâki-i harbiyeye azimeti hakkında keşide buyrulan telgrafnâme-i âlide, daire-i mezkûrece istiklal-i me'muriyeti te'kid ve teşyîd buyrulmuş ve binaenaleyh bu tarihten sonra hiçbir tarafla muhabere ve istiyzana mecburiyeti olmadığı ve düşmanın hal ve hareketine dair icâb-ı halin icrası, vazife ve me'zuniyeti dahilinde bulunacağı cihetle nîk ü bed her bir vukuatın mesul ve müstakili bulduklarını ilave ederek âna göre muhakemenin hükmünü istid'adan ibaret olup, müşârunileyh müdde-i umumî Necip Paşa'nın fezleke-i müd'âsına karşı Süleyman Paşa hazretleri tarafından verilen defnâme dahi dikkat-i lazime ile kâmilten mütalaa ve tedkîk ve müşârunileyhin esnâ-yı istizâfında îtâ eylediği cevaplarla Necip Paşa'nın mukaddem ki, ithamnâmesinde ve iş bu fezleke-i müddeasında münderic bir takım şikayetler dahi muvâzene ve tatbik olundukda, mezkûr ithamnâme ve fezleke-i müddeanın, Süleyman Paşa hazretlerini itham etmek isteyen mevâdd-ı muhteviye-i kesîresinden pek çoğunu müşârunileyh delâil ve senedatı, makbule serdiyle Divân-ı Harb'e kanaat gelecek surette redd ve cerh etmesiyle bunlardan bütün bütün tebriye-i zimmet eylediği tahakkuk edüp mevâdd-ı müştekâ-i behâdan asıl göze çarpan ve nazar-ı dikkat ve

itinaya alınması lazım gelen on iki madde kalmıştır ki, onlar da birincisi, Süleyman Paşa hazretlerinin Eskizağra'ya hareketi esnada sağ cenah fırkasının düşmanla muharebeye tutuştuğu ve buna alamet olmak üzere o taraftan gelen top seslerini kendisi dahi işiterek o firkaya muavenet etmek derece-i vücûba vardığı halde o cihete imdat yollamaması ve ikincisi, Ferdiç ve Hâin Boğaz'larından heman süratle geçerek ve Balkan'ın öte tarafında şark ordusuyla düşman üzerine gitmek lazım gelir iken, gitmeyüp doğruca Şıbka'ya hareket etmiş ve üçüncüsü, ol vakit kumandan-ı umumu bulunan müteveffi Mehmed Ali Paşa Tırnova üzerine müttehidane hareket olunması hakkında kendisine emir vermiş iken bu emre mütâbaat ve imtisâl eylememesi ve dördüncüsü, Şıbka'ya gittiğinde oranın mûnaât-ı tabîyyesi ve düşmanın yapmış olacağı istihkâmât ile kat kat kesb-i metanet etmiş iken öyle bir mevki-i müstahkem üzerine birkaç defa hücum ederek külliyetli telefât verdirmesi ve zabtı kâbil olamayacağı anlaşıldığı halde yine hücumla devam ile beyhude asker kırdırması ve beşincisi, Tuna şark ordusuna vardığında altmış ve mümkün ise yetmiş tabur asker olarak ve Osmanpazarı'ndan giderek düşmanın Bantara(?) ordusunun zayıf bulunan sağ cenahında vaki Elena üzerinden ileriye hareket-i tecâvüzü-i ciddi icra etmemesi ve altıncısı, Tuna şark ordusundan altmış tabur ile serian Balkan'ın garp cihetine geçerek, o tarafta bulunan taburlarla beraber topluca tabya olunmaması ve yedincisi, Kamarlı'nın terki akabinde bütün fırka-yı askeriyeyi derhal Edirne'ye merkezlendirmemesi ve sekizincisi, Dersaadet'e müracaat etmeksizin her ne icab eder ise icrasına dair kendisine me'zuniyetnâme verilmiş iken yine her şeyi merkez-i saltanattan sual ederek bu yüzden izâa-i vakt eylemesi ve dokuzuncusu, mevâki-i harbiyeyi terk ve muhabere bahanesiyle Edirne'de ikamet ederek, mevâki-i askeriyeyi başkumandansız bırakması ve onuncusu, Tuna şark ordusundan Balkan garp ordusuna memuriyet-i müsta'cilesi zamanında merkez-i devletin verdiği emir vechile İslimye'den bed'en ile mevâki-i harbiyede bulunan kıt'ât-ı askeriyeyi teftiş ve tahkik ederek hal ve mahallerine vakıf olmaması ve bu cihetle izâa-yı vakt ile beraber o emr-i devlete itaat etmemesi ve on birincisi, maiyetinde yüz otuz bu kadar taburla, bir ol kadar top var iken Edirne caddesine bırakıp Ordu-yı Hümâyûnu perişan ve gayr-i muntazam bir halde sapa yollardan sevk ederek namus-ı askeriyeyi ihlal eylemesi ve on ikincisi haiz olduğu memuriyeti bilâ emr-i cedid terk ile Şıbka ordusunun vaktiyle ric'atine emir vermemesi maddeleri oluyor. Süleyman Paşa hazretleri, bu on iki maddenin hepsinde mes'ul ve müttehhem midir ve iş bu maddeler hakkında serd ve ityân eylediği ağzâr-ı vâcûbe dahi diğerleri gibi şayân-ı

kabul müdür değil midir? Buraları bi't-tekrar miyâne-i acizanemizde tedkîk ve ta'mik edildikten sonra bu bâbda rey-i hafîye müracaat olundukta, mevâdd-ı mebhûseden birinci ve dördüncü ve yedinci ve on birinci maddelerde Süleyman Paşa'nın müttehem olduğunda ekseriyet-i âra hâsıl ve bu halde küsûr sekiz maddenin bi't-tabi ehemmiyeti zâil olmasıyla binaenaleyh tayin-i cürmünün iş bu dört maddede musarrah hususâtın temas edeceği cinayet ve cunha derecâtından aratılması muktezâ-yı hükm-i kanun ve çünkü Divân-ı Harb'in memuriyet ve vazife-i mahsusası başkumandanın bütün sefer esnasında cereyan eden harekât ve tedâbir-i askeriyesi sevk'ül ceş fennine mutabık olub olmadığı, yani böyle büyük kumandanlık sıfatını haiz olan bir zatın o sıfata mürettip ve mütehattim olan vazife-i azime ve mühimmeyi îfa edip etmediğini fennen aramak olduğundan verilecek hükm-i cezâiyenin dahi bu tahrirden derdest edilecek kusur ve hatayâ-yı fenniyeye bina kılınması tabiat-ı maslahat icabından bulunmasıyla iş bu mevâdd-ı erbaa tekrar mevki-i bahs ve tetkike konuldu. Bununla beraber Divân-ı Harbce şimdiye kadar cereyan eden ve ilavât-ı mahsusa ile peyderpey neşr ve ilan kılınan muhakemâta iş bu dört maddeye dair irad edilmiş olan es'eleye Süleyman Paşa hazretlerinin vermiş olduğu cevaplar kerrâren ayrı ayrı bade'l-mütalaa bunların heyet-i mecmuası ve müdde-i umumînin mukaddem ve muahhar îta eylediği salifü'z-zikr ithamnâme ve kezâlik müddeasının ve Süleyman Paşa hazretlerinin mebhûs defnâmesinin bu maddelere taalluk eden bahisleri dahi başka başka nazar-ı dikkate alınarak fenn-i sevkü'l-ceş kaidesine tatbik edildi. Muharebe-i zâilenin iş bu netice-i vehîmesi esbabının başlıcaları, Süleyman Paşa hazretlerinin sevkü'l-ceş kaide-i umumiyesine tamamıyla ve layıkıyla tevfi-k-i hareket etmediği ve bu bâbda görülen fenalığın ekseri bundan neşet eylediği Divân-ı Harb'ce anlaşıldıktan sonra mezkûr dört madde şerh mahiyetine ve bunlardan tevellüt etmiş ve devlet ve mülk ve memleketçe görülmüş olan mazarratın derecâtıyla bu bâbda Süleyman Paşa'ya kanunen ne muamele olunmak lazım geleceği keyfiyetine nakl-i kelam ve hasr-ı müzakere eyleyerek ol bâbda deveran eden ibhâs ve ârânın neticesinde, birinci maddedeki Süleyman Paşa hazretlerinin sağ cenahından işitmiş olduğu top sesleri cihetine imdat etmemesidir. Gerçi Süleyman Paşa bu iddianın def'inde, top sesleri işitildiği ve cümleten ve kendisince dahi malum ve musaddak olup, fakat bu seslerin yalnız şiddetli olduğunu cerh ve tekzibe kalkışmış ise de Divân-ı Harbce asıl aranılan şey işitilen top sesleri şiddet ve haffeti olmayıp Süleyman Paşa'nın vazife-i asliyesi olduğu üzere kendi emir ve planı tahtında hareket eden ve kumandasında bulunan ordunun eczâ-yı mütemmimesinden

olan sağ cenah firkasının düşman ile harbe tutuştuğunu haber veren az ve çok top sesleri gelen mahale imdat etmesi lazımeden iken, bu bâbda iane etmemesi yani fennen ve kaideten kumandanlık vazifesini îfâ etmemesi mes'elesidir. Bu ise meydanda olduğu misillü müşarunileyh Rauf Paşa hazretlerinin Süleyman Paşa hazretleriyle Radina'da vermiş oldukları her iki tarafın kavlı-i mücerredinde kalan karara muhalif, Rauf Paşa hazretlerinin gitmiş olduğu hilâf-ı tarik bahsine gelince velev süllim Rauf Paşa verilen karara muhalif olarak yanlış bir yoldan gitsin ve farazan Süleyman Paşa Rauf Paşa firkasını Yeni Zağra'da bırakmış ve Yeni Zağra'yı terk etmemesi emrini de verip Rauf Paşa bu emre muğayir olarak ve Süleyman Paşa'nın malumatı bulunmayarak Yeni Zağra'yı terk ve hod be hod Eskizağra üzerine hareket etmiş olupta yolda düşmana tesadüf etsün de velev hilâf-ı me'mûl olsun, mademki muharebenin top seslerini Süleyman Paşa işitmiştir, mutlaka düşmanın bizim aleyhimize isti'mal eylediği top sesleri olacağı bedâhaten malumdur, oraya yani top sesleri nereden gelir ise gelsin ve ne kadar olur ise olsun o cihete imdat ve iane göndererek firka-i mezkureyi behemehâl o beladan kurtarıp sonra Rauf Paşa'yı taht-ı muhakemeye alması vecîbe-i zimmeti olduğu huzur-ı fen ve kaidede müsellemler bulunduğu halde nerede kaldı ki ber minval-i muharrer kendi emriyle kumandasında bulunan ordunun sağ cenahını teşkil eden ve Yeni Zağra'dan gelmekte olan ve zayıf hali zaten Süleyman Paşa'ca ma'lum bulunan bir firkanın harbe tutuştuğunu top sesleri haber verip durur iken, o firkanın o halde terkiyle imdat ve îâne etmeyerek mağlup ve perişan olmasına sebebiyet vermiş olsun da, ondan amir ve büyük kumandan bulunan zat mes'ul olmasın ... iş bu firkanın suret-i muharrerede mağlup ve perişan olmasından ve zikr olunan dört maddenin ikincisi ki Şıbka istihkamına beyhude hücumât-ı mütenebbia icrasıyla asâkir-i şahane'ye telefât-ı kesîre verdirmesidir. Süleyman Paşa Hersek'ten Dedeğacına vusûlünde esas memuriyetine dair Dersaadet'ten almış olduğu o evâmîr-i mahsusada ol be ol düşmanı Balkan'ın bu yüzünden def etmek vazifesiyle mükellef olması cihetle her bir hareketini bu vazife ve esasa bina etmiş olduğuna dair pek çok sözler söylemiş ve zaimince bazı delâil serdiyle Divân-ı Harb'i iknaya çalışmış ise de müşarunileyhin fenn-i harbce bu yolda hem Dersaadet'ten almış olduğu emri îfâ etmek ve hem de öyle büyük bir orduyu heyet-i mecmuasıyla iptal etmemek üzere Şıbka'da düşman askerini daimen gözeterek bu cihete tecavüz ettirmemek için oranın mahal-i menâsıbında bir firka bırakarak doğruca Hâin ve Ferdiç Boğazları'ndan geçip şark ordusuyla birlikte Balkan'ın öbür yüzünde düşmana karşı büyük manevralar icra

etmek sevkü'l-ceyş fenni icabından iken her nasılsa Süleyman Paşa hazretleri beyan eylediği birtakım esbâba mebnî bundan sarf-ı nazar ederek tekmiî ordusuyla Şıbka'ya gitmiş ve Şıbka'da bilâ keşf ve tahkîk üç defa ale't-tevâli icra ettirdiği hunzirâne hücumlarda Şıbka'nın öyle hücum ile alınamayacağını ve düşman muvacehesinde bir çevirme hareketiyle Gabrova ile ittisali dahi kesilemeyeceğini anlamış olduğu cihetle, artık bervech-i muharrer, ibtida ittihazı lazım gelen sâlifü'z-zikr manevranın yani Şıbka'ya bütün bütün yerleşmezden evvel oradan tekmiî ordusunu çekip, ol taraflarda bir mahal-i münasibte ve Şıbka'dan tecavüz eden düşmanın ilerlemesini bir müddet men etmek üzere, tedâfii suretinde bir miktar kuvve-i mutarasside bırakarak kusur ordu ile hiçbir vakit zayi etmeksizin Hâin ve Ferdiç taraflarından şark ordusuyla birleşerek, Şıbka'nın tahliyesi için Balkan'ın öbür yüzünden büyük mikyasta bir çevirme hareketi icra etmek farz mesâbesinde iken, müşârunileyh Süleyman Paşa def-i sâniyede dahi bu mühim manevrayı icra etmeyerek öyle külliyetli ve efrâdı seçiğ bir orduyu iptal ile istifadeden ıskat etmiş ve işte müşârunileyhin sûi tedâbirinden Tuna şark ve garp orduları birleşemeyip bundan dahi düşman maddi ve manevi kazanarak, va'z eylediğimiz evkât-ı azîzeden istifade ederek, nev be nev celb ve tezyîd-i kuvvetle ondan sonraki teşebbüsât ve harekât-ı askeriyemizi müşkülata düşürmüş ve muharebe-i zaileyi görülen ahvâl-i müellimeye îsâlin mukaddimesi ve devletçe ... olan ve tadâd ve hesaba gelmeyen bunca zayıatın sûi hatimesi olmuş olmasından ve üçüncüsü ki, Kamarlı'nın terki akabinde bütün kıt'ât-ı askeriyeyi Edirne'ye merkezlendirmemesidir. Balkan üzerinde ve gerek beri yüzünde bulunan kuvve-i askeriyenin nihayetü'l-emr Edirne'ye merkezlendirilmesi icab edeceği, Plevne düştüğü anda görülmesiyle ândan sona icra olunacak cemi' manevranın, bu ric'atin vaktiyle ve suhûletle hâsıl olabilmesi üzerine esaslandırılması tedâbir-i fenniye icabından iken Orhaniye ve Kamarlı'nın, me'mûlün gayrı olarak devamsızlığından dolayı bile tedâbir-i mühimme layıkı veche üzere icra olunamamış olup zira Şakir Paşa kolordusunun Kamarlı'yı bilâ harp terki esnasında düşmanın pîşdârı hatt-ı ric'atimiz üzerinde bulunan Filibe'den altmış kilometre baadine kadar gelmiş ve bizim kuvve-i mecmuamız ise Şehirköyü'nden Edirne'ye kadar üç yüz elli kilometre tûlunda bulunan hatt-ı ric'atimiz üzerinde ve pek perakende surette dağılmış olmasıyla, böyle mevâki-i baîdede bulunan müfrezeler hatt-ı ric'atimizin bir cenahını tehdit eden düşman muvâcehesinde ric'ate mecbur ve bu da muhâtara-i azîmeyi dâî olacağı bedîhi olmasıyla başkumandan olan Süleyman Paşa tarafından bu muhâtara'ya karşı

ol be ol icra edilecek tedâbir, Şakir Paşa kolunu müdafaaya, salih bir mevkie tayin ve icap eder ise bu kola ilaveten daha bir kuvve-i askeriye gönderilerek takviye edip ve yine ol vakit heman Şıbka'daki kol orduyu dahi bir mevki-i münasibe ric'at ettirip bu vechile hatt-ı ric'atimizin muhâtarada olan tarafını mevâki-i müteaddide ve bâidede bulunan müfrezelerin ric'atine kadar muhafaza ve ândan sonra Şakir Paşa kolordusuyla Şıbka kolordusunu toplu olarak ve icabına göre düşman ile muharebe ederek nizamı üzere ric'at eylemeleri lazım gelir iken, bu tedâbire vaktinde teşebbüs olunmayıp iş işten yani müsaadeli zaman geçtikten sonra pek teng ü zaif bir zamanda edilerek, beyhude muhaberat ile vakit geçiştirilmiş olmasından ileri gelmiş ve o sırada mütâreke haberleri de araya girerek devletin beyninde mütâreke nasıl ve ne yolda olduğu layıkıyla bilinemediğinden kuvvetlerin vaktiyle ric'at edemeyip kimisi esir, kimisi perakende olarak her tarafa dağılmış ve bu cihetle devletin elinde başlıca ordu denilecek derecede bir kuvvet kalmamıştır. İşte bu bâbda dahi Süleyman Paşa hazretleri başkumandanlık vazifesini ve ânın tedâbiri-i lâzimesini layıkıyla ve vaktiyle icra etmemesinden ve dördüncüsü ki, maiyetinde yüz otuz bu kadar tabur asker ve bir ol kadar top var iken Edirne caddesini bırakıp, ordu-yı hümâyûnu perişan ve gayr-ı muntazam bir halde sapa yollardan sevk ederek nüfus-ı askeriyeyi ihlal etmesidir. İşte bu en sonraki halimizde Süleyman Paşa maiyetiyle Tatarpazarcığı'nda ve civarında yüz otuz bu kadar tabur tecemmü ettirmiş olup bu taburların nizam üzere ortaya ric'at eylemeleri için evvela Meriç Nehri'nin sağ sahilinden yani, Meriç suyu müşârunileyh hazretleri ordusuyla düşmanın ordusu arasına alınarak nizamî üzere şosadan ale't-tevâlî ric'at eylemek ve içlerinde erzak ve cephaneleri noksan olan müfrezeler hîn-i mürûrlarında Filibe'de ikmâl-i noksan ederek yoluna devam etmek, bu ric'atin te'mini için pîşdârdan ileri geçitleri tutmak üzere ilerüce müfrezeler gönderip, bu müfrezeler o geçitleri ... mürûrundan sonra terk eylemek, bu ric'at üzere bulunan firkaların külliyetli düşmana tesâdüfünde -bu da olsa olsa Hasköy'de olabilirdi- bir iki firka tecemmü ederek, yani öndeki firkalar arkadaki firkaları bekleyerek kuvve-i kâfiye tecemmüünde düşman ile nihayet derecede bir muharebeye girişmek ve galebe edildiği surette Edirne yolu açılacağından bir şeye bakmaksızın mahal-i mezkûre ric'ate devam etmek ve kazanılmadığı takdirde kurtarılabilen toplarla beraber Sultanyeri kazasına geçerek sahil tarafına ric'at eylemek başkumandan Süleyman Paşa hazretlerinin vazifesi bulunup gerçi ric'at esnasında nehrin öte yakasından düşmanın bir miktar top ateşine uğranılması muhtemel idiyse de o da ancak Papaslı'ya kadar olup, çünkü şosanın

Papashlı'dan ilerisi Meriç'ten hayli baid olmasıyla ândan sonra o top ateşi muhâtarası da bertaraf olacağı gibi düşmanın piyadesi muhâcemesinden ve ale'l-husus ric'at halinde muhâtaralı olan süvarisi tefeyyüzünden dahi emin olabileceği derkâr iken, Süleyman Paşa hazretlerinin ric'at tertibi, Tatarpazarcığı'ndan bir konak baîdinde ve Filibe kurbunda Kadıköyü nâm mahale kadar olup oradan ileri ne yapılacağı layıkıyla tayin olunmadığı ve Pazarcık'tan ric'at eden müfrezeler –daha fırka tertibi yoktur- Kadıköyü ve Değirmenderesi civarına tecemmü ederek, bir müddet bilâ sebep ârâm ettiği gibi o müfrezelerden teşkîl olunan bir fırka Fuad Paşa kumandasıyla Değirmendere mevkiine tayin olunmuş ve askerın cüz-i azamıyla şosa ve tarîk-i askerîden hariç dağ içinde asla ehemmiyeti olmayan İstanmika nâm mahalde mevki tutmuş ve Kadıköyü'nde ve o civarlarda bırakılan livalara dahi İstanmika üzerine ric'at etmeleri emri verilmiş ve bu ric'at icra olunmazdan evvel nehrin başlıca geçitleri Filibe ve Ataköyü mevkileri açılmış yani ibtida Ataköyü geçidini vaktiyle tutturmamış olduğu gibi Filibe'deki askere vaktinden evvel orasını terk ettirilerek Filibe düşmana bırakılmış ve düşman da bu hatalardan istifade ederek hemân kuvve-i kâfiye ile geçip Değirmenderesi'yle İstanmika beyninde bulunan Şakir Paşa livalarının gafletten dolayı muharebesizce dağıtıp, bu vechile İstanmika'da bulunan ve bulunacak olan asıl ordu ile Değirmenderesi'nde bulunan dümdârı beynine girmiş ve diğer derede bulunan Fuad Paşa fırkası üzerine yığılarak muharebe etmiş ve işbu firkaya birkaç tabur gönderilmiş ise de o da vâsil olamamış ve kendisi tekmiî kuvvetiyle dolanıp Fuad Paşa ile birlikte düşman üzerine düşüp nihayet derecede bir muharebe etmesi lazım gelirken bu vazife dahi icra olunmadığından başka, madam ki Hasköy üzerine gitmek üzere İstanmika'ya gelmiştir, oradan tekmiî toplarıyla Hasköy yolunu tutup gidebildiği kadar gitmeye çalışmak ve düşmana tesadüf ederse son dereceye kadar muharebe edip kazandığı halde Edirne'ye muvâsalete musâraat etmek ve kazanmayıp da ziyadesiyle düşmanın tazyîki altına girdiği halde ol vakt dağ tarafına çekilmek çaresine bakılmak muktezî ise de müşârunileyh bu yolun dahi sökdürmesini tecrübe etmeksizin ve düşmanla harp ederek taht-ı tazyîke dahi girmeksizin mevcut olan top ve ağırlıkların kâffesini düşmana terk ile dümdârı bulunan Fuad Paşa fırkasını ve Şakir Paşa'nın perişan olan livalarını dahi çare-i selametlerini kendileri aramak üzere, kendi hallerine bırakıp çekilmiş ve işte bu vechile Tatarpazarcığı'na tecemmü eden devletin en son kuvve-i muntazamasını ber vech-i meşruh mahv u perişan ile namus-ı askerî-i Osmanîyi ihlal etmesinden, yani iş bu dört maddenin ber vechi muharrer şerh mahiyetinden de izah

edildiği üzere, fennen behemehal icrası lazım gelen şeylerin yoluyla ve hakkıyla ifâ edilmemesinden dolayı Süleyman Paşa hazretleri başka başka mes'ul ve müttehem ve iş bu dört maddede muharrer hususât müceb-i ceza olan cürmün cinayet nev'inden ise de iş bu dört maddenin ikincisi ve üçüncü ve dördüncü maddelerinde muharrer hususâtın ekserisine Süleyman Paşa tarafından itâ ve ityân olunan ecvebe ve edelle-i makule iş bu maddelerde müceb-i ceza olan efâl ve harekâtının derecâtını tahfîf eylemesiyle müşârunileyhin asıl ve en ağır cinayeti birinci madde idüğüne ekseriyet-i arâ hâsıl olmasıyla hakkında iş bu maddede muvazzah cinayetin icab ettirdiği ceza ile mücâzât icrası lazım geldiğinden nev-i cinayetin tatbikiyle mücâzâtın âna göre tahdîd ve tayini zımnında, evvela askerî ve badehu mülkiye ceza kanunlarına müracaat olundu. Süleyman Paşa'nın iş bu birinci maddede muharrer cinayetine muvafık ve yahud ânı temas eder mebhûs kanunlarda mevâdd-ı mahsûsa olmadığı anlaşılıp ber minval-i meşruh müşârunileyhin cürmü mücâzât-ı terhîbiyyeyi dâf mevâddan olmasına ve askerî ceza kanununun on birinci maddesinde mücâzât-ı terhîbiyye idam ve müebbet kürek ve müebbet kalebend ve bir seneden on seneye kadar kürek ve bir seneden on seneye kadar kalebend ve nefy-i müebbet cezalarıdır, deyu musarrah bulunmasına mebnî, Süleyman Paşa hakkında dahi iş bu altı nev cezadan biriyle mücâzât icrası icab eylemesiyle bunlardan kangısıyla tâyin-i cezası lazım geleceği dermiyan edilerek bu bâbda dahi re'ye müracaat olundukda müşârunileyh hakkında birer re'y ile idam ve muvakkat kürek ve muvakkat kalebendlik ve dört re'y ile nefy-i müebbet cezası hükm olunmuş ve bu halde müşârunileyhin nefy-i müebbet cezasıyla mücâzâtında ekseriyet-i âra hasıl olmuş olmasıyla ol vechile icra-yı mücâzâtı muktezî görünmüştür. Binaenaleyh kanûn-ı mezbûrun yirmi dördüncü maddesi nâtik olduğu üzere evvel-emirde silk-i askeride olan kaydı terfîyet ve hâmil olduğu nişan ve madalyalar ahz ve nez' olunduktan sonra bâlâda hülâsa edilmiş olan makâm-ı celîl-i seraskerî tezkiresinde hatâya edildiği vechile saltanat-ı seniyye aleyhinde bulunduğu rivayet olunmasından nâşi ber müceb-i irade-i seniyye Divân-ı Âlî'de muhakemesine bakılmak ve devletçe tensîb buyrulacak menfâsına gönderilmek üzere yine kanûn-ı mezbûrenin yirmi üçüncü maddesinde şerh ve izah edildiği üzere bâb-ı zabtiyyeye îzâmına ve müşârunileyhin şimdiye kadar cereyan eden muhakemesi, cerîde-i askeriyye ilaveleriyle peyderpey neşr ve ilan kılınmış olmasıyla tahdîd-i mücâzâtına dair olan iş bu mazbatanın dahi aynen tâb ve neşri zımnında bir suretinin cerîde-i askeriyye matbaasına îtâ ettirilmesine ve Rumeli kıtasında bulunan ordu ve firkaların emr-i

kumandalarınca vuku bulmuş olan sûi harekât ve hatâiyattan dolayı bazı kumandan ve ümerâ ve zabitanın dahi derece derece mes'ul ve müttehem oldukları evrak-ı istintâkiye ve saireden istinbât olunmuş ise de müddeî-i umumi müşârunileyh Necib Paşa tarafından mukaddem ve muahhar tanzim olunmuş olan ithamnâme ve fezaleke-i müddeada anlara dair hiç bir şey zikr olunmamış olmasıyla bunlardan iktizâ edenlerin muhakemelerine dahi bakılmak üzere lazım gelen ithamnâmelerde tanzim ve peyderpey Divân-ı Harb'e îtâ etmesinin taraf-ı eşref-i seraskerîden müşârunileyh Necib Paşa'ya emr ve tenbihine karar verilmiş ve Süleyman Paşa'nın cereyan eden muhakemesini mutazammın olan evrak-ı matbua ve gayr-i matbua-yı mütenevanın dahi tanzim ettirilen fihristinde miktarı zikr olunduğu üzere bir tobra derûnuna mevzûan ve muhavveran takdimine ibtidar kılınmış olmağla ber minval-i mağrusun icra-yı muktezaları bâbında emr u ferman hazret-i men lehü'l- emrindir. Fî 8 Muharrem sene 296 ve fî 21 Kânunievvel sene 93.

Nusret   Es-Seyyid Derviş Mehmed Emin   Es-Seyyid Mustafa
Hasan Samih

Hastalığım hasebiyle buranın müzâkerât-ı ahiresinde bizzat bulunamadığım cihetle iş bu mazbatanın tanzîm ve temhîrinden evvel sehven muvakkat kalebendlik cezası re'yinde bulunmuş isem de muahharan ekseriyete tâbiyetle ben dahi nefy-i müebbet re'yinde bulunduğumdan iş bu mazbatayı temhîr eyledim. Derviş.

Mazbatanın neferât-ı mütemmimesinden olmak ve fenni caiz olmamak üzere rabt olunan mütaalâtım vechile temhîr olunmuştur.

Es-Seyyid Ali Nizami   Mehmed Feyzullah   Aside Mehmed.

Nusret Paşa'nın Mütalaâtı

Süleyman Paşa hazretleri dört cinayetle müttehem olduğu ve dördü de ağırlık cihetle hemen müsâvî gibidir denilerek, bunlardan en hafifi en ağırı denilmiş ise de ibtidâ-i harbde bir fırka gaybetmekle nihayetinde yüz otuz sekiz tabur ve bir o kadar top ve mühimmatı bilâ muharebe düşmana terk meselesi âna müsâvî olamayacağı

ashabı indinde müsellemdir. Vakıa hasebü'l- fen cümlesi îfâ-yı ferâiz-i askeriye mes'elesince mütesâvîyü'l-ikdam gibi görünür ise de teşrîh ve izahâtına girişilip tetkîkat ve tatbikat-ı fenniye icra olunduğu takdirce her bir cinayetin karşısında bir kıymet-i muayyene görüneceğinden ashâb-ı kavânin dahi ol kıymet ve miktara mütenâsib ahkâm ve kanundan bir ceza tayin edeceği icraat-ı muhakemattan bulunmuş olduğu kavâid-i müessesese iktizâsından olmağla bervech-i âtî mecburen ve muhtasaran arz ve beyanına ibtidar olundu.

Birinci cinayet ki, Eskizağra fıkrasıdır. Başkumandanlık vazifesine müretteb farîza-i zimmet olan imdadı etmemiş olmasından dolayı yetmiş yedinci ve seksen altıncı ve doksan yedinci madde-i kanuniyelere temas ve kıyas kabul edeceği zâhir ve bâhir olduğundan kanunda bulunamamış sözü sarf-ı kelâm müsaid-i tataraneden ibarettir denilebilir.

İkinci cinayet, Şıbka fırkasıdır ki bu farîza-i askeriyenin adem-i icrası devletle ordularının adem-i ittihâdına sebep-i müstakil olduğu ve bu cihetle düşmanın galebe ve istilâsını teshîl ve mûceb olmuş olduğu cihetden bu cinayet Eskizağra cinayetinden pek çok ziyade ağır olup, bu da kanunun yetmişyedinci ve seksenaltıncı maddelerine temas ve kıyas olunabileceği gibi mülkiye kanunname-i hümayunun ellinci maddesine tamamıyla mutâbık olduğundan bu dahi mevzu bahis ve beyana alınmamış olmasına hukuk-ı saltanat-ı seniyyenin imhasında semahâtı tecvîz etmekten başka acizlerince bir mana verilemediği beyanıyla böyle bir semahâtın icrası bilahare halen ve istikbalen envâ-ı mehâziri dâif olacağı ve her kim fenn-i askeriye vâkıf olub da şu mazbatamızı nazar-ı dikkatle mütalaa edecek olur ise cümlemizi ta'yîb ve techîl edeceği ve yahut hukuk-u millet ve saltanatı bırakıp Süleyman Paşa'ya müsaade-yi iltizam etmiş diyecekleri acizlerince muhakkak görülmüştür, zira delil eldedir.

Üçüncü cinayet Kamarlı akibinde Edirne üzerine merkezlendirmemesi fıkrasıdır ki bu fıkranın şerhinde beyân ve izah olduğu vechile neticesi Edirne gibi bir nokta-i mühimmenin bir an akdem düşmanın yedd-i zabt ve istilâsına düşmesini teshîl ve muvâzene-i mahsûs eylemiş olduğundan, bu dahi Eskizağra mes'elesinden birkaç kat ziyade ağır ve te'vil götürmez cinayet-i cesîme-i askeriyeden olduğu fennen sabit olmuş olduğundan, askerî kanununâme-i hümayunun yetmiş yedinci ve fariza-i askeriyeyi adem-i icra cihetiyle seksen altıncı ve Edirne mevkiini nihayetinde tutmak ve orada fevkalade sebât eylemek evâmir-i Devlet-i Aliyye mukteziyâtından

olduğundan başka fence dahi sabit bulunmuş idüğünden üçüncü cinayet bu mevkiî terk eylemesi kanunun doksan birinci maddesine tamamıyla mutâbık olduğu gibi mülkiye kanununâme-i hümayânunda kezalik ellinci maddesine muvâfık olduğu şek ve zandan ârî ve berî bulunmuş olmağla bunda dahi aynıyla mülâhazât-ı sabıkaca ceryan edebilecektir.

Dördüncü cinayet devletin en son kuvve-i mevcûdesini düşmanın faidesi için müzemmeihil ve perişan eylemiş olmasıdır ki, bu dahi cümlesinden ziyade ağır olacağı netâyiciyle sabit olduğu izahâtında muharrar olmasıyla burada tafsilatına hacet kalmamıştır. Bunun bakılacak yeri kanuna tatbiki mes'elesidir ki, o da farîza-i zimmet ve namusun icabatını bi tamâmihâ îfâ etmeksizin yüz otuz bu kadar tabur ve âna muadil top ve mühimmât-ı nâriye ve askeriyeyi düşmanın faidesi için kasten terk ve perişan edip devleti kuvvetten düşürmesiyle düşmanın kuvvet-i kılîye ile envâ-i teklifât ve hakarâta cür'et ve cesaretine sebep-i müstakil olmuş olması itibar ile bu dahi yetmiş yedinci ve seksen altıncı madde-i kanunîye temas eylediği gibi, asıl tayin olunan Edirne mevkiinden savuşmuş olduğundan, bu hale göre doksan birinci maddeye muvâfık mülkiye kanununun altıncı maddesine dahi tamamıyla mutâbık bulunmuş olduğu halde azâ-yı kiram hazerâtı hiçbir vakitte cemiyet residesini alarak buralarını haddeden geçirircesine mübahase ve müzakere ve kanuna tatbik ve her bir madde üzerine cereyan eden müzakerât ve mütalaât, usûl ve nizamı vechile zabt defterine her bir azânın isimleri hizasına yazılarak, ekseriyet-i ârânın usûl-i istihsâliyesine ve marû'l-beyan müzakere ve zabt defterine tenmîka kat'an itibar ve ehemmiyet verilmemiştir ve bunun da sebep-i müstakili Divân-ı Harb reisinin hilâf-ı nizam iki memuriyette bulunmasıyla ânı bahane ederek Divân-ı Harb'e devam etmediği ve işi mühimsemediğidir. İstihsal-i ârâ hususu âle't-tarîkü'l-istical Divân-ı Harb-i fevkaladenin usûl ve nizamına muhalif yolda ceryan ettirmiş olduğundan, icabı takdirinde iktiza eden mahalle izahât-ı mukteziye vermek hukukunu muhafaza ile beraber cinayât-ı erbaa üzerine vâki olan şu mütalaat ve tatbikât-ı acizanem mucebince temhîrim iktiza edip, farz-ı mahal olarak kanunlarda tatbik ve temas ve kıyas imkanları mefkûd olmuş olmasıyla o halde cinayât-ı erbaanın mukâdiri tefrîk ve tayin ve her birerlerine birer kıymet tahsis ve tebyîn olunduktan sonra içlerinden en ağırı ahz olunup mâadâları esbâb-ı müşeddide addiyle cinayet karşısında kanunun tayin eylediği ceza-yı sitteden en ağıryla tensîben hükm eylemek ve bunu da alenen beyne'l-azâ müzâkere ve mübâhase ve ber vech-i muharrer zabt tarîkiyle yapılmak ahkâm-ı kanunîye mukteziyâtı mecburiyesinden olduğu halde hilâf-ı usûl ve kanun-ı

evâmir-i keyfiyye üzerine re'-yi hafîye müracaat, cümlemizi icbâr eylemiş ve her ne kadar re'-yi hafî tayin-i töhmette câri olub tayin-i ceza kanuna tatbik ile alenen her bir azânın mütalaâtı yazılarak ekseriyet aranmağla icra olunacağı ihtâr ve beyan olunmuş ise de isgâ olunmamış ve hasıl olan netice ekseriyet-i nizamiyeyi bulamamış olduğundan, devletlü Derviş Paşa hazretleri re'-yi hafîyesinden vazgeçip zahire çıkarmış ve diğer derdiyle birleşmiş olması bu bâbda re'-yi hafînin hilâf-ı usûl olduğuna bir delil-i ahar dahi meydana çıkarmış olduğundan bu hal esef-i istimâl, bervech-i muharrer hukuk-ı devlet ve milleti feda ile bir caniyi istishâb ve iltizam bulunduğu manası işrâb edeceğine bürhân-ı kat idüğü ve bu ise tamamıyla muğâyir-i adalet ve hakkaniyet olacağını arz ve beyan etmekle beraber temhîr olundu. Fî 23 Kânun-ı evvel sene 294. Nusret.

Canib-i Âlî-yi Sadaret-Penâhîye Yazılan Tezkire-i Seraskerî Sureti

Maruz-ı çaker-i kemîneleridir ki,

Devletlü Süleyman Paşa hazretlerinin Rumeli Divân-ı Harbince icra edilen muhakemâtı bu kere resîde-i hitam olarak müşarunileyh hakkında verilen hükmü havi divân-ı harb-i mezkûrden tanzim olunan mazbata-i muhakeme-i mezkûreye ait matbu ve gayri matbu evrak ile maan ve tobraya mevzuan, huzur-ı sâmi-i dâver-i efhamîlerine takdim kılındı. Mûtaalarından müstebân olacağı vechile divân-ı harbce ekseriyet arâ müşarunileyhin rütbesinin ref'i ve hâmil olduğu nişanlarının nez'iyile müeyyeden nefy merkezinde tekarrür edip, eğerce divân-ı mezkûr azâsından devletlü Nusret Paşa hazretleri mazbata-i mezkûreye merbut bir kıt'a varaka-i mahtûmesinde bu hükme karşı bazı itirazât serd-i dermiyân eylemiş ise de evrak-ı mezkûre münderacâtına nazaran itirazat, vâkıa nefsü'l-emre muvâfık görülememiş olmağla ve mazbata-i mezkûrede gösterildiği vechile müşarunileyh Süleyman Paşa'nın saltanat-ı seniyye aleyhinde dahi bulunduğu rivayet olunmasından nâşi bu maddenin Divân-ı Âlî'de icra-yı muhakemesi mukteza-yı irade-i seniyyeden idiği muhakemesi hakkında mukaddema makam-ı aciziyye meb'ûs tezkire-i sâmiyede muharrer bulunmağla her halde emr-u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 18 muharrem sene 296 ve fî 31 kânun-ı evvel sene 94. Ömer Efendi.

Süleyman Paşa'nın Temyîz-İ Davadan Fâri' Olduğuna Dair Hâk-Pâ-Yı Şâhâne Takdim Eylediği Arzısı.

Hak Sübhane ve Teâlâ Hazretleri

Şevketlü kudretlü azîmetlü velînimet bi-minnetimiz velînimet-i âlem efendimiz hazretlerinin ömr-i afiyet-i hümayunlarını ber-devam ve saltanat-ı seniyyelerini me'mûn-ı gavâil ve'l-âm eylesin. Âmin. Müeyyeden nefy-i çakerîyi mübelliğ olan divân-ı harb kararı üzerine galebe-i ye's ile nezâret-i ahkâm-ı adliyece temyiz-i dava-yı çakerîyi niyaz ve istirahat eylemiş isem de, muahharan bu niyazımdan merhamet-i müselleme-i hazret-i hilafetpenâhîlerinden istifadece mahrumiyetimi dâî olur vehmiyle nezâret-i mezkûreye temyizden eşkeriz-i ye's ve tehîr olarak kıraat ve yalnız âlem-şumûl olan eşfâk-ı seniyye-i hazret-i mülûkanelerine arz-ı hâl-i felaket ile inâyet-i hazret-i velîniyâmîlerine istidâyâ boynum bükerek cür'et ve cesaret eyledim. Ol bâbda ve her halde emr ü ferman şevketlü, kudretlü, azimetlü, velînimet bi-minnetimiz velînimet-i âlem efendimiz hazretlerindir.

Bende
Süleyman.⁵⁹

Divân-ı Ahkâm-ı Adliyece Temyiz-i Davası Hakkında Hâkpây-i Şâhâneye

Arz-ı Hal

Hak sübhane ve Teala hazretleri şevketlü kudretlü azimetlü velinimet biminnetimiz velinimet-i âlem efendimiz hazretlerinin ömr-i afiyet-i hümayunlarını daim ve satvet ve saltanat-ı seniyyelerini umde-i şer ve adl ile dünyalar durdukça payidâr ve kâim eylesin. Âmin. Dünkü gün saat on bir raddelerinde müeyyeden nefy-i çakerîyi mübelliğ olan Divân-ı Harb karar-ı keyfisi Samih imzasıyla tarz-ı resmîde kıraat olundu ve temyiz için de yirmi dört saat müddet verildi. Reis Samih Paşa, bendelerinin müttehem olup olmadığını azâdan sual ve istiyzah eden on iki adet es'ele-yi ithâmiyesinin tazammun ettiği töhmetler, Rauf Paşa ve Mustafa ve Mehmed Ali Paşalar'ın mahsûl-i if'ali olduğunu bedâhiyet ve delâil-i adîde ile ispat etmiş

⁵⁹ BOA, İ.MMS. 60/2841-6. Bkz. Ek-5.

iken, delâil-i mezkûresinin dakâyık-ı muhteviyesine kat'an tevcîh-i nazar-ı iltifat olunmaksızın reis müşarunileyhin kable'l-muhakeme isnat olunan azeviyâtı tekrar ile ve ol kadar müddet suretince de kalan muhakememizin abes şekline ifrağıyla, bendenizin fâil-i cinayet olduğuma hükm vermeleri daire-i askeriyye erkânının gerek tayin-i ashab-ı töhmet ve gerek tatbik-i kavânin emrinde istimâl ve istitlâ-ı vezâif edebileceklerine artık emniyet ve itimadım kâmilten mensîb bulunmuş olmakla ve binaenaleyh daire-i mezkûre dahilinde temyîze itikat-ı acizanemce mahal kalmamakla Divân-ı Ahkâm-ı Adliyece temyîz-i dava-yı çakerîye ferman-ı adalet bünyân-ı hazret-i hilafetpenâhîlerine eşkeriz-i tazarru ve ibtihâl olarak niyâz ü istirhâm eylerim. Ol bâbda emr ü ferman şevketlü, kudretlü, azîmetlü, velînîmet bi-minnetimiz velîniam-ı âlem efendimiz hazretlerininindir. Fî 11 Muharrem sene 96 ve Fi 24 kânun-ı evvel sene 94.

Saat 3.

Bende

Süleyman.⁶⁰

Adliye Nezâret-i Celîlesine

Bu gün Divân-ı Harb'in karar-ı keyfisi müselleh-i asker muvâcehesinde resmen tebliğ ve kıraat olundu ve temyiz için dahi yirmi dört saat müddet verildi. Divân-ı Harb reisi Samih Paşa hazretlerinin kable'l-muhakeme müdde-i umûmîye imza ettirilen ithamnâme-i evvelîye münderecâtını müzekker ve mükerrer olan es'elesine karşı azâ tarafından verilen ecvebe kabul, bir seneden beri sürümcemede kalan muhakemeye bile istiğna bahş olur derecede sade ve ruhsuz olduğu gibi on iki madde-i itirazîye ithamnâmenin kangı kıraatten dolayı etmiş olduğum dahi üstü örtülü geçilerek ve muhâkemeli bir fezleke tanzîm olunmayarak ve bu on iki maddenin on ikisinde dahi fâil-i cinayet bulunanların sûi ifâli bana tahmîl ile ehass-ı hedemâtım cinayet şeklinde gösterilerek benim cânî olduğuma verilen hüküm dahi teâmül-i keyf ve itânın musîb-i netâyicinden olmağla, velînîmet bi-minnetimiz, şevket-penâh efendimiz hazretlerinin hâdim-i câhid-i adalet olan arzkârân vechile, memuriyetinden devâir-i aliyyesini tathîr ve temyîze muvaffakiyetleri tarihine kadar meşru olan hakk-ı temyîzimizi muhafaza etmekte olduğumu ve yalnız mutâabetini

⁶⁰ BOA, İ.MMS.60/2841-4. Bkz. Ek-6.

mukaddes bildiğim irade-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhînin hükm-i celîline tevfiik harekâta hazır ve muntazır bulunduğumu arz eylerim. Ol bâbda ve herhalde emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 23 Kânûn-ı evvel sene 94.

Bende
Süleyman.⁶¹

Es'ele-i İthâmiyyi Mutazammın Varaka

Bin iki yüz doksan dört senesi mâh-ı kânun-ı evvelin yirmi üçüncü cumartesi günü Divân-ı Harb beyinlerinde hafiyen karar vermek üzere vuku bulan ictimâında müddeî-i umûmînin fezlekesi üzerine Divân-ı Harb azâlarına hitaben, azâların en küçük rütbe ve en az kademelisinden başlayarak ve her azâyaya ayrı ayrı bervech-i zîr sualleri îrad ettirerek kendi re'yimi ilave eyledim.

Birinci sual: Süleyman Paşa Eskizağra'ya hareketi esnasında sağ cenah fırkasının düşmanla muharebeye tutuştuğu ve top sesleri dahi işitildiği halde imdadına gitmemesinden dolayı müttehem midir, değil midir?

İkinci sual: Ferdiç ve Hâin Boğazlarından hemân süratle geçerek ve Balkan'ın orta tarafında şark ordusuyla birleşerek düşman üzerine gitmek lazım gelirken gidilmeyip de doğruca Şıbka'ya hareket etmesinden dolayı müttehem midir, değil midir?

Üçüncü sual: Kumandan-ı umûmî Mehmed Ali Paşa tarafından müttehiden Tırnova üzerine hareket etmesi hakkında kendisine emir verilmiş iken bu emre mutâbakatla icra etmemesinden dolayı müttehem midir, değil midir?

Dördüncü sual: Şıbka'ya geldi ve oranın münâat-ı tabiyyesine munazzam olan düşman istihkâmâtı üzerine birkaç defa askeri hücum ettirerek telefât verdiği ve zabt kâbil olamayacağı halde yine hücumla devam ile askeri beyhude yere kırdırmasından dolayı müttehem midir, değil midir?

Beşinci sual: Süleyman Paşa Tuna şark ordusuna vardığında altmış ve mümkün ise yetmiş tabur alarak ve Osman Pazarı'ndan giderek düşmanın zayıf bulunan sağ cenahında vâki Elena üzerinden ileriye hareket-i tecâvüzü ciddi icra eylememesinden dolayı müttehem midir, değil midir?

---

⁶¹ BOA, İ.MMS.60/2841-3. Bkz. Ek-7.

Altıncı Sual: Tuna şark ordusundan altmış taburla serian garb-ı Balkana geçerek bu tarafında bulunan taburlar ile beraber topluca olarak tabiye olunmamasından dolayı Süleyman Paşa müttehem midir, değil midir?

Yedinci Sual: Kamarlı'nın terki akabinde bütün kıtât-ı askerîyi derhal Edirne'ye merkezlemediğinden dolayı Süleyman Paşa müttehem midir değil midir?

Sekizinci Sual: Süleyman Paşa'ya Dersaadet'e müracaat etmeksizin her ne icab eder ise icrasına mezuniyetnâme verilmiş iken her şeyi merkez-i saltanata sual ederek izâa-i vakt eylemesinden dolayı müttehem midir değil midir?

Dokuzuncu Sual: Süleyman Paşa mevki-i harbi terk ederek muhabere bahanesiyle Edirne'de ikamet edip imrar-ı vakt ve zaman eylemesinden ve mevaki-i askeriyeyi başkumandansız bırakmasından dolayı müttehem midir değil midir?

Onuncu Sual: Süleyman Paşa'nın Tuna şark ordusundan garb-ı Balkan ordusuna memuriyet-i müstacelesi zamanında merkez-i devletin verdiği emir vechile İslimye'den bed'en ile mevâki-i harbiyede bulunan kıtât-ı askeriyeyi teftiş ve tahkîk ederek hal ve mahallerine vâkıf olmamasından ve bu cihetle izâa-i vakt ile beraber evâmir-i devlete itaat eylememesinden dolayı müttehem midir değil midir?

On birinci sual: Maiyetinde yüz otuz bu kadar tabur ve bir o kadar top var iken Edirne caddesini bırakıp sapa yollara perişan ve gayr-i muntazam halde ordu-yı hümâyûnu sevk ederek bütün bütün perişan ve namus-ı askerî-yi Osmanîyi ihlal eylemesinden dolayı Süleyman Paşa müttehem midir değil midir?

On ikinci Sual: Haiz olduğu memuriyeti bilâ emr-i cedid terk ile Şıbka ordusunun vaktiyle ric'atine emir vermemesinden dolayı Süleyman Paşa müttehem midir değil midir?

Zikr olunan on iki sualden;

Birinci suale cevab: Yedi reyde altı rey evet.

İkinci suale cevab: Yedi reyde dört rey evet.

Üçüncü suale cevab: Yedi reyde beş rey değildir.

Dördüncü suale cevab: Yedi reyde beş rey evet.

Beşinci suale cevab: Yedi reyde dört rey değildir.

Altıncı suale cevab: Yedi reyde dört rey değildir.

Yedinci suale cevab: Yedi reyde beş rey evet.

Sekizinci suale cevap: Yedi reyde dört rey evet.

Dokuzuncu suale cevap: Yedi reyde dört rey değildir.

Onuncu suale cevap: Yedi reyden dört rey değildir.

Onbirinci suale cevap: Yedi reyden beş rey evet.

Onikinci suale cevap: Yedi reyden beş rey değildir.

İş bu verilen cevablar ile müddeî-i umûmînin fezlekesi üzerine Süleyman Paşa'nın cinayet cürmüyle cani olmuş olduğuna hükm olunmuş olduğundan, cezanın tatbiki zımnında reis-i meclis, ceza kanununun on birinci maddesini bervechi zir kıraat eder.

On birinci madde – mücâzât-ı berhîbiyye idam ve müeyyed kürek ve müeyyed kalebend ve bir seneden on seneye kadar kürek ve iş bu muvakkat küreğe bedel tecdid-i kayd ile beraber bir seneden on seneye kadar prangabend ve bir seneden on seneye kadar kalebend ve nefy-i müebbed cezalarıdır.

İş bu kıraat olunduktan sonra reis-i meclis tekrar azânın reylerine müracaatla ekseriyet müttehemın nefy-i müeyyed cezasıyla mücâzâtı tarafında hâsıl olmuştur.

Ceza kanununun yirmi dördüncü maddesi, silk-i askerîden tard ve cezası, rütbe ve nişan ve madalyaların ref'iyle ve tekâüd maaşına olan istihkamâtın imhasıyla, şahs-ı mahkumun silk-i askerîden ihracı ve andan sonra bir daha silk-i askeriyeye kabul olunmamasıdır.

İş bu hükmün musallah karakol karşısında mütteheme kıraat olunması ve müttehem iş bu hükmün temyîzini talep ederse ânın için kendisine yirmi dört saat mühlet verilmesine kanunen müsaade olduğunun tebliğ kılınmasını müddeî-i umûmîye beyan ederim.

Reis-i Divân Samih.

Müddeî-İ Umûmî Necib Paşa'nın İş Bu Doksan Dört Senesi Şehr-i Teşrîn-i Saninin On Dördüncü Gecesi Saat Sekizde Divân-I Harb Huzurunda Kıraat Eylediği İthamname-i Ahirin Nota Edilebilen Münderecatının Bir Kısımına Karşı Yine Leyle-i Mezkurda, Ketb Ve Tahrir ile Teneşşüd ... Bilinib Ferdâsı Çarşamba Günü Henüz Divân-I Harb'te Kıraat Olunan Defnâme-i Acizîdir.

Müddeî Necib Paşa, Rauf Paşa'nın hilaf-ı emr u karar, eski Eskizağra unvan-ı fatihini ihrâz için tutmuş olduğu Çevranlı Ormanlığı'ndan Eskizağra'ya doğru hareket hazırlığı esnasında Ceneral Gorkov'un Yenizağra cihetinden gelerek arkasından çarpması üzerine mübâşeretine mecbur olduğu muharebeye, o firkanın mahvıyla muvaffakiyetimi temin için muavenet etmediğimin şahitlerin şهادetiyle derece-i subûta vardığını iddia ediyor. Evvel emirde Rauf Paşa firkasının mahvıyla temin-i muvaffakiyet için muavenet edilmediğini iddia eder bir şahid ifadesi Divân-ı Harb azâ-yı kirâmı tarafından istima' olunmadığı gibi, mübâhas muhakemât evrak-ı matbuasında dahi bu yolda bir kav-ı müfteriyâne bulunmadığından, binaenaleyh müddeî-i müşarunileyhin Rauf Paşa firkasına muâvenet edilmemesinin o firkanın mahvıyla temin-i muvaffakiyet edilmesi bahsinde, şahidlere isnad-ı maslahat eylemesi mecrûh ve bühtân-ı mahzdır. Muâvenet bahsine gelince, bu mesele hakkında gerek huzur-ı Divân-ı Harb'te ceryan eden mübâhas muhakemâtı havi ceride-i askeriye ilave numaralarında ve gerek Rauf Paşa'nın iki kıt'a layihasına karşı yazmış olduğum reddiyelerde mufassalan arz ettiğim vechile, Rauf Paşa'nın hilaf-ı emr u karar tuttuğu mevkinin meçhuliyeti ve muâvenete ihtiyacının nâ-malumiyeti ve istimağ edilen top sedâlarının ehemmiyetsizliği ve üzerine tararruz eden düşmanın yine kendisinin evvelce vermiş olduğu malumât hükmüne ittibaen Eskizağra'daki kuvve-i mütehaşşide düşman ittikadı üzerine heyet-i ordu ile Eskizağra üzerine aynı saatte hareket olunması ve kendisinin aleyhine müteveccih düşmandan malumatı olduğu ve olduğunu da takrir ve layihasında mu'terif bulunduğu ve hususıyla Çevranlı'ya pazartesi akşamı vusulünde etrafında düşman dahi olmadığını itiraf eylemekle bu halde biz de hem aleyhine müteveccih düşmandan ve hem de kendi rey-i kâsırınca münasib görerek tuttuğu mevkiden haber vermediği halde gerek kendi hal ve mevkiinin ve gerekse üzerine tasalluta hazırlanan düşmanın miktar ve cihetinin bizce bi't-tabi gayr-i ma'rûfiyeti kendisine muâvenet lüzum ve ihtiyacından bizi haberdar edememiş olmağla binaenaleyh müddeî-i müşarûnileyhin muâvenet etmedi demesi mahallen ve esasen mecrûhdur. Velhasıl Rauf Paşa heyeti ordu ile birleşip bade Eskizağra üzerine taarruz-ı mukarrer ve kendisi de bu maddeyi mu'terif iken birleşmek noktasına gelmek değil ancak Eskizağra'ya taarruz için tutulması lazım gelen hatt-ı harbin üzerine ki, diğer bir noktaya gelerek ve arkasından Yenizağra cihetinden Gorkov taburları geldiği halde bize ne ânda ve ne de tuttuğu münasebetsiz mevkiden haber vererek, her ne de arkası açık olduğu halde hîn-i muharebede oradan bir iki adam gönderip muavenete

ihtiyacını bildirerek vezâyif-i mütehattimesinden hiç birini icra etmemesi ve hususıyla cephanesini serhareketi ve cephanesini serliğine bildiği halde yine heyet-i ordu ile birleşmek kararını icra etmeyip Eskizağra'ya evvelce gireyim, itikat vahisiyle bir münferit mevki tutması ve iki gün ve boş yere ve düşman süvarisi aleyhine top ve cephanesini sarf etmesi ve nihayet bozulduktan sonra dahi fırkasının önüne düşüp gece Karapınar'a kadar gelmesi ve Eskizağra istirdâd olunmuş iken ve düşman kendisini takip eylememiş iken, cephanesini ve mühimmât ve eşya-yı saireye dahi mevkî-i harpte terk ile firar eylemesi müraşunileyh Rauf Paşa'nın bu hezimetini kasdî ve mahsus olarak davet eylemiş olduğuna delâlet eder. Rauf Paşa'nın muâvenet ihtiyacının top seslerinden bilinmesi ve fehmi olunması bahsine gelince top seslerinin derece-i istimâi ikâme olunan on sekiz nefer şuhûdun ilavelerinde matbu tekâririyle de sabit bulunduğu vechile ehemmiyetsiz olup yalnız geçende Recep Paşa top seslerinin şiddetli olduğunu beyan ve takrir eylemiş ise de kendi kumanda ettiği iki alaydan birinin miralayını Osman Bey ki, şimdi erkân-ı harb mirlivâsı Osman Paşa'dır, o günü hiç top sesi işitmediğini beyan ettiği gibi diğer miralay Hacı Osman Bey ki, o da şimdi mirlivâ Hacı Osman Paşa'dır, celb bulunduğu halde lisan-ı sevab istimâl ettiği halde o da, ya hiç işitmemiş ve yahut pek az işitmiş olduğundan ânın ihzarında dahi Recep Paşa'nın ifadâtının derece-i mevsûkiyeti anlaşılır ve yine Recep Paşa livasına mensub Binbaşı Abdullah Efendi ilavede matbu takririnde seyrek top sesi işittiğini beyan etmiş idi. Recep Paşa'nın kumandasındaki alayların miralayları ve binbaşılıarı ya hiç top sesi işitmemiş ve yahut seyrek biraz top sesi işitmiş oldukları halde Recep Paşa şiddetli top ateşi nasıl işitebilir? İşte Recep Paşa'nın maiyet-i ümerası ifadâtıyla takdirinin, kendi hariç olduğu sabit olur. Müddeî paşa'nın medâr-ı istinâdını ise ancak Recep Paşa'nın şiddetli top sesi işitmesi rivayeti olduğundan böyle on sekiz, yirmi kişinin şahadeti derecesine karşı Recep Paşa'nın ifade-i mücerredesi usulen mesmû' olmamakla beraber kendi olduğunda sabit bulunduğu binaenaleyh şahıs ve ahd-ı ifadesine mebni ve kendini zahir bir şahid takririne müstened olan müddeî paşanın iddiası dahi bi'l-mevcude merdûd ve mecrûhdur.

Müddeî paşa Yenizağra'da zahire tedariki için vakit geçirilmiş olduğunu iddia ile Avrupa'da dahi usulden olduğu vechile sekiz günlük zahire ahz ve himâyeti kafi olduğunu ve yirmi bir günlük zahire tedariki vakit geçirmek demek idiğünü dermiyan ediyor.

Yenizağra ordu-yı hümâyûnunun vusûlü, temmuzun yirmi üçüncü günü akşam saat oniki raddelerinde olup ordu-yı mezkûrun Yenizağra pîşegâhında müddet-i ikameti dahi beş gün yani temmuzun yirmi dokuzuncu gününe kadardır ve Yenizağra'ya vusûlümüzün ikinci günü yani temmuzun yirmi beşinci günü şimendifer geldiğinden ve şimendifer gelmemesinin esbâbını da Saadet Giray Paşa'nın layihası reddiyesinde bir tafsîl-i beyan ettiğimden, binaenaleyh biz erzak ve mühimmatca olan ihtiyacımızı temmuzun yirmi beşinci gününden itibaren tedarik etmeğe başladık. Bu ihtiyacâtın peksimet kısmından şimendifer katarıyla temmuzun beşinci günü gerçi 109.000 kıyye dahil olmuş ise de Karapınar'dan celbi derdest olan taburlar mevcudundan kat-ı nazar, Eskizağra'dan Yenizağra'ya gelen kırk beş tabur ile piyade, süvari ve topçu bölükleri mevcudu ve yüz bin süvari asker muâvenesi ile Rauf Paşa yanından ayrılan asker muâvene-i çerakese mecmuu la akl yirmi beşbin kişiye baliğ olacağından ve o sırada askere peksimattan başka hasbe'l-hal muinât-ı saire verilemediğinden nâşî, beher nefere üç yüz dirhem hesabıyla yevmiyesi on sekiz bin yedi yüz elli kıyye ve sekiz günlüğü dahi yüz elli bin kıyye peksimata baliğ olur. Hâlbuki yevm-i mezkûrde yüz dokuz bin kıyye gönderilmiş olduğunu arz etmiş idim. Mâmafih o gün yüz elli bin kıyye bile gelmiş olsa, ol miktar peksimatı nakil ve tahrik için elde kafi araba olmadığından, behemahal Karapınar'dan yine yevm-i mezkûrde araba ile Yenizağra'ya doğru çıkarılan peksimatların vürûduna muntazır olacak idik. Çünkü Eski Zağra'dan arabalarımızın bir miktarı mecrûhîn-i irkâb olunarak iade olunduğu gibi birazı da esnâ-yı harpte velileri fevt olmuş aceze ahaliye verilmiş ve bir takım arabalar da şîkest olmuş ve ashabı firar eylemiş idi ve zaten Karapınar'a hîn-i hareketimizde civar kuradan bir bölük süvari icbarıyla toplayabildiğimiz ancak beş yüz bu kadar araba olup, taburların mükari ise henüz Karadağ'dan Selanik'e daha berren gelmekte idi. Hâsılı orduyu ileri hareket ettirmek için müddeî paşanın dediği gibi sekiz günlük peksimat bile alsak bu miktar peksimatı nakledecek arabalar daha henüz Karapınar'a gelmekte olup bunlar temmuzun yirmi sekizinci günü ancak vâsıl olabildiler ve geldikleri gibi arabalarıyla taburlara taksîm ve tevzî olundu. Mâmafih bizim veche-i taarruzumuz Şıbka olup, bir araba Yenizağra'dan Şıbka'ya ancak altı günde gideceği gibi ol miktar günde dahi avdet edeceğinden ve bunun haricinde üç günlük ihtiyat bulunması da lazım olduğundan Yenizağra'dan Şıbka'ya taarruz edecek bir ordunun on beş günlük peksimatı bulunması şart idi. Avrupa ordularında bir hareket-i askeriye için sekiz günlük peksimat ahzı mutâd olduğu dermiyân olunur ise de Avrupa ordularının mükemmel

nakliye alayları ve bargir koşulu arabaları ve vesâit-i nakliyesi muntazam yolları olup böyle bizim gibi köylülerin cebren toplanan öküz arabasıyla hareket eylemediklerinden bizce lazım olan şey vesâit-i nakliyemizin betâeti ve ashabının firar ihtimaliyle arabaların fenalığı ve hedefü'l-harekat ile anbar ittihaz olunan mevkiin beynindeki mesafe elhasıl cümlesi hesab edilerek askeri ileride aç bırakmamak şartıyla ve o esas üzerine miktâr-ı kâfi peksimat alıp getirmelidir ki, bu da Yenizağra'dan Şıbka'ya hareket edecek bir ordu için lâ-akl on beş gün olabilir ve bizde işte on beş günlük peksimat ile hareket eyledik. Filhakika Yenizağra'ya yirmi bir günlük peksimat cem olunduğunu makâm-ı seraskerîye arz ettim ise de peksimatın mücerred yirmi bir günlüğe iblağı için Yenizağra'da bekledim ve temmuzun yirmi sekizinci gününe kadar vürûd-ı intizârında olduğumuz cephanesini dahi henüz gelmemiş idi ve taburların kısm-ı azâmı şınayder tûfengiyle müsellaht oldukları halde bir miktarı hanri martini cebehanesi gelmiş olduğundan Dersaadet'ten muntazır olduğumuz iki bin sandık şınayder cephanesi ancak temmuzun yirmi sekizinci günü geldi ve Karapınar'dan iki batarya top ile on tabur piyade dahi vürûd edecek olduğundan mezkûr yirmi sekizinci günü ânlar da vâsıl oldu ve yirmi dokuzuncu günü de Yenizağra'dan Ferdiç'e dahi hareket olundu. İşte Yenizağra'da bulunulduğu müddetçe cephanesini ve peksimat ve tabur ve top celbiyle iştil olunup, müddet-i mezkûre dahi dört beş günden ibaret olduğundan binaenaleyh müddeî paşanın, Yenizağra'da vakit geçirdi demesi ...ve peksimatsız ve cephanesiz ve vasıta-i nakliyesiz hareket hilaf-ı tabiat olduğundan, bu bâbdaki iddiası dahi mecrûhtur. Hususuyla Yenizağra'da müddet-i ikâmetle esbâbı otuz dokuz numrolu ilave-i askeriyede mûnderic iken o ilaveyi okumayıp da böyle sual tertibine kıyası bir teâtî-i nâbecâdır. Eğer okudu da mûnderacâtından hangisini kabul etmediyse tâyin-i madde ederek orasını tasrîh ve itirazını onun üzerine bina etmeli idi.

Müddeî paşa, Plevne muzaffariyeti hakkında on dokuz temmuz tarihiyle keşide kılınan telgrafnâmeyi aldığı halde düşmanın o hezimetinden istifade için harekatta sürat göstermeyip de Yenizağra ile Kızanlık arasındaki ahaliyi terbiye ve ıslah ile uğraştığını iddia ediyor.

Makâm-ı seraskerîden, fi on dokuz temmuz sene doksan üç tarihiyle keşide kılınan muzaffariyet telgrafını o sıra Eskizağra'da bulunduğum cihetle günü gününe bi't-tabi alamayacağından telgraf-ı mezkûr hatırımda kalmadığına göre temmuzun yirminci veya yirmi birinci günü yedd-i acizâneme vâsıl oldu ve yirmi ikinci günü

biz dahi Yenizağra'ya hareket ettik. Yani telgrafi aldıktan sonra hareketimizle arasında öyle müddeî paşanın demek istediği gibi vakitler ve günler geçmedi, bununla beraber Kızanlık ile Yenizağra arasındaki ahalinin terbiye ve ıslahıyla dahi kat'a uğraşılmadı. Vakıa Kızanlık'taki ehl-i İslam'ı tahlîs için Yenizağra'dan hareketim günü Kızanlık cihetine iki tabur piyade ile bir miktar ... süvarisi gönderdim ise de ânların irsalinden dolayı ordunun hareketini kat'a tehîr ve tevkîf etmedim ve müddeî paşanın böyle hiç senet ve vukuâta müstenid olmayarak ulu orta bir söz sarf eylemesiyle iddiasının ne derece yavan olduğunu azâ-yı kiram fehm edebilirler.

Müddeî Necib Paşa, Hâin Boğazı'ndan ileri yani Balkan'ın öte yüzüne hareket etmemekliğimi bir hata zannedip ve bu zannında isabetine de Rusyalılar'ın Hâin Boğazı'ndan geçtiğini delil addetmekte ve Hâin Boğazı tarîkinin top imrârına adem-i müsaadesi hakkında akdemce hîn-i muhâkemedede serd ettiğim malumâtı dahi Doktor Ali Efendi'nin şehadeti ve Rusyalı'nın resmî raporlarıyla mecrûtur demek istiyor.

Halbuki müddeî paşa, Doktor Ali Efendi'den mâada bir de Binbaşı Hilmi Efendi'yi ihzâr etmiş idi ki, bu da Ali Efendi ile hemzebân idi. Vakıan mümâileyh Ali Efendi, Ruslar Hâin Boğazı'ndan bi'l-mürûr Kızanlık'a gelen kısmının dört alay süvari ve on iki tabur piyadeden mürekkeb ve refakatlerinde on iki büyük top ile altı dağ topu bulunduğunu beyan etmiş ve hasseten ikinci alayın üçüncü tabur binbaşı Hilmi Efendi dahi kendisinin miralay Raşid Bey kumandasıyla düşmana mukabele etmek üzere Müflis Karyesi önüne gidip orada muharebeye tutulduklarını ve düşmanın on iki büyük ve altı kıta dağ topu ile on iki tabur piyade ve dört alay süvarisi olduğunu ve mümâileyhimânın her ikisi de Ruslar'ın bu topları Hâin Boğazı'ndan geçirmiş olduklarını dermiyân etmişler idi. Bu iki şahidden birinin hastahanede tabip olduğu ve Kızanlık'dan dışarı çıkmadığı halde yalnız Ruslar'ın Kızanlık dahilinden geçmesi üzerine bi'l-cümle topları ve taburları ve süvari alaylarını adedi adedine ve o Kızanlığın dar ve muhtelif sokaklarından geçerken tadâd edebilmesinin imkanı cây-i mülâhaza olduğu gibi Binbaşı Hilmi Efendi'nin dahi kumandanlarının resmen ve bâ-jurnal bildirdikleri miktar ve sunûf-ı düşmana muhalif malumât sarf etmesi ayrıca mahall-i mütalaa ve her ikisinin düşmanın toplarının sunûf ve adedi hakkında verdikleri malumâtın yekdiğerine mutabakatı sahih ise artık garîben ittifâkiye demelidir.

Hâlbuki Kızanlık ciheti kumandanı Hulusi Paşa ile Şıbka kumandanı Rasim Paşa'nın müştereken çektikleri şu telgrafnâme-i resmî düşmanın kuvve-i mevcûdesinin yedi tabur piyade, iki alay süvari ve bir batarya dağ topundan ibaret olduğunu haber verdiği ve Hilmi Efendi'nin dahi "hazır bulundum" dediği mehbûs Müflis karyesi ilerisinde ve Efhanlı Karyesi yanındaki harpte düşman kuvveti zikr ettiğim miktardan ibaret bulunduğu halde, acaba muahharan Divân-ı Harb'e ihzârında neden düşmanın miktarı on iki tabur piyade ile dört alay süvari ve on sekiz kıta topa baliğ oluyor? Mâmafih ihtimal ki düşmanın Hâin Boğazı'ndan geçerek Kızanlık'a ilerleyen kuvveti on iki piyade ile dört alay süvariden mürekkebe olan, lakin Binbaşı Hilmi Efendi'nin görmesi lazım gelen meşhûdâtıyla mümâileyhin dahi dahil olduğu üç taburluk müfreze o günkü ve mâfevklerine bildirdikleri malumâtları yedi tabur piyade ile iki alay süvari ve bir batarya dağ topundan ibarettir ve böyle olduğuna da işte kumandanlarının müşterekü'l-imza jurnalleri şahiddir.

Binaenaleyh Doktor Ali Efendi'nin öyle Kızanlık'ın bir tarafında durup ve o kargaşalıkta vazifesini terk edip de düşmanın Kızanlık'tan geçen on iki tabur piyade ve dört alay süvari ve on sekiz kıta topunu bütün bütün hiçbir memuriyeti olmadığı halde tadâd etmesi ve edebilmesi külliyyen kusur ve mûlahaza haricinde olduğu gibi bu tadâtın imkansızlığı dahi Kızanlık sokaklarından geçen böyle bir fırka-i cesîmenin bi'l-bedâhe ve bilâ kusûr miktar tadât olunverilmesiyle rehin ... olmakla Ali Efendi'nin şهادeti, vücûhla kâzib ve ifadesi talimli olduğu gibi, Hilmi Efendi'nin kezb ifadesi dahi yine o kabîlden olduğuna kumandanlarının maruz jurnali delîl-i vâzıhtır.

Sûret-i Telgrafnâme **Balkan Umûm Kumandanlığına**

Yedi tabur piyade ve iki alay kazak süvarisiyle, bir batarya dağ topundan mürekkep Ceneral Gorkov kumandasıyla Eflehanlı Karyesi'nde muharebeye tutuşan ve mevcudu nihayet iki bin beş yüz raddesinde bulunan üç tabur asâkir-i şahane tarîk-i selâmet-i kâmilin mesdûd olduğu halde gurup şimdiden sonra Müflis dağları arkasından Kızanlık'a ve oranın istilasına vaktine tesadûf eylediği için Şıbka istihkâmâtına ric'at etmiş idi. Kızanlık vukuatı günü düşman hareket-i tecâvüziyesini Şıbka Karyesi'ne kadar îsal eylediğinden ve mukaddemce Keçidere muhafazasında

bulunan taburu perişan eylediğinden, Şıbka Balkan'ı her cihetten muhasara altında kaldı ve Kızanlık'tan bir gün sonra küll-i yevm savlet ve hücumla başladı. Lütf-i Hüda ile bunun her defasında def edilmiş ise de gerek maddeten ve gerek terbiye yüzünden suret-i fevkalade başgöstermeğe başladığından cây-i selâmete çıkmak için münasib bir süratle ric'at iktizâ ediyordu. Hâlbuki askerlerin yorgun ve muzdarip olduğundan bir gün muharebesiz kalmak esbâb-ı tefekkür edilmekte olduğu halde vacibu'l-vücûd hazretleri sebeb-i âtiyi halk buyurdu. Şöyle ki, bu muharebelerin nihayetinde ikinci günü asker muâveneden düşman eline düşmüş neferler ile ceneralin tayin-i şahs etmeksizin yazıp gönderdiği kâğıt meâli, asâkir-i Osmaniye'nin her bir tarafı mesdûd olduğundan terk-i silah ile harpten el çekmesi ve olmadığı surette askerinin itlâf edileceği ihtarâtından ibaret olmakla, şu fırsattan istifade için suret-i zahirde teklife muvâfakat gösterilerek kazanılacak vakit sayesinde hareket etmek ve Balkan hareketimize mani olmak için der-akeb Balkan'ın askerleri birleşeceği geçitleri tehî bırakmak üzere şafaktan mukaddem düşman ordugahına bir elçi gönderildi ve henüz bizim ileri karakollarımıza vürûd etmeksizin ric'ate kıyam edildi. İşte şu sayede ve bir gün zarfında Balkan'ı ve en muhâtaralı noktaları mürûr ederek o gün on iki saatlik yol alındı ve bundan sonra sâlimen Filibe'ye muvâsalet olundu. Muhârebât-ı vakıada telefâtımızın miktarı üç yüze vâsıl olmuş ise de muâvene taburlarıyla mustahfız taburlarından zâyî-i firar vardır. Miktar-ı sahihini karîben alınacak jurnal üzerine arz ederiz. Fî 10 Temmuz Sene 93.

Mirlivâ Rasim

Mirlivâ Mehmed Hulusi

Ceneral Gorkov'un refakatindeki ifdah taryenin dağ topları olduğuna Kızanlık ve Şıbka kumandanları Hulusi ve Rasim Paşalar'ın şu maruz journali şahadet eylediği gibi o tarihe gelinceye kadar Balkan kumandanı bulunan Rauf Paşa'nın dahi Ruslar'ın Hâin Boğazı'nda büyük top geçirmediklerini teyit ediyor.

Sûret-i Telgrafname

Süleyman Paşa Hazretlerine

Efendim bu günkü vukuattan malumâtınız demincek yazdığım gibi bu gün düşmanın bir iki saat civar karyelere kadar görünmesi ve şimendifer telgrafının kat olunması ve etrafta olan kûrada bulunan İslam hanelerinin heman cümlesinin düşman

tarafından ihrak olunması ve ahali-i İslam'ın dahi kafilere çekilmesi ve Hristiyanlar'ın köylere ateş vererek Rusya'ya iltihak eylemesi gibi bir takım vukuâtlar oldu. Bunlar Karabaytar ile Radine beyninde şimendifer hattını dahi bozmuş oldukları ve şimdi alınan malumata nazaran Sekbanlı İstasyonu'ndan yirmi dokuz kilometre mesafede vaki köprü harap edilmiş idiğünü Radine İstasyonu'ndan bildirilmiş ve bundan daha başka bir mahalli varsa ânın sürat-i tamiri için Edirne'den amele ve edevâtın ve ağvatlara biraz da muhafız alıkonularak irsali hususunun icab edenlere emr-i lazımenin itası mütemennâdır. Bir de Hâin taraflarından büyük top götürmek için Ruslar ahaliyi yolların tamiriyle işgal olduğu dahi mesmudur. Yanbolu cihetinde dahi şimendifer telgrafının işlemediğini şimdi memuru haber verdi. İhtimal ki, bu gece bizim muhabere ettiğimiz hat dahi kırılacaktır. Kulunuzun beraberimde olan taburlar tecrübesiz iseler de kendileriyle uğraşılacaktır. Fakat bir karar-ı ahbar gelinceye dek birleşecek mahallin heman gün ve saatinin şimdiden hesap ve beyanı mümtenadır efendim bundan Bâb-ı Âlî'ye de malumat ihsan buyurunuz. Fî 11 Temmuz sene 93. Rauf.

İş bu telgrafname dahi düşmanın Hâin Boğazı'ndan büyük top geçirmek için ahaliyi yol tamiriyle işgal eylediğini bildiriyor bundan maada Rusya kumandan-ı umûmisi Grandük Nikola'nın Balkan'ı geçmek için verdiği emr-i umumî ve hareket-i nizamıyla Ceneral Gorkov'un raporatı tercümesi münderecatı dahi Rusyalılar'ın beraberlerinde dağ topu bulunduğunu irae ediyor.

Suret-i Tercüme

Grandük Nikola'ya Pişdar Kumandanı Ceneral Gorkov'un Takdim Ettiği Plannın Tercümesidir

1- Tırnova, Berisude(?), Bilbakova(?), Donisini(?), Rapkoviç(?), Bimaroti(?) yolunu takip ederek Balkanlar'dan aşır Hâin Köyü üstünden Tunca Vadisi'ne inmek.

2-Tekmîl pişdarı bu yoldan sevk ile yalnız otuzuncu Don Kazak alayıyla iki top Şıbka geçidini uzaktan nazarât itmek üzere iki bölükle iki topu Gabrova'da ve dört bölük Tırnova'de bulundurmak.

3-Tekmîl pişdarı teşkil eden akvâm-ı muhtelifeden toplanma bir kuvve-i askeriye taht-ı sahabesinde olarak araba ile nakl olunacak etfal Tırnova'da terk olunup beş günlük peksimat ve üç günlük ot, mekâriyle nakil olunmak üzere

beraber almak ve mümkün mertebe memleketin zehâiriyle geçinip beraber alınan bu zahireden son mertebeye varılınca sarf edilmemek,

4-Nizammiş (1) Pişdar (.....) namında baltalı süvari ki, bunlar ordunun kısm-ı azâmından iki gün evvel harekete başlayacaklar. (2) Ordunun kısm-ı asliyesi dördüncü uç livası, dağ bataryaları, Bulgar alaylarının iki livası, iki bölük süvari, yarım bölük Hassa süvarisi, bir bölük Ural süvarisi, bir liva dragon, bir liva Don süvarisi. (3) dümdâr, bir Bulgar alayı, Keyf husar alayı. Bu dümdâr sekizinci kolordunun vüruduna değin Tırnova'da kalacaktır.

5- Hâin Köyü geçidinin Tunca ciheti tutulduğu gibi Şıbka mevkiine geri taraftan dahi hücum olunmak için Ceneral Gorkov Kızanlık'a gidecek ve o cihetten Şıbka'ya hücum olunduğu sırada Gabrova'daki süvari bölükleri dahi hücum nümayişleri icra edeceklerdir ve hesabâta göre tarafından icra olunacak bu hücum temmuz-ı rumînin beşinci günü icra olunacaktır. Muahharan Grandük Nikola Şıbka'ya cepheden olacak hücum nümayişinin hakiki bir hücum tahvilini emredip otuzuncu Don Kazak alayıyla, bir batarya top ve otuz altıncı Ural piyade alayını bu işe tayin eyledi.

Ceneral Gorkov'un Balkan'dan Mürûrunda Verdiği Raportun Tercümesidir.

Bu kadar sa'bu'l-mürûr bir geçitten üç gün zarfında geçmek ve dağ topraklarını geçirmek yalnız Rusya askerine mahsusdur ve insafım şunu da ikrara beni mecbur eder ki, müdafaayla pençeleşmekte Bulgar, gönüllü alayları dahi asker-i saireden geri durmadı.

İşte Ceneral Gorkov'un Balkan'dan birinci defa mürûrunda beraberinde büyük top bulunmadığına malumat resmiye-i maruza delalet eder

Ve bir başkumandan için bu malumat derece-i kifayede olmasıyla beraber iki kere li-ecli'l-inkişaf Hâin Boğazı'nın birkaç saat içerisinde gönderdiğim Kolağası Hayri Bey ile erkân-ı harp binbaşısı Mazhar Bey'in dahi yolun büyük top imrârına müsait olmadığına dair verdikleri haberin malumat-ı mebhûse-i resmiye-i musaddık olması meclis-i âlîlerin de kanaat hasıl etmesi iktiza eder ve mümâileyha Mazhar ve Hayri Beyler dahi lede'l-celb tahyifât-ı(?) lazime icra buyurulabilir. Bunlarla beraber Hâin Boğazı'ndan Balkan'ın öteyüzüne giden yol şosa ve vâsi' bir tarik dahi

olsa ben o cihetten Balkan öteyüzüne aşmak azminde değildim, ben o tarikle Balkan öbür cihetine gidecek idim ama tarikin fenalığı bizi o cihetin hareketinden alıkoydu. Demedim ki, hani müddeî paşa bu nev eşhadâta mahal-i lüzum görünür. Bununla beraber Ali Efendi'nin şهادeti, talimî olduğu ifadât-ı mebsûtamla sabit olduğu gibi Rusya raportları dahi arz ettiğim vechile Ceneral Gorkov'un dağ toplarıyla geçtiğini beyan ve müddeî paşanın iddiasını tekzîb ve benim kavlimi tasdik ediyorlar.

Bundan maada Balkan kumandanı Rauf Paşa'nın maruz telgrafnâmenin on bir temmuz tarihine kadar Hâin Boğazı'ndan büyük top geçtiğini te'yit eylediği gibi, geçen topların dağ topları olduğunu Hulusi ve Rasim Paşa'ların müşterekü'l-imza telgrafları beyan ediyor ve iki kere keşf için gönderdiğim Kolağası Hayri ve erkân-ı harb binbaşısı Mazhar Beyler, Hâin Boğazı yolunun büyük top imrârına adem-i müsaadesini resmen bildirdikleri halde bunlara da havale-i semi-i itibar olunmuyor da Kızanlık'ta oturan Hekim Ali Efendi'nin şهادet-i kâzibesini medâr-ı ihticâc addolunur. Binaenaleyh müddeî paşanın elde bunca malumât-ı resmiye var iken bunlara iltifat etmeyip de kendi bulup getirdiği Hekim Ali Efendi'nin sözünü senet etmesi elbette meclis-i âlîlerince şayân-ı kabul görülmez. Hâin Boğazı'ndan geçmek bahsi aşağıda tekrar eylediğinden o fikranın cevabı tehîr kılındı.

Müddeî paşa, 'Süleyman Paşa Balkan'da iken Mehmed Ali Paşa'nın emrine itaat etmediği şu telgrafla sabittir', diyerek zeylin on beşinci sahifesinde münderic, 29 Temmuz sene 93 tarihli telgrafnâme-i acizîyi kıraat ediyor. Bu telgrafnâmenin hükm-i medlûlü ise Mehmed Ali Paşa bu aralık doğrudan doğruya taht-ı kumanda-yı acizîde bulunan mevâkî kumandanlıklarına emir vermek nizamsızlığına kıyam eylediğinden, İslimye ve Yanbolu ve Karapınar gibi mevâkî kumandanlıklarına emir vermenin mahzurunu kendilerine beyan ile hengâm-ı harpte ceride-i kumanda teaddüdü dâî-i mühelleke olacağını iş'ar ve bir takım fûrûhât-ı mevâdın ve hususıyla muamelat-ı âdiye ve bir takım evâmirin doğrudan doğruya merkez-i saltanattan taraf-ı acizîye gelmekte olduğunu beyan ile ve yalnız ittihat ve hareket-ı harbiye için doğruca savb-ı acizîye emir verilmesini temenniden ve dahil-i daire-i kumandam olan mevâkî kumandanlarına emir vermemesini ricadan ibaret idi ve müteveffa-yı müşarunileyhin bu telgrafname üzerine beyan-ı teşekkürle, badema ittihâd-ı hareket tarafı için muhabere kılınacağını şu telgrafname ile bildirdi.

Suret-i Telgrafname **Balkan Kumandanlığına**

Hersek'teki gibi buraca dahi hasbe'l-müzakere taraf-ı acizîye itâ-yı malumat buyurulacağı ve buradan dahi o yolda mukabeleye devam olunur ise ittihad hareketi ve bu da te'min-i muvaffakiyeti müceb olacağı, fî 30 Temmuz sene 93 tarihli telgrafnâme-i devletlerinde tebşîr buyurulmağla, arz-ı şükranîyet ederim ki, burada aramızdan Pülüpür(?) ve Kum Dağları olmadığından İnşaaallahu Teala elimizi birbirimize vererek ve sened-i seniyye hükmünce iki cihetin silah arkadaşlarımızla dirsek dirseğe gelerek adâ-yı din ve devletin fahr ve tenkîline muvaffak olacağımızı eltâf-ı sübhaneden me'mul ederim. Gerçi müsteneden bitevfik-i Allahu Teala bizce yapılabilecek taarruz Dersaadet'ten tertip olunan mustahfız taburlarının vürûduna ve o taburların kalelerde bulunan nizamiye ve redif taburlarıyla icra-yı mübadelesine mütevakkıf ise de hareketimiz için şimdiden iki münâvere düşülünür. Bu münaverelerin biri Hazargrad ve Cuma'da hâl-i tedâfide kalarak cem edilebilecek yirmi, yirmi beş tabur ile Tırnova üzerine hareket ve sizin kuvvetle birleşmeye say ve gayret eylemek ve diğeri de Osman Pazarı'ndan nümâyîş-i icrasıyla Hazargrad ve Cuma'dan, Lom ve Bantara üzerine taarruz etmek tasvirâtından ibaret olup kangısı hayırlı olacağı bizce henüz takarrür etmediğinden, bu bâbda rey ve mütalaâ-ı müşirileri ve bir de şayet bizce Lom ve Bantara üzerine karar verilecek olsa gerek refâkât-i aliyyelerinde bulunan gerideki nukatta olan kuvveden bir müfrezenin bi't-tefrîk, elyevm Osman Pazarı'nda bulunan altı tabur ile birleşerek ve buradan daha bir iki tabur zam olarak o yoldan Tırnova üzerine sevki mümkün olup olmayacağı dahi istifsâr olunur. Fî 2 Ağustos sene 93.

Mehmed Ali.

Şimdi şu muhabere elde iken müddeî Necib Paşa'nın, Süleyman Paşa Mehmet Ali Paşa'ya itaat etmedi, demesi nabehemehal değil mi? Mehmet Ali Paşa'ya ol vakit kumandanlık safına ait hukukumun muhafazası için mezkûr, fî 29 Temmuz sene 93 tarihli telgrafnameyi yazdığım ve o da ol vakit müteşekkiran izhâr-ı memnuniyetle, fî 2 Ağustos sene [93] tarihli cevabnâme-yi yazdığı halde acaba müddeî paşanın bulmak istediği bu itaatsizlik neden istinad olunur, mamâfih bana Mehmed Ali Paşa'nın doğrudan doğruya taht-ı kumandasında sen ve kâffe-i furûât ve mevâd için âna müracaat edeceksin denilmediği gibi bilakis Balkan'da bulunduğum

müddetçe kâffe-i evâmirleri için doğrudan doğruya kaimakam-ı seraskerî Mahmud ve Mustafa Paşalar hazerâtı ve meclis-i askeri benimle muhabere etmekte idi. Mehmed Ali ve Rauf Paşalar'ın bu bâbda muahharan bazı gazete ve lakerdüryan muhbirlerine bildirdikleri gibi öyle 'Mehmed Ali Paşa'ya, Süleyman Paşa itaat etmediğinden Mehmed Ali Paşa da Tuna'da muvaffak olamadı' sözünün manası yoktur ve müddeî Necib Paşa, vaktiyle kendisinin de neşr eylediği bu ercûfeyi(?) suret-i resmiyeye dökmek için bu bahiste müddeiyyâtı meyanına idhal ediyor. Mehmed Ali Paşa, temmuz ve ağustos aylarında ve Balkan ordusunun taarruza memur olduğu hengâmda Tuna şark ve garp ordusunun vaz-ı tedâfiye koyduğu gibi Balkan ile tevhd-i harekât mümkün olmasın deyu Tırnova ve Selvi cihetlerine de tahşid-i kuvvet ettirmeyerek daima Tuna tarafına cem-i kuvvet eylediğinden, her üç orduyu münferid bir vaz u halde bırakmış ve bunun neticesinde muvaffakiyetsiziyli tevlid eylemiştir ve Mehmed Ali Paşa'nın bu mesleği tesadüfî veya cehlî olmayıp kasdî olduğuna düşmanın Hassa ordusu gelmemesi ve Balkan ordusu taarruz üzere iken müdafaa vazına girmesi ve geleceği sırada ve Şıbka kuvveti azaldıktan sonra taarruza kıyamıyla yine bu taarruzunu da Tuna tarafından icra eylemesi delâlet eder. Hasılı bu itaat ve adem-i itaat meselesinin dahi mezkûr karşılıkla iki telgraf ile merkez-i saltanattan tanıdığım Saffet ve mevki-i nazar im'ane alındığı halde ne derece bî mana olduğu anlaşılır ve Mehmed Ali Paşa'nın layiha-yı reddiyesiyle Necib Paşa'nın esnâ-yı muhakemede bu meseleye dair vuku bulan suali üzerine ecvebe-i mufassala verilmiş iken yine tekrarı ve Divân-ı Harb'in dahi mükerrer mükerrer bunu sual deyu kabul ile beni muhatabetiyle davetleri ne kadar teessüf olursa azdır. Müddeî Necib Paşa, Ferdiç ve Hâin Boğazları takviye olunurken bir taarruz vukuu bulmadığı için Şıbka'yı istirdâd etmek üzere doğruca mezkûr boğazlardan gitmek tercih ve nasılsa Mareşal Marmo'nun ezberlediği öküz misalini burada dahi tekrar ile Şıbka istirdâdı için Hâin ve Ferdiç Boğazları tarafından ilerlenerek, Şıbka'nın da çevirme hareketiyle zabt edilmediğine itiraz ediyor ve Şıbka zabtında bu nev hareketle emsalinin muvaffakiyetine nazaran Süleyman Paşa'nın muvaffakiyeti dahi temin olunur idi diyor.

Çevirme hareketi filhakika harekât-ı harbiyenin en zayıtsız ve netice-i bahş ise de bu harekâtın kabil-i icra olması nasıl ve ne suretle olabilir, burasını müddeî paşa kat'a nazar-ı mütalaaya almayıp yalnız ağızdan ağızda ve semi olan çevirme hareketini, biz niçün yapmadık deyu bir davâ-yı fuzulide bulunuyor. Hâin Boğazı'ndan ileri hareketi ihtiyar ettiğimiz halde -tabii Kızanlık ve Şıbka Rusyalılar

yer zabtında bulunacaktı- ve biz Balkan'ın öteyüzünü aşıp Tırnova ve Dranova ve Servi'deki düşman kuvvetlerini zedelemeğe muvaffakiyetten sonra nihayet Balkan öteyüzünden ... tazyike kıyam edecek idik. Hâlbuki biz Hâin Boğazı'na hareket hîninde Mehmed Ali Paşa, Osman Pazarı ve Cuma tarafından dahi askerini geri çekerek ve Necib Paşa ile gönderdiği fırkayı Hazargrad'a alarak vaz-ı tedâfiye girdi ve evvelce kendisi bizzat Hâin Boğazı ilerisine gelecek ve Tırnova'daki düşmanı işgal edecek iken gerek merkez-i saltanatın o emrini ve gerek acizlerinin maruzatını hakemsiz bırakıp Hazargrad'da kırk bir gün istirahat çekildi.

İşte bu sırada idi ki, biz Hâin Boğazı'na gelmiş ve Mehmed Ali Paşa'nın Balkan öteyüzünden edeceği hareketin cevab-ı reddini almış idik. Bu halde eğer Hâin Boğazı'ndan geçeydik Kızanlık ile Şıbka'da düşman olduğundan Yenizağra ile Hâin Boğazı'nın irtibatını vekaye için Karacadağ üzerinde bir mevki tutmamız lazım gelecek ve bi't-tabi Hâin Boğazı'nda ayrı bir mevkimiz olacaktı. Hâin Boğazı'ndan Balkan öteyüzüne giden tarik-i ... çıkacağından şu halde ya Tırnova ya da bi'l-istirdât bade Gabrova'ya doğru gitmek ve yahut ... Tırnova'dan gelip taarruz edecek düşman kuvvetine karşı bir kuvvet terk ederek Gabrova'ya doğru ilerlemek lazım gelir. Lakin o tarihte Tırnova'da Ceneral Radoski kumandasıyla bir kolordudan ziyade asker olduğundan Tırnova'ya istirdâd etmeksizin Gabrova cihetine gidilmek mühellekeyi ihtiyar ve kabul etmek demek idi. Bu halde acaba Tırnova'ya o mevkinin münaâtıyla düşmandan kaç günde istirdâd edebilirdik? Haydi bizim maksadımız Balkan'ı tathîr olduğundan düşmanın Tırnova kuvvetine karşı ... bir kuvvet terk edecek idik, lâkin Plevne ordumuz vaz-ı tedâfide bulunduğu cihetle her zaman düşmanın bir liva askeri, eğer muhafazasına itina etmez isen, Dıranova'yı gelip tutarak hatt-ı ricatimizi katedebileceğinden orada dahi bir miktar kuvvet terki tabii idi. Şu halde kuvve-i mevcûdemiz Yenizağra ve Karacadağ ve ... ve Dıranova ve Gabrova ve Şıbka mevkilerine yani altı mevki parçalanacak ve nihayet Şıbka tazyîkine ne kadar kasedilse ancak yirmi tabur kalabilecek idi ki, Şıbka'da mütehassen on küsur tabur düşmanı o yirmi taburun çevirebilmesi nâ kâbil-i imkan idi. Mamafih bu ferdiyâtımız Selvi'deki fırkanın ve Plevne civarındaki düşmanın ve Tırnova kolordusunun Balkan öte yüzündeki askerimize tasallut etmemesi ve yahut ederse dahi yerinden oynatmaması ve Kızanlık'taki düşman süvarisinin Yenizağra şimendifer hattımızı tahrip eylememesi şartıyla meşrû ve maruz idi ki, Tuna şark ve garb ordusu dahi yerlerinde oynamadıkları ve oynamayacaklarına cevab-ı kat'i verdikleri halde acaba re'sen bu hareket bizim kuvve-i mevcûdemizle nasıl kâbil-i

icra olabilirdi ve acaba o bizim öküz arabalarıyla ve hiç mekârimiz olmadığı halde Balkan öteyüzüne aşarak böyle mevâkiye dağıtmak mecburiyetinde olacağımız askerinin nasıl cebhane ve erzakını yetiştirebilirdik ve hem Tırnova'daki Radoski kumandasında bulunan düşman kolordusu acaba bizi sellemehü's-selam Şıbka çevirme hareketini icraya müsaade eder mi idi? Zaten biz Şıbka taarruzuna Balkan beri yüzünden gitmiş olduğumuz halde yine Ceneral Radoski beş liva asker ile ve sûret-i seyr ile Şıbka imdadına müsarâat ve bizim muvaffakiyetimizi düçâr-ı müşkilât eyledi. Nerede kaldı ki, Tırnova önünden geçilim de hareketimize mania-i tehir göstermeksizin bizi çevirme hareketi icrasında serbest bıraksın? Ânın için mademki, düşmanın Balkan öte yüzünde yani Tırnova'da bir kol ordusu ve Selvi'de bir fırkası olduğu gibi Tuna şark ve garb orduları dahi vaz-ı tedâfi alarak biri Tırnova'daki ve diğeri Selvi'deki düşmanı işgal edecek iken, karar-ı vakiyadan Osman Paşa ile Mehmed Ali Paşa'nın düşman taarruz edecek şayiâsından dolayı nükûl eyledikleri cihetle Balkan öteyüzündeki düşman dahi kâmilen hareketinde serbest kaldığından bizim, Hâin Boğazı'ndan re'sen Balkan öteyüzünü işgalimiz mahvımızı kabul ve ihtiyar demek idi ve hani Mehmed Ali Paşa dahi ilavelerde sûret-i matbu telgrafnamelerde Balkan ötesine aşmaklığımızı men etmiş ve Şıbka'nın Balkan berü yüzünden istirdadını tavsiye eylemiş idi. Düşmanın çevirme hareketiyle Şıbka'ca muvaffakiyeti meselesine gelince Ceneral Gorkov'un ilk Şıbka'yı istilasında Yenizağra'da beş ve Şıbka ve Kızanlık'ta on ve Hâin Boğazı'nda bir tabur askerimiz bulunup, bunların ekserisi dahi mustahfiz ve muâvene yani gayr-i muntazam asker olduğundan ve bunların gerisinde hatta İstanbul'a kadar hiçbir yerde ihtiyat bir tabur asker bile olmadığından ânın için iki üç liva piyade ve birkaç liva süvari ile Gorkov gelerek Şıbka'yı istila etti ve Yenizağra'daki askerinin karşısına vesâit-i nakliye fikdânından dolayı hareket edemeyeceklerini bildiğinden pek cüz'i bir yerde bıraktı ve boğazdan geçerken Rauf Paşa'nın İslimye'den gönderdiği birkaç tabur düşmanı, hatta görmek dahi müyesser olmayup düşman üç gün üç gece Bulgarları başına toplayıp yol yaptırdığı halde Rauf Paşa indinde ahz-ı malumattan teâful ederek düşmanın geçmesini tas'ib değil bir dereceye kadar teshîl dahi edildi.

Ceneral Radoski kumandasıyla Şıbka ordumuz aleyhine icra olunan ikinci çevirme hareketi ise düşmanın Şıbka'daki kuvve-i kadimesi yine yerinde kalmak üzere düşman ayrıca Şıbka'nın cenahından altmış bu kadar tabur geçirerek icra eyledi ve çevirme hareketi icra eden düşman bizim Şıbka kuvvetimizin üç dört misli olmasıyla beraber Şıbka'dan İstanbul'a kadar da yine kata hiçbir kuvve-i ihtiyatiye

olmadığından, düşman bu ikinci Şıbka muvaffakiyetinde bilâ ihtiraz ve Sırbistan'a icra etti. Biz ise müddeî paşanın dediği gibi çevirme hareketi icrasına kıyam ede idik, Balkan'ın öte yüzünde karşımızda düşmanın kuvve-i külliyesini bulacak idik. İşte düşmanın çevireceği düşmandan mâada karşısında başka bir düşmanı olmaması muvaffakiyetini temin ve bizim çevireceğimiz düşmanın gayri karşımızda külliyetli düşmana müsadefetimiz muvaffakiyetimiz ihtimalini mahv eder ve hatta biz kendimiz çevireceğimize şüphe yok ki, çevirebiliriz eğer Mehmed Ali Paşa Tırnova'daki ve Gazi Osman Paşa hazretleri Selvi'deki düşmanı işgal edip de biz de Hâin Boğazı'ndan değil belki müflis karyesiyle Mara Gediği'nden hafif dağ topları ile Balkan öte yüzüne bir fırka asker sevk ettik ve kuvve-i bakiye ile de Şıbka cephesinden ağır toplar ile düşmanı tazyik eder idik, o vakit müddeî paşanın dediği çevirme hareketi bize nâfi vechile icra olunur idi mademki çevirme hareketi icrası için Mehmet Ali Paşa deruhte ettiği vazife-i ... yani Hâin Boğazı ilerisine gelerek Tırnova'yı işgali muahharan terk ve ferağ ile nükul eyledi işte çevirme hareketinin icra olunmamasına sebep düşmanın vaz-ı kuvveti çevirmeye müsait olmamasından ve Tuna şark ve garp ordularının çevirmek ianâtında bulunmadıklarından neş'et etmiştir ve bu halde müddeî paşanın çevirmek hareketi icrası için gösterdiği ısrar mehâzir-i adîde-i maruzadan dolayı nâbecadır.

Müddeî paşa, Şıbka hücumlarımızda kuvve-i askeriyemizin beyhude yere sarf olduğunu ve dört gün ale't-tevâli hücum olmuş iken evvelki zayıttan mütenebbih olmayarak hücum devam edeceğimi, fi 12 Ağustos tarihli telgrafımla bildirdiğimi serrüşte-i iddia tutarak aklınca bu yolsuz gördüğü hareketin muhakemesini yanlış malumatı üzerine bir de âzanın vicdanlarına havale ediyor. Bizim Şıbka'daki düşman istihkamâtına cidden hücumumuz matbu ilavelerde dahi tafsîl kılındığı vechile, ağustosun dokuzuncu ve on birinci günü olup on ikinci günü Tırnova ve Selvi'den düşmanın kuvve-i külliye-i imdâdiyesi gelerek on ikinci ve on üçüncü ve on dördüncü günleri düşman sağdan soldan bizim üzerimize hücum ve taruz eylediğinden binaenaleyh, 12 Ağustos tarihli telgrafnâmede mebhus muharebe ve muhâceme artık bizim düşman istihkamâtı üzerine hücumumuz muharebâtı olmayıp, belki aramıza sokulan düşmanı kendi mevakimizden def için icrasına mecbur olduğumuz muhaceme ve muharebe olduğundan ve fi 12 Ağustos'tan sonra zaten düşman bize hücum etmiş bulunduğundan, binaenaleyh müddeî Necib Paşa'nın öyle dört kere hücum ettiği halde eski zayıttan mütenebbih olmaması deyu birtakım söz sarfına kıyamı mahalsiz ve nâmünasibtir.

Müddeî Necib Paşa acizlerinin Balkan kumandanlığım esnasında Mehmed Ali Paşa'nın ... hücumunu İstanbul'a tavsiye eylemekliğimi ser-rişte-i itham tutarak bundan maksadım Mehmed Ali Paşa ordusunu bir vartaya uğratmak olduğunu iddia ediyor.

Fi'l-hakika makam-ı seraskerî ile ceryan eden muhaberât sırasında merkez-i saltanatın Mehmed Ali Paşa'ya o aralık taht-ı muhasarada olan Plevne'nin tahfif-i ızdırabı için verilen iradât-ı seniyye mirliya ile kaimakam seraskeri Mustafa Paşa hazretlerinin telgrafname lef hükmünü bi't-tasdik Mehmed Ali Paşa'nın taarruza devamını ve ... cihetine tahdîd hareketini hazıra kabîlinden olarak ve bu bâbda gerek mabeyn-i hümayûn ve gerek makam-ı seraskerîden varid olunan telgraflar üzerine tasvib etmiş idim. Mamâfih Mehmed Ali Paşa benim taht-ı kumandamda olmadığı gibi serasker Mustafa Paşa dahi benim emr-i ihtarımla hareket edemeyeceğinden müddeî paşanın, böyle yazmış olduğum bir hatıradan dahi beni mesul tutmağa kıyamı, mücerred tahmîl-i töhmet için bir vesile aramaktan başka şeyden mahmûl olamaz. Mamâfih bu hareket zaten Mehmed Ali Paşa'ya yazılan iradât-ı seniyyede dahi tasrîh kılındığı vechile Plevne'nin tahfif-i ızdırabına müstened olduğundan Plevne muhasarasının merfûiyyetinden sonra bi't-tabi o taarruzun da hükmü kalmadı.

Müddeî Necib Paşa, acizlerinin Tuna şark ordusuna hîn-i memuriyetimde derhal Tırnova üzerine hareket edecek yerde Ruscuk'tan Osmanpazarı'na kadar bir hatt-ı müdafaa tuttuğumu ve bir takım yerleri dolaşarak mahsus vakit geçirdiğimi ve bu vakt-i aziz geçtikten sonra Elena üstüne hücum eylemiş isem de ândan da muahharan istifade etmeyip Kadıköyü'ne gittiğim ve Plevne'ye yardım etmediğimi dermiyan ediyor.

Tuna şarkına geldiğimle 30 Eylül tarihli ve suretini mukaddemce arz ettiğim ve ilavelerde matbu telgrafnâme-i acizanem vechile Tırnova cihetinden taarruz edeceğimi arz ve bunu da 2 ve 3 teşrin-i evvel tarihli telgraflar ile te'yit etmiş iken kaimakam-ı seraskeri Mustafa Paşa hazretleri fi 4 teşrin-i evvel tarihli ve meclis-i askerî kararını mübelliğ keşide eylediği telgrafnamede Tuna şark ordusunun vaz-ı taarruz almasını düşmanın Balkan ve Plevne ordularına bir kere daha baş urupda kendisini çarpmasına ve zedelemesine talik ile andan sonra taarruzun yine ... cihetinden icrası sureti ihzar olunduğu halde 9 Teşrin-i Evvel tarihli telgrafnâmemele Tırnova tarafına taarruz için müteharrik olduğumu malumat kabilinden olarak Mustafa Paşa hazretlerine yazdığım halde müşarunileyh fi 11 Teşrin-i Evvel tarihiyle yazdığı telgrafnâmede Rusyalılar'ın kuvvetine ve ihtiyacât-ı katiyye-i harbiyeye

nazaran şimdilik taruzi hareketten sakınılması için acizîlerine meclis-i askerînin talimat göndermesi hakkında irade-i seniyye-i şeref sânih olduğunu ve 4 Teşrin-i Evvel tarihli telgrafnâmede yazıldığı vechile düşmanın Balkan ve Plevne’de bir kere daha bozulduktan sonra kesbedeceği zaif hale göre yine ... tarafından taarruz irade kılınmış idi. Şimdi serasker Mustafa Paşa hazretlerinin taht-ı imzasında ve meclis-i askerînin kararıyla ve irade-i seniyyelü ve 4 ve 11 Teşrin-i Evvel tarihli Tırnova’ya gitmemekliğim için iki kıta telgrafnâme mevcut ve ben Tırnova’ya gideyim deyu ısrar ettiğim halde gitmemek için irade-i seniyye istihsâl ile beni men etmişler iken şimdi yine benden niçün Tırnova’ya gitmedin deyu sual olunmak acaba dünyanın kangı mahkemesinin kaide-i manzara ve usûl-i muhakemesinde tevâfuk eder? Rusçuk üzerinden Osman Pazarı’na kadar hatt-ı müdafaa tutulmak bahsine gelince onu ben kendim tutmadım, zaten tutulmuş buldum. Şu kadar ki, Serasker Mustafa Paşa hazretlerinin 4 ve fi 11 Teşrin-i Evvel tarihli ve meclis-i askerî kararını mübellîğ ve irade-i seniyyeli telgrafnâmeleri hükmünce hatt-ı mezkûru bir derece daha takviye ettim. Yerleri dolaşmak bahsine gelince Hacıoğlu Pazacığı tarafından düşman kırk bin kişi ile taarruz edecek deyu idilen feryad üzerine serian o tarafa şitab ve birkaç tabur dahi imdâd-ı sevk ile bizzat lazım gelen emr-i mukâvemeti tesviye ve rü’yet için gitmiş idim. Oradan dahi Tırnova üzerine musammem olan hareketimin icrası ve o cihetin bizzat rü’yeti ile harekât-ı sevkü’l-ceyşiyeyi tanzîm eylemek için Osman Pazarı’na gittim ise de Mustafa Paşa hazretlerinin fi 11 Teşrin-i Evvel tarihli mebhûs telgrafnameleri bu teşebbüsümü hükümden ıskât eyledi. Elena üstüne hücum dahi Divân-ı Harb huzurunda pek çok defa bahs-i sebkât eylediği vechile, Plevne’ye bizzat müntehâb ve güzide kırk tabur ile ve Orhaniye tarikiyle muavenete gitmekliğimi makamât-ı aliyyeden hiçbir teklif vuku bulmaksızın bizzat kendim taleb ve temenni ve Plevne ordusunun tahlîsine müttehid olduğum halde ve 2 ve 4 ve 5 Teşrin-i Sani tarihli ilavelerde matbu telgraflar ile Plevne imdadına gideyim deyu ısrar eylediğim halde nihayet Mustafa Paşa hazretleri fi 6 Teşrin-i Sani sene 93 tarihli ve ilavede sureti matbu telgrafına, bendenizin Orhaniye tarikiyle Plevne tahlîsi için hareketimi men ile bu bâbda irade-i seniyye dahi istihsâl etmiş ve şu halde telgrafnâme-i mezkûr munderacatı hükmünce vazifem düşmanın nazar-ı dikkatini Tuna şark ordusuna davet yolunda icra-yı tedâbire münhasır kalmış ve bunun üzerine Elena hareketine düşmanın dikkatini davet için ibtidar eylemişimdir. Elena’dan sonra Kadıköyü’ne gelmek fikrası ise Elena henüz harekât-ı keşfiyye ile meşgul bulunduğundan ve Fuad Paşa kolordu kumandanı sıfatıyla orada olduğundan,

Elena üzerine yığınak yapan düşmanın nazar-ı dikkatini Maçka ve Ruscuk cihetine çevirip o taraf muharebesinde dahi bulunmak üzere Elena'yı muvakkaten terk etmiş idim. Mâmafih Elena'dan hareketimin ferdâsı günü Ruscuk'a vâsıl oldum ve Ruscuk'a nasıl öyle geldim ise Elena'ya da aynı süratle hîn-i hâcette gidebilirdim. Elena kolordusu Tırnova aleyhine vuku bulan keşfiyyâtını icra ve ol tarafında düşmanın def-i iktidarını istihsâl edinceye kadar ben kerrat ile Elena'ya gelebilirdim. Hususıyla Maçka'ya muharebe-i taarruziyyede hazır bulunmak üzere hareket etmiş idim ve hasbû'l-icab o gün en tehlikeli mevkide bulunup düşman süvarileri ile aram pek az kalmış idi. Elena mevkiinde ise ben gittikten sonra harp olmayup yalnız düşman Elena'nın hatt-ı ricatı üzerindeki Azmi Paşa livası üzerine yüklenmekte ve yalnız öbür liva harp eylemekte idi. Âna da iktizası vechile Hazargrad'dan kademe usulüyle kuvve-i imdadiye göndererek kuvvetini tezyîd eyledim ve Plevne'ye yardım etmek için ise 2 ve 4 ve 5 Teşrîn-i Sâni tarihli telgrafnâmelerimle feryad eylediğim halde Mustafa Paşa hazretlerinin iradât-ı seniyye istihsaliyle umumiyet-i kumanda üzerimde olduğu halde teşebbüsüne muhalefet imzası tahtındaki telgraflarıyla dahi sabit olmağla bu halde Plevne'ye yardım etmeyen ben değil Mustafa Paşa hazretleridir. Binaenaleyh müddeî paşanın bu fikrayı Mustafa Paşa hazretlerinden dava etmesi lazım gelir. Müddei umumî Necib Paşa makam-ı kaimakamî-i seraskerîye fî 3 Teşrîn-i Evvel sene 93 tarihli telgrafname münderecâtından dahi bahsederek kendisi Balkan kumandanı iken Mehmed Ali Paşa ile ilk evvelce icra-yı harekat etmeleri lüzumundan bahseylediği halde Tuna şark kumandanlığına naklinden sonra evvel emirde Balkan ve Plevne ordusunun hareket etmesi lüzumunu gösteriyor diyor.

Müddeî-i müşarunileyh medâr-ı iddiazân eylediği fî 3 Teşrîn-i Evvel Sene 93 tarihli telgrafnâme ki, fî 30 Eylül Sene 93 tarihinden beri ceryan eden muhaberât meyanında ve o cümleden bir şeydir; bunun evveliyat ve netâyicine kat'a nazar-ı iltifat etmeyerek yalnız Süleyman Paşa, Rauf ile Gazi Osman Paşa hazretlerinin ilk önce hareketleri lüzumundan bahs eyledi diyor ve hareketin ne olduğunu kat'a anlamayıp yahut anlamak istemiyor. Bu telgraf fî 30 Eylül Sene 93 tarihiyle Tırnova cihetine hareket edeceğimi bahs yazdığım telgraf üzerine meclis-i askerî ve makâm-ı seraskerî ile ceryan eden muhaberâttan olup tarih-i mezkûrde Plevne dahi mahsur olmadığından Gazi Osman Paşa hazretlerinin Balkan ordusuyla birleşmesi lüzumunu ihtâr ve ânın için Balkan ordusunun Mara Gediği'nden aşarak ve Plevne ordusunun dahi Selvi'ye gelerek ve Tuna şark ordusu dahi Tırnova tarafına gelerek üç ordunun

ittihadı hususunu tarif ediyordum. Bu telgrafnamede öyle iddia olunduğu gibi evvel emirde anlar hareket etsin sonra ben hareket edeyim, sözü olmadığı gibi Balkan kumandanı iken dahi Mehmed Ali ve Osman Paşa'lar ibtida hareket etsin de ben sonra hareket edeyim, deyu kat'a öyle bir şey yazmadım. Telgrafnâmelerin münderecât ve meallerine bakılmaksızın öyle ulu orta hemen sarf-ı kelim olunuyor. Benim Balkan kumandanlığında iken Mehmed Ali ve Osman Paşalar'ın harekâtı hakkında bast ettiğim telgrafnâmeler varsa o da Şıbka'ya taarruz-ı hengâmda ve daha sonraları her ikisinin Balkan cihetine yanaşarak ordularımızın tevhidî ve Şıbka maniâsının defî meselesine müstenid idi. Binaenaleyh müddeî paşanın bu iddiası dahi batıl üzerine mebnîdir.

Müddeî Necib Paşa Balkan kumandanı iken fî 4 Eylül tarihiyle Mehmed Ali Paşa'nın taarruz icrasına dair makama yazdığım hatıra ile muahharan Tuna şark kumandanlığına naklimde fî 3 Teşrîn-i Evvel tarihinde yine makama yazdığım telgrafnâme münderacâtının münâfâtını iddia ediyor.

Ben Balkan kumandanı iken Plevne şiddet-i muhasara tahtında olup tahff-i ızdırabı evâmîr-i adile ile Mehmed Ali Paşa'ya tekîl olunduğundan hatıranâme-i acizî dahi hasbe'l-hâl taarruzun lüzumunu mürevviç idi. Fî 3 Teşrîn-i Evvel tarihinde ise Plevne mahsûr olmadığı gibi Tırnova tarafından lüzumunu arz ettiğim taarruza bile meclis-i askerî ve makâm-ı seraskerî mümaneat gösterdiklerinden ve vaz-ı tedâfînin muhafazasını nihayet fî 11 Teşrîn-i Evvel tarihli ve irade-i seniyyeli telgrafla te'kîl eylediklerinden taarruz harekâtının adem-i icrasından dolayı görülmek istenilen o münâfât bende değil Mustafa Paşa hazretlerinin telgrafları münderecâtındadır. Binaenaleyh bu münâfâtı müşarûnileyhten sual iktiza eder. Müddeî Necib Paşa, fî 6 Teşrîn-i Evvel tarihli makâm-ı seraskerîden yirmi beş tabur asker talep ettiğime dair keşîde eylediğim telgraf münderacâtına dahi itiraz ediyor.

Telgrafnâme-i mezkûr ile yirmi beş tabur talep etmekte olduğum düşmanın Plevne ve Şıbka'dan ordusunu kaldırarak Tuna şark üzerine yığınak edeceğine dair verdiğim müteaddid telgraflar üzerine ve hususıyla o sırada düşmanın ... ordusunun dahi Pazarcık ve Silistre'ye taarruz edeceği şayiası üzerine li-eclil-ihtiyât talep olunmuş idi. Mustafa Paşa hazretleri düşmanı Plevne ve Şıbka'yı bırakıp sizin üstünüze gelir deyu defaât ile yazdığı halde benim de neden bu takdirce bize yirmi beş tabur daha göndermek çaresine bakınız demekliğim acaba bir kabahat midir?

Müddeî Necib Paşa 17 Teşrîn-i Evvel tarihiyle vuku bulan suâl-i aliyye ve maruz-ı istişarede olunan davete cevaben yazmış olduğum telgrafnâme

münderecâtından Balkan'dan on iki tabur ahzı hakkında vermiş olduğum re'ye dahi itirazât ile kendisi Balkan kumandanı olduğu halde böyle söylemiyor idi diyor.

Ben Balkan kumandanı iken Balkan için mürettep taburlar henüz ikmâl olmadığı, yani Şıbka ordusu altmış tabura baliğ olmadığı gibi o zaman Plevne'nin ilk muhasarasında istenilen beş taburu dahi serian göndermiş idim ve hususuyla ben Şıbka'da taburlar cem'iyle Plevne muhasarası merfûiyyetinden sonra Gazi Osman Paşa hazretleriyle birleşmek üzere verdiğimiz kararın icrası için mevcut refâkatimi taarruza dahi hazırlamakta idim. Halbuki Şıbka ordusu Plevne'nin bu ikinci muhasarası üzerine artık taarruz haline girmekten me'yûs kalmış idi ve maksad-ı aksi ise o sırada Plevne'nin tahlîsi olduğundan Şıbka'nın on iki tabur muâvenet etmesi hakkında taleb rey etmeleri üzerine ben de cevaben beyân-ı rey eylemiş idim ve bu sırada Osman Paşa hazretlerinin Plevne'yi terk ile çekilip Orhaniye'yi tutmasını ve mümkün olamaz ise devletin başına bir felaket gelmeden politikaca bir çare düşünülmesini dahi hatıra kabilinden olarak yazmış idim ve bu hatırayı dahi sizinle istişare ediyoruz dediler de ânın için yazdım acaba böyle bir söz ve rey söylemeğe hakkım yok mu? Yok ise beni bihassa ... başına davetle dahil-i istişare etmeyeydiler. Müddeî paşanın buralara hasr fikri ve vazifesi icabından olup bununla belki makduh bir vazifesizlik eylemiş olur. Sonra da Tırnova üzerine hareketi tasvir etmiyor ve bununla da Plevne esaretine sebep oldu diyor. Halbuki 19 Teşrîn-i Evvel tarihiyle Tırnova üzerine evvelce tasmîm eylediğim vechile icra-yı hareket etmekliğime dair 211 numrolu telgraf ve ol bâbda ki cevablarımdan kat'an bahs olunmuyor. Bu telgrafnâmelerinde Kesreve(?) cihetine hareketim için kendilerinin mümâneatlarını itiraf ile düşman da Balkan üzerine hücum edecek şayiası olduğundan yine niyetiniz vechile hareket etseniz diyorlar ki, bendeniz de aynı hatıralarda üzerine Kesreve(?) ciheti taarruzuna bed'en edeceğimi arz ettim.

Sonra müddeî paşa işte Plevne'nin esaretine nâ-behemahal yine beni sebep oldu diyor. Plevne'nin esaretine Plevne ordusunun Balkan'dan yirmi saat uzak Plevne gibi bir mevkide sebâtını iltizam eden Serasker Mustafa Paşa sebep olduğu gibi hatta Teşrîn-i Sâni 2 ve 3 ve 4 ve 5 tarihleriyle Plevne'yi muhasaradan kurtarmak için deruhte ettiğim fedakarlığa mümâneât ederek muavenetten dahi bizi men etti ve Plevne'nin mes'uliyeti kâmilen serasker Mustafa Paşa zimmetindedir. Ben daha Balkan ve Tuna şarkında iken bu felaketleri ve istikbali hüsnederek Plevne için her türlü ihtarâtı ettim ve muhasaraya girdiği zaman dahi her fedakarlığı göze aldirdim ise de rey ve teşebbüslerim aleyhine istimâl-i nükûd ederek ve iradât-ı

seniyye istihsâl ederek Plevne'yi ve ândan sonra kuvve-i askeriyemizin muvâzenesi bütün bütün muhattal olduğundan, devleti de bu hale götürdü ve ânın nâkıs bıraktığı müsâvîyi dahi muahharan hatt-ı müdafa tutturmak ve umumiyet kumandanı benden nez' ile beni Grandük Nikola'nın Balkan hattımıza taarruz-ı umumî emri verdiği günü merkez-i kumandanı kaldırıp irade-i kat'iyeye-i seniyye istihsâliyle telgrafsız bir yere göndermek ve Şıbka ordumuza mütâreke olacak, bir birliğinizde durunuz, deyu ricatlerini men etmek ve Şıbka'nın etrafı sarılmış iken Karlova'dan Samakov'a kadar sürat-i seyr ile Edirne'ye çekilmek lazım gelen hattımız kuvvetini, mütareke oldu deyu tevkif ile düşman hatt-ı ricati kat için müsaade ve vakit kazandırmak ve sair netâyic-i mütareke-i kâzibe âsârıyla ikmâl eyledi.

Müddeî-i Umumî Tarafından Verilen Fezleke-i Müddeâya Reddiye Olarak Devletlü Süleyman Paşa Hazretlerinin Tahriren Tanzîm Eyledikleri Defnâme-yi Kıraat Eyledikten Sonra İstinoğraflar Vasıtasıyla Zabt Olunan İfadât-ı Atiyyesidir.

Müddeî Necib Paşa hazretleri 8 Teşrîn-i Sâni tarihiyle Mahmud Paşa hazretlerine yazmış olduğum telgrafnâme münderecâtından bahsederek benim Edirne'ye veya Şumnu'ya gitmek talebinde bulunmaklığım ve umumiyet kumandayı oralardan icra etmek suretinde gösterdiğim arzuyu ve hatt-ı harbi dolaşmak için teklif ve ibraz ettiğim emeli dahi çürütmek istiyor da, 'kumandan bulunan kimse hatt-ı harbin en mühim ve mutena yerinde bulunmalıdır' diyor.

Tarih-i mezkur ile Mahmud Paşa'ya yazılan telgrafname bir muhaberenin cevab-ı mukabili idi. Ânın mukabili ve mâ bağıdi olmadıkça bu nev muhabereye niçün kıyam olunduğunun tayini müşkil olur. Mâmafih şimdi yalnız bu telgraf münderecâtından bahs edeyim. Sene 22(?) tarih-i mezkur telgrafın fikrât-ı muhteviyesinden beri mademki haiz olduğum ve deruhte eylediğim umumiyet kumanda sıfatıyla Plevne'nin tahlîsine memur oldum ve bu emr-i tahlîs için de Mehmed Ali Paşa ordusu doğrudan doğruya ve Balkanla'da Tuna şark ordusu düşmanın nazar-ı dikkatlerini celb etmek üzere bi'l-vasıta harekât-ı teshîliyeye memur kılındı. Bu halde cümlesinin harekâtını yekdiğerine tevhid etmek vukuunu vaktine yekdiğerinin harekâtından haber verip hepsini bir makine gibi tahrik eylemek için ve zaten umum kumandan cümlesiyle muhabere edebilecek bir yerde bulunması

şart olduğu için Edirne ve yahut Şumnu'da bulunmaktığımı iltizam ve rica etmiş idim. Mâmafih bu iltizam ve ihtara da kat'a mahal yoktu. 29 Teşrîn-i Evvel tarihinde bendenize Rumeli umum kumandanlığı tevcih olunduğu sırada ve tevcih olunduğu emr-i şerif sadır olan irade-i seniyyeli telgrafta "İşte uhdenize Rumeli harp orduları kumandanlığı tevcih kılındı. Şimdi siz iktizasına göre her yere gideceksiniz ve seyyar halinde bulunacaksınız ve Tuna şark kumandanlığı dairesi haricinden dahi bunun için Tuna şark kumandanlığı'na kimi tensib ederseniz inha edin. O Tuna şark kumandanlığıyla meşgul olsun siz de her nereye gitmeği muktezî görürseniz oraya gidin. Bundan böyle seyyar bulunacaksınız." Denmişti. O telgrafta matbudur ve bir sureti ilaveyle neşr olunmuş idi. İşte ben bu telgrafnameye müsteniden kumandam tahtına verilen Balkan ve Orhaniye Kolordularına gitmeğe murahhas idim. Zât-ı maslahat dahi zaten beni oraya gitmeğe mecbur ediyordu. Hususıyla Orhaniye kolordusu doğrudan doğruya Plevne'nin tahlîsi için icra-yı harekâta memur olduğundan ve ... memuriyeti bi'l-vasıta emr-i teshîl bulunduğundan en ziyade Orhaniye'ye gitmekliğim elzem idi. Nasılsa bendenizin Tuna şark kumandanlığına tayin etmek istediğim Fazlı ve Selami Paşalar'dan birinin kabulüne merkez-i saltanatca cevaz gösterilmemesi Tuna şarkında da yine beni takrir etti. Yani beni bıraktı ve ândan sonra umumiyet kumanda verildiği günü seyyar hareket icrasına dair irade-i seniyye hükmü de tahdîd kılınarak, 'siz diğer irade-i seniyye vüruduna kadar Tuna şarkından ayrılmayın' denildi. İşte bu 8 Teşrîn-i Sani tarihiyle Mahmud Paşa'ya yazdığım telgrafta Balkan ve Orhaniye'ye azîmet ve ânların hareket-i sevkiyesini tanzim ettikten sonra Edirne'ye gelerek her cihet kumandanlarının hareketini yekdiğerine tevhid eylemekliğimi rica etmiştim. Çünkü bana muhtariyet ve murahhasiyyet verildiğinin üçüncü günü o emr-i hasiyyet tekrar elimden alındı. Siz seyyarsınız dedikleri halde yine Tuna şarkından ayrılmayın dediler. Yine vazifemi cihet kumandanlığına hasrettiler. İşte bundan da şikayet olmak üzere bu telgrafnâmenin nihayetinde ve "mâmafih Balkan ve Sofya ve Orhaniye cihetleri muamele-i harbiyesi için kumandanları müstakil olup da yalnız umumiyet kumanda beyân-ı rey ve mütalaaya maksud kalacak ve intizar olunan netayic-i fiiliyenin ahval-i melhuzesi hakkında çakerleri muatebiyete uğratılmayacak ise Şumnu'dan dahi kumanda olunabileceğini ifadeye cür'et eylerim efendim."

Böyle demiş idim ve bu telgrafnameyi şu telgrafnameye cevaben yazmış idim.

Süleyman Paşa Hazretlerine Telgrafnâme

Ahşam alınan cevab-ı asafileri meclis-i askerîde kıraat ve hareket-i umûmiyece beyan buyurulan teşebbüsât ve mütalaât esasen rehin-i tensîb ve tasvib olarak bi havle-i Teâla hüsn-i muvaffakiyete mazhariyet davâtı tekrar tilavet olundu. Tuna şark ordusundan infikâk-ı devletleri bahsine gelince intihâb-ı merkez-i kumanda hasren rey-i âlilerine ait olduğu emr-i gayr-i mübhem ise de ordu-yı mezkûrun tertib buyurulan harekât ve sevkıyatıyla hedef mafudlarına hüsn-i vusulü ve istikrarları maddesi Plevne ordusunun bi tevfrika-i Teâla istihsal ve sail-i selameti emr-i mühimi derecesinde mevâdd-ı mutenadan olması ve henüz tayin olunamayıp olunsa bile gerek Fazlı Paşa'nın ve gerek Selami Paşa'nın fırka-i müteaddide mevakii mühimmeye münkasım bir cism orduyu başlı ... kumandaya kifayeti ve fırka kumandanlarının ânlarla itaat ve emniyeti keyfiyeti mücerreb olmaması cihetle Tuna şark ordusunun öyle bir harekât-ı umumiyesi sırasında infikâk-ı devletleriyle yine murad olunan hareketin hüsn-i matlaba vusûlünde emniyet edilip edilmeyeceğine buraca iştibah olduğundan bu bâbdaki rey-i devletleri maruz müzakerede istifsar.

Meclis-i askerinin netice-i karar ve müzakeresi bâlâya yazılmağla mütalaât-ı âliyyelerinin iş'arı rica kılınır. Fî 8 Teşrîn-i Sani Sene 93.

Muahharan da ânın üzerine şu muhabere ceryan etti:

Taraf-ı Vâlâ-yı Kaimakamîden Tuna Kumandanı Süleyman Paşa Hazretlerine Telgrafnâme

Marifet-i âlileriyle mübâşeret olunan kuvve-i askeriyenin tertibat ve hareketi ... avn-ı hakla masun olduğu halde iş'ar-ı ahire değın Tuna ordu-yı hümâyûnu dairesinde hariç bulunan Edirne ve Orhaniye misillü mevâkiye azimet buyurulmaması kemal-i ehemmiyetle ihtar olunur. Fî 9 Teşrîn-i Sani Sene 93. Mustafa.

Süleyman Paşa Hazretleri'nden Mevrûd Telgrafnâme

Marifet-i âlileriyle mübâşeret olunan kuvve-i askeriye'nin tertibât ve harekâtı ... avn-ı hakla ile masun olduğu ibaresinden bir şey istidlal olunamadığı cihetle izah buyurulması temenni olunur ferman. Fî 10 Teşrin-i Sani Sene 93.

Rumeli Harp Ordu-yu Hümayunları Kumandanı Süleyman Paşa Hazretlerine Telgrafname

Fî 10 Teşrin-i Sâni sene 93 tarihli telgrafnâme-i cevabi-i âlileri alındı. Tarih-i mezkûrla yazılan telgrafnâme-i acizî meali istizah buyurulur. Maksud-ı acizânem Tuna şark ordu-yı hümâyûnunca tertip ve mübâşeret buyurulan ve bi avn-i Teâla tedâbir-i sâibe-i asafâneleriyle hüsn-i netâyice mevsuliyeti ümid olunan harekât ve icraât-ı askeriye'nin ceryanına himmetle beraber ordu-yı hümâyûnun mezkûr dairesinde hariç olan Edirne ve Orhaniye misillü mevâkie azimet buyurulmaması ihtâr ve temenniden ibaret bulunduğu arz olunur efendim. Fî 10 Teşrin-i Sâni sene 93.

Tophane-i Âmire Müşiri Devletlü Mahmud Paşa Hazretleri'ne Telgrafnâme

Tuna ordusu kumandanlığıyla müftehir ... iken kullarına Rumeli umum harp orduları kumandanlığı ihsan buyurularak her tarafa seyr ü hareketime irade olunmuş idi. Muahharan bu bâbda vaki olan istizan ve istinsahlarıma cevaben niyahet fî 9 ve 10 Teşrin-i Sâni tarihli ve Tuna şark ordu-yı hümâyûnunca tertip ve mübâşeret buyurulan ve bi avn-i Teâla tedâbir-i saibe-i asafâneleriyle hüsn-i netâyice mevsuliyeti ümid olunan harekât ve icraât-ı askeriye'nin ceryanına himmetle beraber ordu-yı hümayun mezkûr dairesinden hariç olan Edirne ve Orhaniye misillü mevâkie azimet buyurulmaması ihtar ibareli telgraftan hiç bir şey anlamadım. Bendeniz Tuna şark ordusunun harekâtına nezaret etmek ile mükellef isem ve onların harekâtından mes'ul değilsem umum Rumeli harp ordusu ve seyyar kumandanlığı ünvanının ne lüzumu var? Dersaadet'ten kemâ fi's-sâbık yekdiğerimize tevfiik ve tatbîk-i harekât

etmek üzere Mehmed Ali ve Rauf Paşa hazretlerine emir versin bendeniz de kendi daire-i memuriyetim dahilinde sarf-ı sağ ve tuvan eder çalışırım. Yok bu ünvan hükmünce hem mes'ul ve hem de hiç bir şeye karışmayacak isem evvela cenâb-ı adil-i hakîkiye ve saniyen merhamet-i seniyyenize dehalet ve iltica eyler ve bu nev ahkâm-ı mezîde ile saltanat-ı seniyyenin vehâmet-i istikbali tacil edilmiş olacağını arza cüret eylerim. Bununla beraber Tuna şark ve Balkan ve Orhaniye ordularının harekât ve manevraları müttehid ve bir kumanda ile irade ve tahrik olunmazsa Rumeli de dahi mazarratımıza netice vererek faysal bulacağı cezm ve itikad ile bu üç orduyu tahrik ve sevk edecek bir kumandanın bulup Edirne'ye azamete say olunmasını selamet-i Ümmet-i Muhammed için şahs-ı devletlerinden mahremâne olarak rica ve niyaz ederim. Fî 11 Teşrîn-i Sâni sene 93.

Süleyman Paşa Hazretlerine

Fî 11 Teşrîn-i Sâni sene 93 tarihli telgrafnâme-i efhâmileri cevabıdır. Zât-ı devletlerinin Hazargrad'da buldukları halde meclis-i askerînin kararıyla icra kılınan muhaberelerin neticesi umum kumanda-i âlîleri ittiza bulunan Balkan ve Orhaniye cihetlerindeki ordu-yı hümayunların mütehadden harekât-ı taarruziyelerine dair tertibatı yoluna koyduktan sonra her kangı cihete olur ise olsun hîn-i iktizada üç dört gün içinde yetişilebilmek üzere Edirne'nin merkez ittihaz buyurulmasından ibaret bulunmasıyla şu muhaberat ol babda olan telgrafnâme-i devletleriyle beraber meclis-i askerîye arz olunmuştu. Bunun üzerine meclis-i mezkûrde ceryan eden bir çok müzakerât ve mübâhesât iki suretle karar hasıl ederek birincisi madem ki zât-ı devletleri umum kumandan buldukları cihetle şark ordusuna her kim istenilir ise bi't-tevkîl istedikleri cihete seyr ü hareket etmekte her cihetle muhtar olduklarına dairdir. Bu karar ekseriyet tahtında bulunup ikincisi dahi henüz şark ordusuna bir müşir tayin olunmadığından şark ordusu dairesinin haricine çıkmaları caiz olmayacağı gibi Şıbka ve Orhaniye'de bulunan kolordularının dahi ba irade-i seniyye kumandanı bulanacağı cihetle oralarca vukua gelecek harekât-ı askeriyenin mes'uliyeti kaideten kendilerine ait bulunması ve umum kumandanın vazifesi ânlarla ba telgraf ittiza eden umum hareketin emrini vererek hedef-i maksud vusûlerince her türlü harekâ ve mesuliyete müddehâ olmamalıdır. Bu karar dahi akliyet üzere netice bulmuştur ki, karar-ı evvel-i mezkûre muteriz zuhur eden kaimakam ve Namık

Paşa'lardan ibarettir ve'l-hâsil ekseriyet tarafında olan kararnâme müşarûnileyhimânın iddia-yı vakıalarının bahs ve beyanıyla beraber makam-ı kaimakamîden atabe-i ulya-yı hazret-i şehriyârîye arz ve takdim kılınmıştır. Dün akşam tekmîl-i heyet-i vükelâ mabeyn-i hümayuna celb buyurularak bi't-tekrar icra edilen mübâhesât ve müzakerât-ı amîka neticesinde şark ordusunun kâmilen hareketinde bulunduğu cihetle Elena'ya doğru hareketle bimennehi Teâla husul-i muvaffakiyet-i düsturânelerinden sonra istedikleri cihete hareket buyurabilmeleri ve ol vakte kadar taraf-ı kaimakamî ile bi'l-muhabere şark ordusuna bir kumandan tayin buyurulması suretine orada dahi ekseriyetle karar verilmiştir. Binaenaleyh bu bâbda şeref varid olan telgrafnâme-i devletlerinin tehîr-i cevabı işte eskâl-i maruz-ı müzâkerât ve mübâhesâtın vukuundan ileri gelmiştir. Heman cenâb-ı vâcib-i zeval-i intikam şu tertibat ve taraf-ı devletlerince el-hak vuku bulan ve vuku bulmakta olan himemâtın hüsn-i te'sirini halk ile bulunduğumuz hal-i hazırdan halas buyursun. Çünkü ortada düşman yok gibi Moskofları hatırlarına getirmeyen ve gözleri önünde olan mevâdı görmeyen adamlar vatanın muhafazası lüzumunu dahi âna göre idrak edebilirler. Allah aşkına olsun zerre kadar fütûr götürmeyiniz ve tertip etmiş olduğunuz harekât-ı askeriyeyi tehîr buyurmayınız. Plevne'deki mahsur olan silah arkadaşlarımızı ve devletin namusunu ve milletin hukukunu kurtarmak çaresi her ne esbâba menud ise etmiş olduğunuz fedakarlıklara ilaveten icra buyurulmasını niyaz ederim efendim. Fî 12 Teşrîn-i Sâni sene 93. Mahmud.

Eğer Mehmed Ali Paşa'nın Plevne tahlîsi için deruhte ettiği vezâif başa çıkmazsa ve neticesinden de mes'ul tutulmayacak isem merkez-i kumanda Tuna şarkında da olabilir ve Şumnu'da da bulunabilirim. Tuna şarkında bulunmağım sebebi de zaten bana teşrîn-i sâninin altısı tarihiyle verilen emir idi. O emirde bir miktar askerin düşmanın nazar-ı dikkatini davet etmek üzere Elena'ya doğru tahriki tebliğ olunmuş idi. Hatta bunda da muhayyer kılınmışım. Telgrafnâme nazar-ı aliyyenize alındığı halde keyfiyet zahir olur. O emirnâme-i telgrafide isterseniz İslimye'den Balkan'a bir miktar tabur gönderiniz. İsterseniz Elena üzerine düşmanın nazar-ı dikkatini celb için bir kolordu tahrik ediniz. Ve'l-hasıl düşmanın nazar-ı dikkatini celb etmek için bir hareket icra edin denmiş idi. Ben dahi bu iş için Fuad Paşa'yı memur etmişim. Benim bizzat Elena cihetinde bulunmağım katan lazım değildi. Mâmafih kendim arzu ettim, buldum ve Fuat Paşa'yı firkasıyla memur ettim. Sonra muvakkaten kolordu kumandanlığını verdim. Fuat Paşa'nın benim

verdiğim emir dahilinde hareket edeceğine o zaman hükmünce emin idim. Benim Elena'da bulunmaktığı ise kat'a câ-i bahs değildir. Umum kumandan sıfatını haiz ve nerde isterse orada bulunmak için Murahhasiyyet irade-i seniyyesini havi üç gün evvel gelmiş, elinde bir telgrafi hamil bir adam hakkında aradan sene geçtikten sonra Edirne'ye gitmesini istedi. Orhaniye'ye gitmesini istedi. Şumnu'ya gitmesini istedi. Bu da kaçmak arzusunda bulunmasından ileri gelmiştir diye müddeî paşanın kulp takması vicdan ve insaf sahibi olmadığına delâlet eder.

Kumandan hatt-ı harbin en mühim ve en mutena yerinde bulunmalıdır diyor. En mühim ve en mutena yer Plevne'ye doğrudan doğruya imdat edecek Orhaniye idi. Halbuki ben bâ karar-ı âlî ve aldığım emir mucebince düşmanı bir taraftan oyalamak için Elena cihetine hareket etmeğe hazırlatmıştık. Mutena yer Orhaniye iken oraya gitmekliğimi defaatle yazmış iken Mustafa Paşa hazretlerinin iradeli telgraflarıyla men olundum. Tuna şark ordusu dairesinden bilâ istizan ayrılmaklığınız caiz değildir diye telgraflar var. İşte hatt-ı harbin bence mühim ve mutena yerine de Mustafa Paşa hazretlerinin varid olan müteaddid telgrafi üzerine gidemedim.

Bir de müddeî paşa hazretleri Elena üstüne hücumdan sonra Tırnova ve Gabrova üstüne yürüyeceğine Kadıköyü tarafına savaştığı ve Elena'yı terk etmiş olduğumu ve bunun için Plevne'nin esaretine sebep-i müstakil olduğumu ve bunun için de ihanet etmiş olduğumu iddia ediyor.

Meclis-i âlinizde defaatle söylendi ve ilavelerle de pek çok kere neşr olundu ki biz Elena üstüne taarruz ettikten sonra hiç bir emir ve mecburiyet tahtında olmaksızın Tırnova yani evvelki aldığımız vazifenin dairesinden ki, o düşmanın nazar-ı dikkatini davet etti, ânın da haricine çıkarak Tırnova ve Gabrova tarafına gitmek azminde bulunmuş idim. Bu karar Mehmet Ali Paşa ile ettiğimiz muhabere hükmünce ânın da Lofça tarafına ilerlemesine muallaktı. Yoksa bizim Elena'dan otuz ya kırk taburla Tırnova'ya alıp Plevne'ye kadar re'sen gidebilmekliğimiz ihtimalin ve tasvirin haricinde idi. Bununla beraber Elena istirdadının ertesi günü düşman Elena'daki askerimizin hatt-ı ric'ati üzerine ve İzlatara noktasına yürüdü ve İzlatara noktasına Elena ve Ahmetli tarîkinin ve Setna ve Ahmedli yolunun Elena üzerine halîm bir yerine ve Tırnova'ya taarruz için bir liva asker komuştum. Düşmanın benim bildiğime göre bir firka ve Fuat Paşa'nın malumatına göre otuz tabur askeri İzlatara noktası üzerine hücum ederek o livayı ric'ate mecbur etti. Yani az kaldı ki düşman Elena'daki askerimizin hatt-ı ric'atini kat' itmiş ola. Mâmafih livanın ümera ve zabitanının gayretleriyle geride Bekçiler ismiyle maruf bir sırtı tuttular ve Elena

istirdadından üç dört gün sonra henüz Elena etrafında harp devam etmekte idi. Elena civarı düşmandan tathîr olunmadıkça ileriye gidilmek nasıl kabil olabilirdi? Ândan sonra mâmafih madem ki Tırnova üzerine hareket olunacaktı bunun için bir keşf icrası lazımdı ve bu keşf icrasını da Fuat Paşa'ya havale etmiştim. Müşarûnileyh teşrîn-i sâninin yirmi dokuzuncu günü idi ki, ancak bu keşfi icra edebildi ve icra eylediği keşfnâmesini bana irsal ve ibraz eyledi. Mâmafih o vakte kadar düşmanın Tırnova gerisinden bir hayli askeri Elena üzerine yığınak etti. Ânın için Elena alınır alınmaz Tırnova'ya gitmek kabil-i imkan değil idi. Vakıa bir takım gazete muhbirleri ve hakâyık-ı askeriyeden haberdar olmayanlar Elena'nın istirdâd günü Tırnova'da da düşman yokmuş, ânın için oraya da gidilirdi, itikadında bulunuyorlarsa da evvel emirde bir günde Elena'dan oraya asker hareket edemeyeceği gibi düşmanın zaten Plevne muhasarasına kafî kuvveti dahi bulunduğundan binaenaleyh bizim Elena'yı istirdâdımızın ikinci günü Tırnova'ya derhal kuvve-i külliyesi geldi ve Tırnova'dan da derhal Elena üstüne yürürdü ve Elena'yı dairen mâdâr-ı ihâta etti. Ânın için eğer bizim vesâet-i nakliyemiz ve askerin kudreti ve ... müsaid olsada hatt-ı ricatimizde düşmanın on birinci kolordusu tehdit etse idi ve İzlatara da tevkif etmeyip doğrudan doğruya ileri gitseydik yine bizi Tırnova'ya gelmezden evvel düşman bizi istikbal ederdi. O vakit Ahmedli'deki esî hareketimiz orası idi. Oraya bittabi mevaki-i adideye taburlar terk etmiş olacak idik. Bunun için kuvvetimiz dahi azalacak idi. Ne hacet bu faraziyata da kat'a lüzum yok. Hatt-ı ric'atimiz üzerinde bir fırka düşman askeri duruyordu. Biz o fırkayı dağıttıktan sonra Tırnova'ya taarruz edemezdik. Mâmafih Elena'nın istirdâdından sonra bendeniz Hâin Boğazı kumandanlığına harekete hazır olmasını ve Fuat Paşa'ya dahi keşf-i ikmalinde ileri gidileceğini haber verdiğim gibi düşman Fuat Paşa kolordusuna yığınak etmesin diyerek Rusçuk ve Kadıköyü tarafından bir hareket-i taarruziye icra ettirdim ve Çaroviç ordusu ki bir fırkası İzlatara üzerine taarruz etmekte idi, o ordunun daha ziyade Elena cihetine asker yığınak etmemesini ve Rusçuk karşısında asker bekletmesini iltizam ettim. Eğer teşrîn-i sâninin otuzuncu günü Osman Paşa'nın irsalî haberi alınmamış olsa idi biz yine Elena'dan ileriye mukarrer ve müsammem olan harekât-ı taarruziyemize halimizin, kudretimizin, vüs'atimizin derecesine göre bir dereceye kadar devam edecek idik. Mâmafih Mehmed Ali Paşa da kumandanlıktan tarih-i infisali olan teşrîn-i sâninin yirmi altı yahut yirmi yedinci gününe kadar ben ileri hareket etmeyeceğim diye kat'i bir şey yazmadı ve edeceğim etmek üzereyim demekte idi ve ânın hareketiyle birlikte ileriye gidilebilmek arzu olunmakta idi. Mehmed Ali Paşa

ben ileri hareket etmeyeceğim demediği gibi muahharan Orhaniye kolordusu Şakir Paşa kumandasında kaldığından o da oradan ileriye hareket edeceğini daiman bana yazmakta idi. Yani ileri hareketin tehiri ve yahut icra olunmaması teşrîn-i sâninin otuzuncu gününden Osman Paşa'nın esir olması üzerine idi ve Elena'yı istirdâdımızla Osman Paşa'nın esir olması beyinde birkaç gün fark vardır.

Sonra müddeî paşa ben böyle Elena'dan gitmediğim için Plevne'nin esaretine sebep olduğumu dermiyân ve bana ihanet isnat ediyor.

Ben gidemediğimin esbâb-ı meşruasını arz ettim ve Plevne'nin esaretine sebep-i müstakil dahi Elena'daki bir miktar askerin ilerlememesi değildir. Plevne'nin etrafında yüz elli bin kişiden mürekkep düşman olduğundan ve bizim kuvvetimiz on beş bin ve küsûr kişiden ibaret bulunduğundan bu kadar mevcutlu asker nasıl yüzeli bin kişinin içinden geçip de Osman Paşa'yı kurtarsın. Bu gayet gülünç bir şeydir ve bunda bana ihanet isnad etmek hem ayıp ve hem yazık ve hem de ihanet isnad eden adamın kalbi gayet hain olduğuna delâlet eder.

Süleyman Paşa'nın Makâm-ı Seraskerîye Keşîde Eylediği Telgrafnâmesinin Suretidir.

Makâm-ı Seraskerîye

Meclis-i askerinin karar ve mütalaâtı suretine müzeyyil telgrafnâme-i mühimânelerini aldım. Beyana hacet olmadığı üzere musammam olan harekât-ı taarruziye ve tahlîsiyede hüsn-i muvaffakiyet harekât-ı mezkûrenin sür'at-i icrasına ve bir gün içinde her tarafa o evâmîr-i mukteziye itasıyla bir fırkanın hareketini diğerine tatbîke ve birinin hatasıyla diğerini tamire ve'l-hasıl Mehmed Ali Paşa hazretleri kumandasıyla Lofça cihetine sevk olunacak kuvve-i tahlîsiye ve Fuad Paşa ile Tırnova'ya doğru tahrik edilecek fırka-i taarruziye ve ... üzerine yürütülecek heyet-i tehdîdiye ile Balkan ordusunun ve yerinde hareket ettirilmeyen Cuma fırkasıyla Hazargrad kuvve-i ihtiyâtiyesinin ve bunlardan mâada şurada burada bulunan fırka ve müfrezelerin muamelât ve hareketini bir makine gibi tahrike mevkuflarına hizmet edecek vesâit-i muhaberede ancak Edirne merkez telgrafisinde bulunduğu ve ... makineye teşmîl olunan heyet-i ordu-yı hümâyûnun terkiyâtından bir ... arız olduğu halde derhal yetişip tamirede daha mahal-i mezkûrden daha

vaziyet-i münasebe-i merkeziyesi olmadığı ve iş bu hareket-i umûmiye şayet bir vakt-i muayyende olmaz ve birinin hareketinden diğeri istifade edemezse neticesinde muvaffakiyet intizarı dahi mahall-i tereddüde kalacağı kullarınca mevadd-ı müsellimedendir. İş bu hareket-i umumîye hengâmında Tırnova üstüne yürüyecek olan fırka-i taarruziyenin her an ve zaman doğrudan doğruya çakerleriyle muhaberesi lâzımeden olduğu gibi tatbîk-i harekât için bile üstüne tevcih kılınacak heyet-i tehdîdiye dahi yine savb-ı çakerîye müracaat edecek olduğundan Fazlı Paşa hazretleri Hazargrad'da kalarak yalnız bunların esnâ-yı harekette tedarik ma be'l- ihtiyacatına nazaran iktiza eder ise beraberinde bulunan kuvve-i ihtiyâtiyesiyle muhtac-ı istimdâd görünen bir cihete de muavenet ve mazhariyet eyler. Binaenaleyh hareket halinde bulunan fırkalara kumandayı müşarûnileyh için hasbe'l-iktiza mahal olmadığından ve Varna ve Rusçuk ve Silistre gibi mevakiî müstakile dahi tensîk-i muamelat için mevadd-ı harbiyede yine savb-ı çakerâneme müracaât eyleyeceklerinden itaat ve emniyet-i mütaalasına hacet kalmaz. Umumiyet kumanda-i çakerî hasebiyle her cihete lüzûm-ı hareketim mukaddemce meclis-i âli-i askerîden bi'l-mütalaa hani âna mebni Tuna şark ordusuna bir kumandan intihâbı da havale buyurulmuş idi. Eğer meclis-i âli-i askerînin mütalaa-i hâliyesi çakerlerinin Tuna şark ordusunda vücudum hususunda müttetik ise bu halde bir dereceye kadar teshîl-i muhaberât için Şumnu'ya çekilmek lazım gelir. Mâmafih Orhaniye ile Balkan ordularının tensikât-ı hareketlerinin sevkiyatına müteferriğ hususatta ve hîn-i iktizada bizzat giderek tamir ve temşiyet-i mühimmeleri emrinde mazeret-i bâdiyet bir çok ... ve teşvîsât ve te'hirât vücuda getireceği dahi hâtır-ı hıraş olmaktadır. Binaenaleyh Tuna şark ordusu kumandanlığı vekaletiyile de şimdilik idare-i maslahat mümkün olacağından Fazlı Paşa'yı murad buyurulacağı halde o sıfatla da bırakacağımı ve Tuna şark ordusundan ifraz olunacak fırka-i taarruziyelerin şu iki üç gün içinde suver-i sevkiyesi bi'l-ikmâl Balkan ve Orhaniye'ye azimet ve bade Edirne'ye gelerek kumanda için makine başına kuûd ile işe mübâşeret muktezâ-yı hükm-i tabii maslahat ettiğini ve Tırnova cihetine tahşîd edilecek taburlar savb-ı maksudlarına müteveccihen bu güne tahrîk edildiğini arz eder ve mâmafih Balkan ve Sofya ve Orhaniye cihetleri muamele-i harbiyesi için kumandanlara müstakil olup da yalnız umûmiyet kumanda beyân-ı rey ve mütalaaaya maksûr kalacak ve intizar olunan netâyic-i fiiliyenin ahval-i melhûzası hakkında çakerlerin muatebiyete uğratılmayacak ise Şumnu'dan dahi kumanda olunabileceğini ilaveten ifadeye cür'et eylerim. Fî 8 Teşrîn-i Sâni sene 93. Süleyman.

Meclisin İctima-i Müddeti İki Saate Takrib Etmekle Bir Çarık Kadar Bade't-Teneffüs Ne Kadar Bilâ İctima Saat Ona Kadar Süleyman Paşa Hazretlerinin İfadât-ı Atiyyeleri Esnimâ Olundu

Reis Paşa mümkün olduğu kadar ihtisar buyurmanızı rica ederiz.

Süleyman Paşa - müddeî paşa makâm-ı sadarete teşrîn-i sânde Elena'ya harekete müteşebbis olduğumuz hengamda zât-ı sâmi-i sadaretpenahi ile vuku bulan muhaberat esnasında bi'l-münasebe maruzatımın bir kısmının red olduğunu kendilerine arz etmiştim. Ânlar da cevaben kangı fikrât red olundu deyu istifar buyurmuşlar idi ve ben de bizzat Orhaniye tarikiyle Plevne muavenetine gitmekliğimin merdûdunu ve sonra Mehmed Ali Paşa'nın Berkofça'dan Plevne üzerine nümayiş etmesi hakkında olan fikrimin kabul olunmaması ve muahharan bendenizin umumiyet-i kumanda sıfatını haiz olduğum cihetle Orhaniye'ye bizzat giderek orada ordunun tanzim ve tensîkine bizzat nezaret eylemekliğime mümanaât olunması ve işte istediğiniz tarafa gidebilerseniz diye umum kumandanlık verildiği sırada ve öyle bir mürahhasiyyet ita kılmış iken tarih-i itasının üçüncü günü yine kumandam dairesini hususiyet-i kumandaya tahvîl ile Tuna şarkı dahilinde istizan etmeyince ayrılmamaklığima dair irade-i seniyye istihsal edilmesi hususları ile bunlara müteferriğ bazen şeyler ta'dât ve arz etmiştim. Şimdi müddeî paşa işte makam-ı sadarete yazmış olduğum bu maruzatımdan tutturarak ve bendenizin Plevne'ye muavenet için vaktiyle etmiş olduğum fedakarlıktan makam-ı sadarete bahs ettiğimi çürütmek isteyerek Süleyman Paşa Plevne'nin tahliyesi için bir teşebbüs-i ciddîde bulunmadı diyor. Acaba teşebbüs-i ciddî nasıl olur ben makamdan emir varid olmaksızın kendi arzum ile ve umumiyet kumandayı da terkederek taburları da refaketime alarak Orhaniye'den Plevne'ye gitmekliği deruhte ettiğim halde gitmekliğime mümanaât olundu. Daha teşebbüs-i ciddi nasıl olur? Ben teşebbüs ettim lakin nasılsa teşebbüsümün fiiliyatına müsaade olunmadı. Elena cihetinde ise zaten altı teşrîn-i sâni tarihli telgrafnâme mucebince düşmanın nazar-ı dikkatini celb etmeğe memur idim. Mâmafih fırsat ve kuvvet ve zaman müsaid olmadıkça ileriye dahi gidecektik ve gitmek üzere idik. Lakin Osman Paşa hazretlerinin esareti haylûlet ettiğinden arzumuzun fiiliyatına imkân bulunamadı. Bunun için müddeî paşanın, Süleyman Paşa Plevne'nin tahliyesi için bir teşebbüs-i

ciddide bulunmadı demesi hiç hakikate müstened olmayıp, yalnız ... müddeî paşa Mehmed Ali Paşa'ya ileriye hareket için yazmış olduğum telgrafnâme-i müekkedeye dahi itiraz ederek Mehmed Ali Paşa size, karşısında Rusya'nın kuvveti bulunduğu bahs ettiği halde siz mutlaka Lofça üzerine yürümelisiniz diyorsunuz, diyerek bununla bendenizin emrimin nâ behemehal olduğunu irae etmek istiyor. Hâlbuki Mehmed Ali Paşa zaten Orhaniye'den doğrudan doğruya ve ben umûm kumandan sıfatı haiz olacağım halde verdiğim rey ve emrin hilafına olarak Plevne tahlîsine memur oldu. Bendeniz ise kendisine Berkofça'dan ileriye hareket et ve on beş taburla şimdilik Berkofça'da bulun emre muntazır ol demiş idim. Benden bu emr-i kat'iyi aldığı halde nasılsa Serasker Mustafa Paşa hazretleriyle gaibâne muhabere ederek ve ânların rızasıyla Berkofça'yı terk etti ve Orhaniye'ye gelerek kumandanlığı deruhte etti ve deruhte etmesi Plevne'yi tahlisi için idi. Esas memuriyeti bu olduğundan ve kendisi de Plevne'nin kurtarılmasına memur-ı müstakil bulunduğu için ileriye gitmiyorsun, gayret et falan demekliğim umûm kumandan sıfatıyla tabiidir. Evet ileri hareketi için bir mani görür ise de beyân-ı itiraz edebilir. Halbuki işte on yedi teşrîn-i sâni tarihli telgrafnâmesinde beyan ettiği itiraz havaların soğuk olması ve erkân ve ümerâsı icra-yı harekete kabil olamaması ve bir ferik ile üç livadan başka kimse olmaması ve kendi refakatine tayin kılınan Necib ve Receb Paşalar'ın gelmemesi hususları idi. Artık teşrîn-i sâni ve kanun-ı evvelde müsaid hava aramak beyhude olacağı için hava bahsinin zaten ehemmiyeti yok idi ve hususuyla her taraf-ı askerîde müşkilât içinde hareket ediyordu. Kaimakam rütbesinde alay kumandanları olmaması her ne kadar câ-i bahs ise de mevcut binbaşılardan kabiliyetlerinden kangısının terfî-i rütbesini arz etti de müsaade olunmadı hasbe'l-usûl bendenize yazıyordu. Bendeniz dahi her kimin terfî-i rütbesini yazdım ise derhal makam-ı seraskerîye yazarak icra ettim. Bununla beraber Yenipazar, Bosna tarafından on beş tabur götürmüş idi. Ânlarla beraber mevakî-i adîdeden de miralay kaimakam rütbesinde adamlar götürebilirdi. Vakıa Necib ve Receb Paşalar Mehmed Ali Paşa'nın refakatine tayin olundukları halde Receb Paşa biraz gecikti ve Necib Paşa da nasılsa bendenizden emr-i mahsus aldığı halde umûm kumandan sıfatıyla kendisine doğrudan doğruya Mehmed Ali Paşa'nın ordusuna git dediğim halde İstanbul'a geldi. Hilaf-ı emr bir tarafta sıkıştı, kalmadı ve hiç gitmedi. Mehmed Ali Paşa'nın gösterdiği itirazlar bundan ibarettir. Halbuki Mehmed Ali Paşa'nın refakatinde kademeli mirliva İbrahim Paşa ve Şükrü Paşa ve sair livalar olduğundan bunlardan her kangısının terfii rütbesini isterseniz icra ederim dedim.

Hasılı müteveffa-yı müşarunileyhin arz ettiği âzar o kadar becâ değildi ve fi 18 Teşrîn-i Sâni sene 93 tarihli telgrafnâmesinde Rusya'nın kırk beş bin genç ve tuvana askeri bulunduğunu bildiriyordu. Vakıa düşmanın her ne kadar Orhaniye karşısında 18 Teşrîn-i Sâni tarihinde bir fırka kadar askeri var idiyse de dediği gibi kadar kırk beş bin genç ve tuvana askeri yoğidi. Bunu işte Rusya'nın hareket-ı askeriye raporlarından tahkik edebilirsiniz. Gorkov kumandasında fi'l-hakika bir mükemmel ordu vardı iken Orhaniye karşısında değildi. Henüz ... taraflarında bulunuyordu. Orhaniye karşısında yalnız bir fırka askeri var idi. Bir miktar da Etrepol cihetinde var idi. Ânın için 18 Teşrîn-i Sâni tarihiyle Mehmed Ali Paşa'nın böyle karşımızda pek külliyetli ve pek kuvvetli düşman var demesi hakikate tamamıyla muvafık olmadığı gibi ferik paşaların gelmediğinden dolayı hala taarruza kalkamadım demesi eğer kusur ise o kusurun sahibi yine müddeî umumî Necib Paşa'dır. Çünkü emrim hilafına olarak reis-i memuriyetine gitmeyen odur. Mâmafih bence bu dahi bir kusur değildir. Livaların birini ferik eder fırka teslim eder ve hareket edebilirdi. Bununla beraber kendisi Orhaniye'den ileriye hareket ve Plevne'nin tahlîsini deruhte ettiğinden ve benim bizzat gidip de Plevne tahlîsine vukubulacak hareket-i fiiliyede bulunmaklığıma mani olduğundan kendisine niçün gitmiyorsun demeğe bi'l-vücûde haklı idim. Mehmed Ali Paşa'ya niçün ileri gitmiyorsun demekliğim şayân-ı itiraz bir şey değildir. Eğer ileriye gitmek mümkün değilse beyan-ı itiraz eder ben ise zor ile ordusunun mürekkeb olduğu efrad boynuna ip takıp da çekecek değilim ya.

Müddeî paşa Rusyalılar'ın Elena'dan Tırnova'ya kadar kuvveti olmadığını ve böyle bir kuvveti olmadığına (lakerdürüyan) nâm tarihte yazılı olduğunu ve Plevne'nin imdadına gitmeğe Mehmed Ali Paşa'nın ilerlemesine ta'lik eylediğimi ve ileri gideceğim dediği halde gitmediğimden Plevne'nin esaretine sebep olduğumu tekrar tekrar dermiyân ediyor.

Rusyalılar'ın Elena'dan Tırnova'ya kadar fi'l-hakika istirdâdı günü ve belki ertesi günü de kuvvetlerde yoğidi. Lâkin daha sonraki gün kuvvet götürdüler ve götürdüğünü de Elena mevki kumandanı Fuad Paşa hazretleri huzur-ı âlînzde şahadet etti ve söyledi ve zaten mevki kumandanı o idi ve bana düşmanın kuvvet götürdüğüne malumat veren o idi. O tarih kitabında öyle yazılmasa ve yahut Deyli Nivs [Daily News] gazetesinin ve şunun bunun muhbirlerinin bilir bilmez bu malumatı vermesi hakikati tabir edemez elbette oradaki kumandamızın ifadâtı Deyli Nivs [Daily News] muhbirinin ifadesinden daha doğrudur. Mehmed Ali Paşa'nın ilerlemesine ta'lik meselesini demincek arz ettim. Mabeyn-i hümayuna ileri

gideceğimi arz edip de gitmemekliğim sahte bir söz olamaz. Hiçbir firkada kabul olunur bir söz değildir. Ömrüm içinde sahte söz sarf etmedim ve Cenâb-ı Hak bana sarf ettirmesin. Vakıa mabeyn-i hümâyûna ileri gideceğimi arz ettim zaten de gitmek hareketi üzerinde idim. Elena'dan ileri gitmediğimin esbâbını da bundan evvelce Elena bahsinde arz ettim. Sonra böyle kendisinin iddia ettiği esbâb-ı nâmeşruaya ... suretinde göstererek Plevne'nin imdadına mahsus gitmediğimi iddia ediyor. Böyle mahsus gitmemek devlet ve milletime kasten ihanet etmek olduğundan bunu hiçbir vakit hem kabul etmem, hem böyle nâharp vakasından nihayetini mes'eleye kadar kâffe-i muharebâta en büyük fedakarlıkta bulunmuş olmağla iftihar ettiğimden, bu sözü de fâiline reddederim. İşte ben müddeî Necib Paşa'yı res'en memur ettiğim halde kendisi mahsus Orhaniye'den Plevne'nin imdadına gitmedi ve kaçamak gösterdi. (Biraz tevakkuftan sonra) Lakin bunların lüzumu yok. Öyle tayin ve ta'dad müsavî olacak olursa Necib Paşa'nın altında kalır. Doğruysa ithamın bu derece gaddarâne itham olamaz. Bana müddeî Necib Paşa işi tekrar tekrar devir ettirerek ve Mehmed Ali Paşa'nın ilerlemesine talik etti, diyerek merkez-i saltanatı aldattığımı ve oradan Kadıköyü'ne savuşduğumu ve bundan dolayı müttehem olduğumu dermiyan ediyor. Bunlara ait cevapları tekrar tekrar vermeğe hacet yok ise de isterseniz arz edeyim. Reis Paşa, 'lüzum yok'.

Süleyman Paşa, beni efendim Elena'dan Kadıköyü cihetine hareketimi vesaireyi evvelce arz ettim. Ben umum kumandan idim. Arzu ettiğim yere gidebilir idim. Kendimce nerede ehemmiyet görürsem oraya giderim. Ale'l-husus Elena'da muharebe olmadığı için Kadıköyü'ne taarruz emrini verdiğim için ânların yanına gitmeğe mecbur oldum ve Elena'dan kalktım, Kaçka'daki harb-i taarruziyede hazır bulunmak üzere kendim ândan sonra Serasker Mustafa Paşa hazretlerinden fi 25 Teşrîn-i Sâni sene 93 tarihiyle yazmış olduğum telgrafnâmenin münderecâtını da müddeî umumî Necib Paşa muâhezeye kıyam ediyor. Vakıa bendeniz bu telgrafnâmede Serasker Mustafa Paşa hazretlerine, işte Mehmed Ali Paşa ordusu hala hareket etmedi ve etmek azminde değildir. Orhaniye ve Plevne imdadına bendenizin bizzat müntehâb ümerâ ve taburlar ile azimetim şikkına itiraz buyurarak reddettirirdiniz. İşte şimdi Plevne çaresiz kalıyor eğer Osman Paşa hazretleri hatt-ı muhasarayı yarmak fedakârlığını göze aldırılmazsa teslim mecbur olacaktır. O halde elde ne Kamarlı ve ne de Sofya kalacak ve mehâlik-i mütesâvire kâmilen mevki-i fiile gelecektir. Bunun ise dünyevi ve uhrevi mesul ve bâis-i müstakili olduğunuzu arz ve ihzâr ederim, dedim ve bunu da çünkü biz zaten düşmanın nazar-ı dikkatini

tahrik etmek esası üzerine ve ânın için lazım gelen asker Elena'ya toplamış idik ve Mehmed Ali Paşa da Lofça üzerine harekete memur idi ve daha evvel ise Orhaniye'den Plevne'ye re'sen ben hareket edecektim. Bunların hepsine Mustafa Paşa hazretleri mümâneât ettiğinden kemâl-i ye'simden bu telgrafi yazdım ve bu telgraf usûle muhalif ise ve yahut usûl ve kaideye göre yazmadım ise makam-ı seraskerî beni tekdîr eder, ceza eder. O vazife âna aittir. Benim yazdığım sırf hakikati beyandan ibaret idi ve dediğim gibi Plevne çaresiz kaldı. Bu telgrafi yazdığımdan üç dört gün sonra da teslim oldu ve mehâlik-i mutasavvirede kâmilen husule geldi. Benim bunu yazışım vaktiyle olan maruzatıma Mustafa Paşa'nın bir sedd-i mümaneat çekmesinden neşet eylemiş idi. Kendisinden yine kendisine şikayet ettim ve kendisine yazdım. Eğer ândan gayrısına yani mabeyne yahut sadarete yazsa idim belki kabahat addolunabilirdi ve bir dereceye kadar ahlâksızlığıma hamlolunabilirdi. Lakin doğrudan doğruya işin faili kendisi olduğu için kendisine yazdım. Sonra müddeî paşa, bu telgrafla yetmiş, seksen taburla Elena'dan karşısında külliyetli düşman olmayan Tırnova ciheti üzerine hareket etmeğe cesareti olmayan Süleyman Paşa hazretleri Orhaniye ile Orhaniye'den ve karşısında külliyetli düşman bulunacağı halde ora mevcudu seksen tabur olmayan ve derme çatma tedarik olunan mustahfiz taburlarıyla cesaret edip de gidip Osman Paşa hazretlerini Plevne'den kurtaracak!? Bu lakırdılara gülmekten başka cevap verilemez, diyor. Müddeî paşa ne muhaberâtın münderecâtına, ne cereyân-ı vukuuna dikkat etmemiş ve cehl üzerine öyle gülüyor. İşte bu cehl üzerine gülmesine ağlanır. Yetmiş, seksen taburla Elena'dan Tırnova'ya harekete cesareti olmayan, diyor. Vakıa bunu bendeniz yazdım. Yetmiş seksen taburla Elena'dan Tırnova'ya değil, asıl Plevne'ye hareket caiz değildir, dedim ve hakikaten mademki Orhaniye'deki askerimiz yerinden hareket etmeyecektir, yetmiş seksen tabur gidip de Plevne'yi muhasara eden yüz elli bin düşmandan Osman Paşa'yı kurtaramaz idi. Çünkü yetmiş seksen taburun nihayet olsa olsa mevcudu otuz otuz iki bin derecesinde olur. Cesaret değil benim şahsımca cesur olup olmadığımı mülâzımlığımdan bu ana kadar arkadaşlarım bilir. Ânın için müddeînin teskiyesine hacet yoktur ve ânın cesaretini ve gayretini dahi herkes biliyor ve bu misillü ithamâtı şahsiyâne intikal ettirmesi muayyibattandır. Ândan sonra müddeî paşa, Süleyman Paşa Orhaniye'nin derme çatma olan ve yetmiş seksen tabur olmayan askerle Plevne'yi kurtaracak, diyor. Ben zaten Plevne'yi kurtarmak için o askeri Orhaniye mevkiine koydum demedim ve ben Plevne'yi kurtarmak için 2 ve 4 ve 5 Teşrîn-i Sâni tarihiyle telgrafnâmelerde musarrah ve muvazzah olacağı vechile, Tuna

şarkından ümerâsı harp-dîde ve efrâdı güzîde on beş tabur ve Şıbka'dan dahi yine ümerâ ve zabıtân ve efrâdı harp-dîde on beş tabur olarak otuz tabur ve on tabur da Orhaniye'den intihâb ederek kırk taburla Plevne'yi kurtarmağa gidecek idim ve esas iddam budur. Şimdi müddeî Necib Paşa bu telgrafı kat'a okumadığı ve cereyân-ı muhakemeye de dikkat etmediği halde sonra da bana gülüyor. Böyle nâ behemehal gülenlere bir gün olur ki felek güler. Sonra yine müddeî paşa, Plevne'yi kurtarmayı murad ede idi Elena'ya altmış taburla hareket ederdi, diyor. Biz Elena'ya Fuad Paşa fırkasına esas üzerine memur ettiğimizi ve düşmanın nazar-ı dikkatini davete mahsus suret-i memuriyetimizi bi'd-defaât meclis-i âlinize tebliğ ettim. Eğer altmış taburla Elena'ya tahaşşüd edip ve Plevne'nin kurtarılması size muhavveldir, artık Mehmed Ali Paşa karışmayacak deseler bile, ben altmış taburla Plevne'ye gidemezdim. Altmış taburla Plevne'yi kurtaramaz. Bunlar hesap üzerine ve düşmanın vaz u kuvveti düşünülerek söylenen sözler değildir. Haritayı öne ... ele almalı düşmanın vaziyeti vuz'unu etmeli, ândan sonra söylemeli. Hasılı bu makalât asker lisanına yakışır sözler değildir. Belki avamın söyleyeceği laflardır. Ândan sonra Plevne düşdükten sonra birkaç gün içinde almış taburun Tuna Şark ordusundan Balkan'ın beri tarafına geçirmeği evvelce yapmadığı için kendisini taht-ı mesuliyete koymuş ve bunun için kendisi müttehhem olduğu gayr-i münkirdir, diyor. Plevne düşmezden evvel altmış tabur değil, hatta on beş tabur Tuna şark ordusundan ayırıp da Plevne'ye götüreceğim halde, bâirade-i seniyye men edildim. Men edildikten sonra işte o altı Teşrîn-i sâni tarihiyle Mustafa Paşa'nın iradeli telgrafı ve meclis-i askerînin verdiği kararın bir fıkrasında dahi Tuna Şark ordusunun mevcudu zaten kifayetsiz olduğundan, kifayetsiz olan mevcuduna bir kat daha nâkîsa götürmemek için on beş taburun oradan ayrılması caiz değildir, denmiş idi. Telgraf matbudur, ânın için evvelce bu taburların bir ay geçirilmemesi yolunda beni itham etmesi haksız ve nâbecadır. Altmış tabur değil ben on beş taburun tefrîkine bile istihsâl-i muvafakat edemedim. Müddeî paşa yine diğer bir fıkrada benim 27 Teşrîn-i Sâni tarihiyle Kadıköyü'ne hareketime dair makamâta yazdığım telgrafı tutturarak, yine savuştu, diyor. Cevaplar bi'd-defaât tekrar eyledi. Sonra, Süleyman Paşa Tuna'ya geldiği vakit Osman Pazarı tarafından Tırnova'ya hücum ile Plevne'yi tahlîs etmemesi mahsus bir şeydir bunun mahsus olduğu kendi telgraflarından anlaşılır, diyor. Burası gariptir ki, ben Tuna şark ordusuna geldiğim vakitte Plevne muhasarada değil, belki muhasaradan henüz kurtulmuş idi. Ben Tuna'ya geldiğimde Osman Pazarı tarafına gidip de Plevne'yi muhasaradan kurtarmadım, demesi pek cahilane ve münasebetsiz

bir sözdür. Benim Tuna şarkına geldiğim vakitten yani fi 30 Eylül tarihinden fi 11 Teşrîn-i Evvel tarihine kadar Tırnova tarafına taarruz etmek azminde bulunduğumu ve makamdan mümaneat olunduğumu da demincek mufassalan arz eyledim. Yine müddeî-i umumî Necib Paşa Balkan'dan geçen düşman taburlarının cemiyetli olmadığını dermiyan ediyor. Cemiyetli olduğu cümlelerin şهادetiyle sabit bulunduğundan ve işte bendenizlere tahkîkime göre yüz elli yüz yetmiş bin kadar piyadesiyle beş altı fırka süvarisi yedi yüz, sekiz yüz topu olduğu hîn-i tecavüzde malum olduğundan, düşmanın bu miktar kuvvetine cemiyet denir mi denmez mi, bunu meclis-i âlî'niz tedkik eder. Müddeî paşa yine Kızan'dan Dobnice ve Samakov'a kadar hat teşkil olunmasına itiraz ederek buna delik tıkama tabir olduğu ve böyle beş yüz kilometrelik bir hattın tutulması gayr-i caiz olduğunu ve askerimizin sol cenahı vaktiyle Tatarpazarcığına ve Filibe'ye ve Edirne'ye toplanmadığından düşmanın kolayca geçtiğini ve askerinin Samakova'ya kadar ip gibi dizildiğini bana medâr-ı itham olmak üzere söylüyor ve hani bunlar fenn-i harbin alfabeti olduğunu Süleyman Paşa anlamak kâbil olmadı, diyor.

Plevne düştükten sonra hatt-ı müdafaanın muhafazası için Said ve Rauf Paşa'lar hazerâtı imzalarıyla 30 Teşrîn-i Sâni tarihinde ve ânı müteakib 2 ve 3 ve 4 kanun-ı evvel tarihlerinde ve sonra fi 5 kanun-ı evvel tarihiyle taraf-ı sadaret penâhîden irade-i seniyyeyi havi aldığım telgrafnâmelerin cümlesi, dedikleri gibi Kızan'dan Samakova değil Kızan'dan Şehirköyü'ne kadar muhted olan hattın tutulması emr-i kat'iyesini şâmil emir idi. Müddeî paşa şimdi mevki-i muhakemeye gelerek bunları bana soracağına kendisi vaktiyle heyet-i müşavere-i harbiye azasından idi, muktedir idiyse o hatt-ı müdafaayı tutturmayıp derhal bizi Edirne'ye çekmek çaresine bakılmalı idi. Hatt-ı müdafaanın tutulmasında kat'an benim dahlim yoktur. Dahlim olmadığı gibi benim dahi Elena'da iken 22 Teşrîn-i Sâni tarihli ve sureti evvela tab olunan telgrafnamede arzum Edirne'ye tahaşşüd etmek idi. Bu arzumu icra etmek için İstanbul'a geldiğimde dahi uğraştım ise de muvaffak olamadım. Nihayet tutulması emr olunan hatt-ı müdafaanın muayenesi için beni gönderdiler. Sofya'ya varıp da o hattın bozulduğunu hissettiğimden Edirne'ye çekilmeğe ve askeri orada toplamağa musirrâne rica ettiğim halde, bu en sonra yapılacak bir harekettir, diye men olundum. Ânın için Kızan'dan Samakov'a kadar tutulmuş olan hattın tutulması ve mahzur mes'elesinde benim kat'a dahlim yoktur. Ben bir altım bana o hat tutulacaktır, git muayene et dediler. Hani değil o zaman nihayet kanun-ı evvelin yirmi üçüncü günü umum kumandanlığının terkine sebep de

Rauf Paşa'nın, hatt-ı müdafaayı terk etmeyin, geri çekilmeyin gibi o evâmir-i vâhiyesinden neş'et etmiş idi. Hasılı kanun-ı evvelin yirmi üçüncü gününe, yani umumiyet kumandayı terk ettiğim tarihe kadar, ben hatt-ı müdafaanın muhafaza-i kat'iyesi emriyle mükellef idim ve hani ânın için umumiyet kumandan infisal ettim. Eğer müddeî Necib Paşa böyle bir suâl etmek isterse hatt-ı müdafanın tutulmasını kangı telgraflar amir ise o telgrafların sahiplerine sual eylesin. Biz de Necib Paşa'nın ağzından 'delik tıkamak' tabiri düşüp gidiyor. Böyle askerliğin birkaç istitlâsını bellemele hakikaten hizmet edilmiş olmaz. Balkan'ın geçit yerleri neresi ise oraya asker koymak tabiidir. Bu tabirden bir şey anlaşılıyor. Bunlar sırf bir takım vâhi söz söylemektir. Kangı mahale namünasib olarak asker konmuş ise ânı tayin ederek kalan yere ne için asker koydunuz demeli o nedendir deriz? Bir delik tıkamaktır, demek gidiyor. Lâkin manasız bir de müddeî paşa asker vaktiyle Tatarpazarlığına ne için toplanmadı diyor. Âsker telgraf mektubu gibi ân-ı vahitte bir yerden kalkıp bir yere gelmez. İşte kanun-ı evvelin on beşinci günü Doruk'dan Yakova'dan Şehirköyü'nden taburlara hareket emrini verdiğim halde, ânlar ancak kanun-ı evvelin yirmi beşinci günü Samakov'a gelebildiler. Yirmi altısında orada toplanmakta iken yirmi yedinci günü mütâreke telgrafı geldi. Binaenaleyh ne için asker Edirne'ye Filibe'ye toplanmadı, demeğe artık mahal yoktur. Bunlar günü gününe hareket ettiler, saati saatine geldiler. Ric'at eden fırkalar birisi hîn-i ricatte bir gün, iki gün bir yerde kaldı ise kalan fırka ne için orada eylendi, diye haber vermeli, sual etmeliydi. Malumatım varsa söylerim. Lakin kimse vakit kaybetmedi. Hepsi şiddet-i şitâda altı yedi sekiz saat, bazıları da dokuz saat dahi yürüdüler ve öyle ric'at ettiler. Kar ekseriya yerlerde iki metre idi ve askerın en sonraki Karaağaç'a ric'ati takât-fersâ bir şeydi. Mâmafih yüz bu kadar saatlik mesafeden harben ve hiç bir esir vermeyerek ric'at olundu. Bence muharebe-i hâzırının en ahsen hareketi o asker esir ettirmemeliğidir ve düşmanın kuvve-i külliyesi karşısında ve bu kadar uzun mesafede harp ric'at olunub da yine o askeri esir ettirmemek büyük muvaffakiyettir. Sonra uzun hat tutulduğunda, müddeî paşa bana töhmet addederek Süleyman Paşa fenn-i harbin elif-bâsını biliyor diyor. Ârtık kangımız bilmiyor, kangımız söz anlamıyor, ânı meclis tetkik ve muhakeme etsin. Böyle tasrîh-i madde etmeksizin ale'l-âmiyan söz söylemek hak ve insafın külliye hilafındadır. Âdeta gaddarlıktır. Necib Paşa bana, Süleyman Paşa kâffe-i kuvvetini evvela Edirne'ye cem etmesi elzem idi diyor. İşte cem olunamadığının esbâbını arz ettim. Tekrara hacet yok. Sonra usûlen ric'at, düşmanın karşısında bozulmazdan evvel geride müstahkem ve

evvelce tehiyye olunmuş bir mahalle çekilerek ve orada düşmanla muharebeyi kabul etmektir. Böyle olmaz ise muntazam halimizde ric'at edilemeyeceği bedhîdir. Ric'at yeri hazırlamaksızın delik tıkama usulüne devam ve vakti zayi etmiş ve düşman Sekbanlı'dan geçip Edirne hatt-ı ric'atini kat' etmeğe Süleyman Paşa meydan vermiş, diyor ve işte bununla da sözünü bir dereceye kadar bitirerek hükm-i kanunun icrası talebinde bulunur.

Vakıa ric'at eden bir ordunun hîn-i ric'atinde muntazaman harekât-ı ric'iyyeyi icra etmesi şart ve elzendir. Askerimiz acemi ve mustahfız ve dağınık ve bir dereceye kadar intizamsız olmasına göre yine tabur ve alay ve liva numaraları gaib olmaksızın Karaağaç iskelesine kadar gelebildik ve hüsn-i ric'at ettik. Lakin taburlarda neferlerden mensub bir takım yüzbaşılar ve mütekaid kolağaları olduğundan ve onbaşı ve çavuş ise hiç bulunmadığından firarileri çokça olmuş. İşte ric'at eden ordumuzda bundan mâada bir kusur olmadı ve alay ve liva ve firka numaraları kat'an gaib olmadı. Yalnız Şakir Paşa refakatindeki üç liva asker düşmanın gece vuku bulan hücumu üzerine dağıldılar ve ânlardan başka da hiçbir ferd dağılmadı. Karaağaç iskelesine kadar herkes livasıyla alayıyla borusunu çalarak geldiler. Müddeî paşa böyle ric'at olunur iken mustahkem beraber tutmak ve orada bir muharebeyi kabul etmek şarttır diyor. İşte ben de ânın için İstanmika'yı tutalım da bir muharebe eder isek İstanmika'da olsun demiş ve orayı mahall-i harb tensîb ve tayin ettim ve ânın için muharebeyi İstanmika'da etmeği arzu ettim. Bu arzum husûl ise Fuad Paşa'nın dümdârlık vazifesinde betâet ve kusur etmesi ve Şakir Paşa'nın da etrafına karakol koymayıp düşman içerilerine girinceye kadar basmasından haberi olmamasından nâşi, o İstanmika'da kabul etmesini arzu ettiğim muharebeye meydan kalmadı. Edirne'ye gitmek şıkkını ise Rauf Paşa'nın mütâreke mes'elesi set etti. Ben Edirne'ye gitmek için kanun-ı evvelin yirmi yedisinde mâbeyn-i hümâyûna ve yirmi yedisinden yirmi dokuzuna kadar makâm-ı seraskerîye ve gerek makâm-ı sadarete bir çok telgrafnâme arz ettim. Ne çare ki o mütareke kâzibesinin haylûleti Edirne'yi tutmağa imkânsız bıraktı. Bunun için ben Edirne'nin tutulmaması mes'elesinde kat'an müttehem değilim. Edirne'nin tutulmaması meselesinin bâis-i müstakili mütâreke emrini veren kim ise odur. Ânı taharrî etmeli. Sonra Necib Paşa, Süleyman Paşa müstakil kumandan idi, umumiyet kumandayı terki hatt-ı müdafaanın haricindeki mahallere şamildir ve merkez-i saltanat ânı umumiyet kumandadan afv etmesi de bundan ibarettir. Kızan'dan beri tarafa gelen askerin kumandanı odur diyor.

Umumiyet kumanda mübâhisini şâmil olan telgraflar kânun-ı evvelin on sekizinden yirmi üçüne kadar devam etmiş idi. Yani Rauf Paşa kânun-ı evvelin on sekizinden yirmi üçüne kadar, ben de hem umumiyet kumandanın cem-i vezâifi bulunduracağı talep ve hem de umûmiyet kumanda vezâifini ifâ edemeyeceğim bir yere gitmekliğimi emir ve izaç ediyordu. Bunun imkansızlığını hem kendilerine beyan ve hem de hâkpây-ı hazret-i şehriyarîye arz ve afvımı rica ettim ve mazeretim taraf-ı eşref-i şâhaneden lütfen kabul ve umûmiyet kumanda Rauf Paşa'ya ihale buyuruldu. Şimdi o umumiyet kumanda yalnız Kızan'dan Samakova kadar mı şâmil idi, yoksa yalnız bendenizin Otluk Köyü'ne gitmekliğim mi, yoksa Şakir Paşa'nın fırkasına kumanda etmekliğim hususu dahi emir idi? İlavelerle müneşşir ve matbu telgrafnâmelerde serâhat vardır. Telgrafnâmelerde bu serâhat var iken ve Rauf Paşa ile bu kadar muhabere ceryan etmiş iken müddeî paşanın, Süleyman Paşa'nın umumiyet kumandan afvı şu şartlardır, yahut şu vechiledir, demesi kat'a kabul olunamaz. Çünkü muhâberat meydandadır. Vakıa ben Pazarcığa geldikten sonra Rauf Paşa bana hitaben, Şıbka'ya siz kumanda edin, dedi. Fakat ben kabul etmedim. Çünkü Otluk Köyü'nde olduğum halde Şıbka'nın kumandasını kabul etmek cinnet idi. Nihayet kendisiyle uzun uzadı muhabere ettikten sonra terazi-i tarafeyn ile Otluk Köyü'nde üç gün durmak ve o fırkanın bâis-i şikayet olan ahvalini tanzim ettikten ve işte bâ-irade-i seniyye memuriyetimin hükmünü icradan sonra Pazarcığa veya Filibe'ye inerek Şıbka'ya kumanda etmekliğim hususuna karar verildi idi. Halbuki ben Otluk Köyü'nde iken zaten düşman Şıbka'yı çevirdiğinden artık kumandaya da mahal kalmadı ve'l-hasıl umumiyet kumanda bahsi telgraflarda yazılı ve nereye ve ne şartla gideceğim musarrahtır. En sonra hâkpây-ı şahaneye arz ettiğim telgrafta, Kızan'dan Samakov'a kadar mümted olan hattan ben gaybûbet ediyorum dedim ve âna da mâbeyn-i hümâyûn feriki Said Paşa hazretlerinden aldığım cevab tab olunmuş idi. Hususıyla müddeî paşanın, ben Otluk Köyü'ne gittiğim ve orada bulunacağım halde umumiyet kumanda üstünde idi, demesi telgrafları okumamış olduğu halde yalnız bazı fikirlerin tervîci için söyletmiş bir söz olduğu meydana çıkar. Sonra müddeî paşa Niş hakkında yazdığım telgrafi muahaze ederek Süleyman Paşa hem Plevne'nin düşmesine sebep oldu, hem de bu sebebini tahfif için Niş elden gidecek diye bir telgraf yazıyor, diyor.

Plevne'nin düşmesi mes'uliyeti bende olmadığını bahsi defaatle tekrar etti. Niş'in mes'uliyetinden ise ben kat'a alakadar olamam. Çünkü Sırbistan'ın ilan-ı isyan edeceği sırada Mehmed Ali Paşa, Bosna ve Yenipazar'dan otuz tabur kaldırdı

ve Orhaniye'ye getirdi. Acaba Mehmed Ali Paşa'yı ve yahut o askerin kaldırılmasına emir veren Mustafa Paşa hazretlerini harbin bizim aleyhimize istimal-i silah etmeyeceğini hangi mesele te'min etti? Daha harbin ilan-ı isyanından üç dört gün evvel Kosova'da toplanmış olan beş on bin asker muavenesiyle Bâb-ı Âlî'nin emr-i mahsusuyla dağıtıldı. Dağıtılmasına gösterilen sebep dahi, bu Arnavutlar müddet-i medîde silahaltında dayanamayıp belki kendiliklerinden hududu tecavüz ederler de bâis-i şikâyet olur, kavı-i vâhisi idi. Hâlbuki anların dağıtıldığı gün ikinci günü Sırlı tecavüz etti. Şimdi Mehmed Ali Paşa harp hududundan asker almış ve Kosova'da tecemmü etmiş olan asker-i muaveneyi dağıtmış olduğu halde ve Niş'te bir taraftan feryat etmekte iken ve Rauf Paşa artık Niş de size muhavveldir, ne yaparsanız yapın dediği halde benim böyle bir telgraf yazmaklığım acaba tâip olunur mu ve ben niçün muâhaze olunuyorum. İbtida Sırbistan'ın etrafındaki askeri boşaltsınlar, sonra da Niş'in selameti çaresine siz bakın, size muhavveldir desinler de beni mesul tutsunlar; ben de böyle bir telgraf yazayım da müddeî paşa niçün böyle bir telgraf yazdın, diye beni ithama kıyama itsin.

Müddeî paşa Ruslar Plevne'den itibaren kavga etmeksizin ve hatt-ı harbin her noktası zayıf olduğundan ileri hareketle İstanbul'a kadar geldiler. Buna da Süleyman Paşa sebep oldu. İşte Plevne'den beruye zaten karşısında asker bulunmayarak geçti, diyor.

Garibi şu ki, yukarıda asker vaktiyle ric'at ettirilmedi, diyor idi. Sonra ise karşısında niçün asker koymadı diyor. Asker koymak bir noktada durmak demektir. Biz ise ric'ate mecbur ve memur idik. O ric'at yani Edirne'ye gitmek müsade-i vakt ve fırsat ile olur. Halbuki o fırsatı da Rauf Paşa'nın mütareke telgrafı selb etti. Ânın için âna da mahal kalmadı. Hatt-ı harbin her tarafını düşman zabt etti ve her noktası zayıf olduğundan düşman ileri geçti. Evet ben de her vakit buna müddeîyim. Ben hiçbir vakitte öyle uzun hatt-ı harbi tutulalım demedim. Ben Edirne'yi tutmak fikrinde olduğum ve böyle defaatle yazdığım halde Şıbka'nın tarafını düşman tarafından hasredilmiş idi ve Şıbka esir olduğu gün heyet-i vükelâ Yıldız'da toplanmışlar. Acaba Şıbka yerinde mi kalsın yoksa geriye mi çekilsin diye meclis etmişler. Sonra ekseriyet Şıbka'nın yerinde sebat ve akliyet Edirne'ye çekilmesi tarafında bulunmuş ve benim kânun-ı evvel yirmi yedi tarihiyle Edirne'ye çekilmeklik feryadına dahi havale-i sem olmamış. Böyle hareket-ı askeriye herkesin melâbe olduğu halde neticesi bu olur ve ağır şurût ile mütâreke akdine sebebiyeti harekât-ı askeriye'nin ibtida-yı harpten beri ve hususıyla Rumeli kıt'asının

kumandaca yedd-i vahitte bulunmaması ve herkesin müdahalesine hedef olmasıdır. Hususıyla temmuz ve ağustos aylarında Gazi Osman Paşa hazretlerine ve Mehmed Ali Paşa'ya ve bendenize doğrudan doğruya emir verilip birimizi cümlemizin üstüne kumandan tayin etmeliydiler ve yahut cümlemize Dersaadet'ten emir olunmalıydı. Yani her birisine ayrı ayrı sizin reyniz nedir, sizin reyniz nedir diyerek istifâr-ı mütalaa ile harekât-ı askeriye müşevveş bırakmadılar. Belki temmuz ve ağustos ayları içinde bizim düşmanı Tuna'ya dökmekliğimiz ihtimali olurdu. Yoksa Rusya'nın (Karanadya) fırkaları ve memleketinin askeri beri tarafa geçtikten sonra zaten galibiyet ihtimali kâbil-i tasavvur olmadığı gibi mağlubiyet dahi muhakkak idi.

Matbu Varaka Sureti

Maruz-ı Çaker-i Kemîneleridir ki,

Divân-ı harblerce icra kılınacak muhakemâtın suver-i icrâyesine dair Rumeli Divân-ı Harbi heyeti tarafından tanzim olunan fihrist manzur-ı sâmi-i dâverefhâmîleri buyurulmak üzere leffen takdim kılınmış olmağla münderecatı nezd-i âlî-i hidivîleri rehin ve tasvib buyurulur ise divân-ı harplere icra-yı tebligat olunmak üzere keyfiyetin iş'ar ve mezkûr fihristin iade ve tesyâr buyurulması bâbında emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 10 Rebiü'l-Ahir sene 95 ve Fî 1 Nisan Sene 94. Rauf.

Devletlü Atufetlü Efendim Hazretleri,

Meâl-i iş'ar-i vâlaları malum-- senâverî olarak divân-ı harpten yapılmış olan melfûf fihrist bi'l-mütalaa yolunda görünmekle leffen iade kılınmağın ol vechile icabının icrası bâbında irade efendimindir. Fî 11 Rabiü'l-Ahir Sene 95 ve Fî 2 Nisan Sene 94. Vefik.

Divân-ı Harplerin İcra-yı Muhakemâtında İttihaz Edecekleri Meslek ve Kaide Beyanıdır

Karargâr olan gün ve saatte divân-ı harb toplanacaktır.

Kuyûtun karşısına reis oturacaktır.

Reisin sağ tarafına rütbe ve kıdem cihetle en kıdemli âzâ ve sol tarafına kıdem cihetiyle ikinci âzâ ve bade yine sağ tarafa kıdem cihetiyle üçüncü azâ oturup; bakîsi dahi yine bu tertip ve minval üzere oturacaklardır.

Maznûn dava vekiliyle beraber reisin karşısında oturacaktır.

Müddeî-i umumî âzâların sağ taraf haricinde ve muavini dahi yanında ve istinoğraflar dahi müddeî-i umumînin karşısında oturacaklardır.

Reis – Meclis küşâd olundu.

Karakol memuru falan zabıt, maznûnu getirin. Maznûn içeri girdikten sonra beraberinde dava vekili bulunacaktır.

Maznûna, oturunuz. Meclis kâtibi efendi taht-ı muhakemeye alındığına dair evrakı kıraat ediniz emrini verdi.

Divan-ı harbin teşkiline dair olan emri okuyunuz.

Maznûna isim ve şöhret ve memuriyeniz nedir?

Kaç yaşındasınız?

Hangi mahalde tevellüd ettiniz?

Memuriyetiniz nedir?

En sonra mahall-i ikametiniz neresidir?

Meclis kâtibi efendi şahitler yoklanmak için isimlerini okuyunuz.

Evvela maznûnun aleyhinde olan şahidlerin isimleri ve bade lehindeki şahidlerin isimleri okunacaktır.

Meclis bir müddet tatil olunduktan sonra tekrar işe başlayacaktır.

Reis, filan zabıt maznunu götürünüz.

Maznûna, oturunuz. Meclis başkâtibi maznûnun hizmet-i askeriyyeye dair olan kendisi ve vukuatı kaydını ve sicill-i ahlakını okuyunuz.

Meclis başkâtibi efendi dava memurunun takririni okuyunuz.

İş bu takrir kıraat olunduktan sonra maznûnun istintâkına başlanacaktır ve istintâknâme bittikten sonra şahidler istimağ olunacaktır.

Meclis başkâtibi efendi felanca şahidi çağırınız.

Felan hiçbir şeyden korkmayarak ve garez ve avsundan beri olarak doğru söyleyeceğinize ve doğrudan başka bir şey söylemeyeceğinize beyan eder misiniz?

Cevab – Ederim diyip beyan edecektir. Ba'de

İsminiz ve şehriniz nedir? Cevap felan.

Kaç yaşındasınız? Cevap felan.

Sınıfınız nedir? Cevap felan.

Nerede iskân ediyorsunuz? Cevap felan.

Burada bulunan maznûnu itham olunan mevaddan evvel tanır mıydınız?

Cevap – Felan vaktinden beri tanırım yahut tanımazdım.

Siz ânın akrabası mısınız ve âna mensub musunuz?

Cevap – Evet ve yahut hayır.

Meclisin ve heyet-i müddeiye ve müdafaanın müsaadesiyle maznûnun iş bu vukuatı üç zaman üzerine taksim olunduğu gibi şahidlerin dahi bu zamana göre ve gelineceğini haber verecektir.

Evvela maznûnun aleyhinde olan şahidlerin kâffesi birer birer istimağ olunduktan sonra, lehinde olan şahidler dahi kâffina bu suretle birer birer istimağ olunacaktır.

İş bu şahidler istimağ olunduğu esnada bazı maddenin izahatına lüzum gördüğü halde müddeî-i umumi felan maddenin izahı için maznûndan felan şeyin dahi sual olunması reis-i meclisten talep edebilir. Bu misillü maznûn veya vekili dahi reis paşadan felan maddenin izahatı için şahide sual buyurmasını talep edebilir.

Şahidlerin istimağı hitam bulduktan sonra reis paşa hazretleri, “söz müddeî-i umumî paşanıdır” der.

Müddeî-i umumî maznûnun müttehem olduğuna dair tertip etmiş olduğu ithamnâme fezlekesini kıraat ederek kanunun felan felan bendlerine tatbika hüküm olunmasını talep edecektir.

Reis – söz müddeî-i aliyhe tarafındadır, der.

Müddeî-i aleyhe tarafı emr-i müdafa hakkında lazım gelen mevâdı irad ettikten sonra müddeî-i umumi tekrar müdafaaya karşı cevap irad eder ve müddeî-i umumi tarafının cevabı hitam bulduktan sonra

Reis maznûna, müdafaanız için daha ilave edecek bir şeyiniz var mı?.

Müddeî-i aleyh cevap verdikten sonra

Reis – meclisin müzakeresi hitam buldu, diyecektir.

Maznûnu götürünüz. Meclis karar verecektir. Meclis azaları müzakere odasına çekilip rey verdikten sonra tekrar meclis odasına geleceklerdir.

Reis – bervech-i zîr hükmü kıraat eder.

Bin ikiyüz doksan dört senesi, felan ayının, felan günü divân-ı harb hafiyen karar vermek üzere vuku bulan ictimâında reis divân-ı harbe bervech-i zîr sualleri irad eder.

Birinci sual, maznûn felan tarihte felan şeyi yaptığından dolayı müttehem midir?

İkinci sual, bu işin neticesi ordunun bozulmasına sebebiyet vermiş midir?

Üçüncü sual,

Dördüncü sual,

Âzâların en küçük rütbe ve en az kıdemlisinden başlayarak ve her âzâdan ayrı ayrı rey alınarak ve reis-i meclis dahi kendi reyini en sonra vererek divân-ı harbe bervech-i zîr cevap vermiştir.

Birinci sual üzerine, Cümleten evet.

İkinci sual üzerine, Cümleten evet.

Üçüncü sual üzerine, Ekseriyet evet.

Dördüncü sual üzerine, Ekseriyet evet.

Bu verilen cevaplar ile müddeî-i umumînin fezlekesi üzerine cezanın tatbiki zımnında reis-i meclis kanunun bendlerini kıraat eyledikten sonra yukarıda beyan olunan usûl üzere, yine âzânın reylerini toplar. Binâenaleyh divân-ı harb ceza kanununun felan felan bendleri bervech-i zîr beyan olunur. Her kim felan şeyden dolayı müttehem olduğu tebeyyün eder ise felan ceza ile hükmolunur ve hâkeza ittifâk-ı ârâ ile felan cezayı hükmeyler ve yine ceza kanunnâmesinin felanca bendine tatbika her kim felan töhmet ile müttehem olduğu tebeyyün eder ise rütbe ve nişandan sâkıt olur.

İş bu hükmün müselleh karakol karşısında mütteheme kıraat olunmasını ve müttehem, iş bu hükmün temyizini talep eder ise ânın için kendisine yirmi dört saat mühlet verilmesine kanunen müsaade olunduğunun tebliğ kılınmasını müddeî-i umumîye beyan eder.

Reis – Meclis hitam buldu, der.

Eğer müttehem hükmün temyizini murad ve talep eder ise muhakemât-ı vakıaya müteallik kâffe-i evrak bu divân-ı harbe mümâsil diğer bir divân-ı temyiz vazifesi verilerek oraya havale ve itâ ile o divân dahi nihayet üç gün zarfında hükmeden divân-ı harbin sûret-i teşkilinde ve bu muhâkemenin icrasınca olan selahiyetinde ve muhâkemenin usûlünde ve hükmün ceza kanunundaki bend-i mahsusuna tatbikinde kusur olup olmadığını, ba'de't-temyiz neticesini beyan eder. Eğer ahvâl-i mebhûseye muğayir bir şey görmemiş ise evvelki divân-ı harbin hükmü hemen icra olunur. Şayet ahvâl-i meşrûhaya münafi bir hal vuku bulmuş ise tayin-i madde ile beraber tekrar tedkîk ve tashîhi zımnında havale edilmiş olan evrakı

hükmeden divân-ı harbe iade eder. İş bu divân-ı harb, vuku bulmuş olan muğayirâtı ba'de't-tashih der-akeb evvelki hükmün icrasını emir eyler.

İki yüz elli üç senesi bâ irade-i seniyye tab ve temsil ettirilmiş olan kanunnâme-i hümayunun mevâdd-ı mündericesiyle, derdest bulunan Fransa usûl-i muhâkeme-i askeriyesinden alınan malumat üzerine divân-ı harplerin ittihaz eylemeleri lazım gelen usûle dair kaleme alınmış olan bâlâyâ muharrer fihrist mûcebince ifâ-yı memuriyet eylemeleri meyânımızda kararlaştırılmış olmağla, iş bu fihristin ifadât-ı muhteviyesi nezd-i âlî-i seraskerîlerinde dahi tasvib buyurulur ise bu yolda icra-yı muamelat ve hareket eylemeleri için divân-ı harblere o evâmir-i aliyye-i hidivîleri itâ buyurulması bâbında emr u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 10 Rabiü'l-Ahir sene 295 ve Fî 1 Nisan sene 294.

Süleyman Paşa Tarafından Huzûr-ı Celîl-i Sadaretpenâhiye Takdim Eylediği Layiha Sureti

Maruz-ı Çaker-i Kemîneleridir ki,

On mâhdan beri hakkımda vuku bulan ta'diyât ve tecavürâtın hülâsa-i mahiyeti ile erkân-ı divân-ı harpten bir takımlarının şer-i şerif ve tanzimât-ı hayriye ve Kanûn-ı Esasî ahkâm-ı celîlesine bi'l-vücûh münafî olan harekât-ı gayr-i layıklarının red ve tariz eder; divân-ı harb heyetiyle, riyasetine takdim etmiş olduğum iki kıt'a protestonâmenin birer suretlerini dahi manzûr-ı âlî-i efâmileri olmak ve hilâf-ı kavanîn-i adalet ve zulm-i sarîh demek olan muamelelerine namus-ı devlet için olsun bir mukabele ile gadr-ı küllîden sıyânet-i hukukuma ibtidâl-i inayet buyurulmak tazarruatıyla takdime ibtidâr ve cüret eyledim. Her halde emr u ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. Fî 21 Teşrîn-i Sanî sene 94. Bende Süleyman.

Divan-ı Harbe Takdim Olunan Protesto Suretidir(mülâhazât-ı sadaret penâhi)

Harb ordu-yı hümayûnlarına kumandanlıklarım hengâmında acizlerine uzv-ı isnâd olunan hatayânın tedkîk-i mahiyeti için celb ve teşkîl kılınan Rumeli Divan-ı Harb heyeti dokuz mâhdan beri cerîde-i askeriye ilavelerinde matbu ve münteşir

mübâhis muhâkemât ile işğal buyurdular. Bu muhakemeye hîn-i ibtidada saltanat-ı seniyyece henüz usûl-i muhakeme-i askeriyye kanunnâmesi tertip ve müddeî-i umumî vezâifî tayin kılınmamış olduğundan muhâkememin Tanzimat-ı Hayriye esası üzerine aleniyet ve ilanını istida ile beraber Bosna'ya kadar cari olan usûl üzerine ve Kanun-ı Esasî'nin yüz onsekizinci maddesine tevfiikan ceryanını istidâ etmiş idim. Bu müstedâm kat'a nazar-ı itibar ve itinaya alınmayarak, fi 10 Rabiul âhir sene 95 ve 1 Nisan sene 94 tarihiyle ol vakit başvekâlet makamında bulunan Ahmet Vefik Paşa hazretlerine tasdik ettirilen bir kararnâme gösterilerek muhâkemâta ibtida olundu. Yani o kararnâme hükmünce maznûna telkîb olunan bu aciz huzur-ı divân-ı harbe celb olundum ve Kanun-ı Esasî'nin seksen ikinci maddesine ve Tanzimat-ı Hayriye ahkâm-ı celilesine münâfî olarak muhakemâtın alenen icrasına [Divan-ı harbin müzakerâtı gazeteler ile ilan olduğu halde muhakemâta suret-i aliyye icra olunmaması sebebi malum olamıyor.] müsaade edilmedi ve kararnâme-i mezkûr hükmüne ittibâen istintâka başladınız. Bu kararnaâmenin dördüncü sahifesinde istintâkın hitamından sonra müddeînin aleyhime tedarik ettiği şahidler ve ândan sonra talebim üzerine acizlerinin lehimde idare-i lisan edecek şahitler ihzâr olunacak idi ve şahid teâtisini dahi mukayyed olduğu vechile aleyhimde götürülecek şuhûd benim harekât-ı askeriyyece haklarında isnâd-ı kusur ettiğim kesândan olamayacağı gibi lehimde eşhâdını talep edeceğim kimseler dahi müddeînin kuru kabahat ettiği zevâtan olamaması tabii idi ve bu kâide-i tabiiyye üzerine idi ki, müddeînin ale'l-amiyâ şahid nâmıyla bir çok yazdırdığı ismi meyânında Rauf ve Fuad Paşalar ile o kabilden bulunanları daha meclis-i aliyyenize ihzârımın ilk günü şahid sıfatıyla tanıyamayıp, ben haiz olduğum umumiyet kumanda sıfatıyla ânlar hakkında ikâme-i dava etmekte olduğumu söylemiş idim. Bu iddiam ilavelerde matbu ve münteşirdir. Hal böyle iken yine müddeî, Rauf ve Fuad ve Recep Paşalar gibi ashâb-ı kabahati şuhûd sıfatıyla tanıştırdı ve bu aleyhime tedârik olunan şahidler hitam-ı istintâkta istimağ olunacak iken daha bidâyet-i istintakta celb olundular ve Hâin Boğazı tarafının hareket-i cesîme-i askeriye için müsaade ve adem-i müsaade davası üzerine benim hâmil olduğum senedât-ı resmîyeye iltifat [Bu bahis dahi câi teamüledir.] olunmaksızın ve hatta benden sual dahi edilmeksizin ve ben müsaade-i tarîk bile olsa evran gitmek planına esbâb-ı adîde irâesiyle reddeylediğim halde nâbehemahal olarak müddeînin, 'ikame eylediğim bir hekim şahid istimağ edildi' ve bunu istimağ etmek istememekliğim ve maamâfih 'divân-ı harb münferiden tetkîk edebilir' demekliğim

üzerine müddeînin süngülerle hayatımı tehlide kadar kıyam-ı kanun ve vazife haricinde ve emsalsiz bir vahşet iken ve artık kendisinden haiz olduğu sıfatın nez'iyile icab-ı nizamiyesine bakılması kaide-i tabiiyye iktizasından iken, ne çare ki, bir muâtabiyyete bile uğratılmayıp, hareket-i vakıası tasdik-i resmî hükmünü aldı. Bu hal ise müddeîye nâkabil-i tahdit bir vazife veya tabir-i âharla aleyhime her türlü mezâlim ve mesâviyye icraya muktedir bir vazifesizlik salahiyetini vermiş oldu. Bu faciadan sonra mübâhis muhâkeme yine devam eyledi ise de Reis Sami Paşa hazretlerinin cevaplarımı 'uzun oluyor' deyu kestirmek ve devam ettiğim tekâdiri ve bâmümsik olarak irae ettiğim telgrafnâmeleri 'biz biliriz' deyu beni vesâit-i meşrûa-i müdafaadan men eylemek ve âzadan Nusret Paşa hazretlerinin ara sıra hiddetlü ve tehevvrülü lisan-ı istimâl ederek ve beni keen şaşkırtmak maksadıyla takrirlerim aralarına bir takım nâbehemeihal sözler karıştırarak talit-i muhakemeye bezl-i tüvan eylemek ve müddeî Necib Paşa sebkât etmiş muhakeme [Gerek hüküm telkin-i menafi ve gerek tehdit yolunda idare-i lisandan memnudur ve müddeî-i aleyhin ifadâtında serbest bırakılması muktezâ-yı adalettir. Binaenaleyh Süleyman Paşa'nın ifadât-ı vakıası muvâfık-ı nefsu'l-emr alamaz ise bu hal saffet-i hakimiyete tevfiik olunamaz.] cevaplarımı kat'an okumaksızın veya mufâhimini anlamaksızın kable'l-muhakeme şuna buna yazdırdığı ithamnâmeyi muhtelif suret ve şekiller ile ve cereyan etmekte olan mebhase kat'an taalluku olmayan bir itiraz ile takrîrim arasına, 'söz isterim' deyu girerek, dünyanın hiçbir muhâkemesinde cereyan etmeyen ve bilinmeyen bir meslek-i garib ile sîfata ... etmek gibi bir takım halât-ı müteessife vukubulmakta ve Kânun-ı Esâsî'nin seksen üçüncü maddesine bi'l-vücuha münâfi olan bir tür müteaddiyâne gösterilmekte ve erkân-ı azâ-yı kiramdan suale devam eden bir iki zât ise muhâkeme azâsı gibi davranmayıp, adeta müddeî tavrını tutturarak hukukuma tadîde devam eylemekte idi. Mamâfih cenâb-ı Hakk'ın savn-ı samedâniyesine sığınarak netice-i kâra müterakkib ve mütenattir bulunuyor idim. Üçüncü tur muhâkemenin hangi sırasında vezâif memurları dairesinde hüsn-i hareket göstermediklerini beyan ile haklarında resmen şikayet eylediğim Fuad ve Recep Paşa'lar her ne kadar mukaddemce red eylemiş isem de yine şahit sıfatıyla Divân-ı Harb-i âlinize ahzar olunarak birtakım sual ve cevap sarf eyledi ve ânların ve hususuyla ifadâtı kezb ve setr-i hatiyye-i şahsiyesinden ibaret olan Recep Paşa'nın makâlatını bi'l-muvacehe reddetmek istediğim halde Reis Paşa hazretleri tarafından men edilerek, 'size nevfet-i sual olunursa ol vakit cevap veriniz', buyurmaları üzerine sükûta mecbur oldum. Nusret Paşa hazretlerinin tabirlerince 'muvâcebe'

oluyor idi isem de benim söz söylememekliğim ve ağzımı açmamaklığım şart idi ve Fuad Paşa'ya üçüncü tur hakkında irad olunan es'ele ve hususuyla reis ve Ali Nizami Paşa'lar hazerâtıyla, müddeî paşanın sordukları mevâddı acizlerine o mesâil hakkındaki tekâririm mufahimine dikkat buyrulmaksızın, Süleyman Paşa hazretleri sizin için böyle diyor tabiriyle heman öylece söyleniliyormuş. Bir takım makâlattan ibaret olması üzerine cevaplarına dahi Fuad Paşa tarafından hatâ ender hatâ bir tarzda mukabele olunmuş; velhasıl bu mücâvebenin havî olduğu 54 numaralı ilave sırf bir müsvedde-i galatât ve hatayâ şeklinde idi. Yine numro-yı mezbûr zîrine müddeî Necib Paşa'nın ilave ettiği tashîh ise bir kezb-i sarîh bulunduğundan, acizlerine aid cevap kısmı mevcut oldukça bu tashîhin münasebetsiz ve hukukuma münâfi olduğunu göstererek, imza edemeyeceğimi beyan eylediğim halde paşa-yı müşarûnileyh emriyle ve 'ânın imzasının lüzumu yoktur' kavliyle mezkûr 54 numrolu ilave benim imzam tahtında olmaksızın neşr edilmiştir. Evrak-ı istintâkiyeyi benim sözlerimin tahrifiyle ve hilâf-ı vakî ilavât ile müddeî istediği gibi neşrettirdiği halde muhâkeme ve istintâkın icab ve mahkemenin ne salahiyeti kalır? Her ne hal ise Necib Paşa'nın hilâf-ı kararname aleyhime şahit ikame ettiği Doktor Ali ve Binbaşı Hilmi Efendi ile Fuad ve Recep ve Veysel Paşalar gibi şuhûdun ifadâtı meyânında hukukuma münâfi gördüğüm hususât ve mesâili redde hazır bulunduğumu huzûr-ı divân-ı harpte beyan ve bu hukukumu muhafaza eylemekte olduğumu iddia etmekliğim üzerine Reis Paşa hazretleriyle azâ-yı kiram müttahiden, 'hakkınız vardır vürûd ederseniz' demişler ve şuhûd-u mebhûsenin ifadâtı ilaveler ile tab ve neşr olunduktan sonra ânlardan alarak reddiyenizi tanzîm ve tahrîr ediniz, emr-ü kararını vermişler idi. İşte hal şu merkezde, iş bu daire dahilinde iken ve hususuyla Filibe önünden ric'at bahsindeki bazı kusurların ashâbını acizleri irâe ile muhâkeme devam eylemekte ve henüz ric'at keyfiyetinin mesâil-i müteallikesi azâ-yı kirâmın bir kısmının ezhânına bile layıkıyla yerleşmemiş iken ve yerleşmediği dahi 54 numrolu ilave-i Cerîde-i Âskeriyeye münderecâtıyla sabit; velhasıl mesele henüz daha azâdan birtakımının yani Reis ve Ali Nizami Paşalar hazerâtıyla müddeînin ezhânına intikal etmemiş iken iş bu teşrîn-i sanînin on dördüncü salı günü akşamından sonra uyumamaklığımıza emir verilip, nihayet gece saat sekizde heyet-i âliniz huzuruna celb olundum. Reis Paşa hazretleri bu gün üçüncü müddet de bitmiş idi. 'Son ictimaya kadar edilmiş olan es'eleye ve ol bâbda verilmiş olan ecvebeye bakıldı', diyerek hilâf-ı hakikat bir makama serd ile ithamnâme okunacağını ve dikkat olunmasını ve istenildiği halde not edilmesini beyan ve okunacak ithamnâmenin cevabını yazmak

için beraberinize alıp götürmeğe dahi müsaade olunmayacağını ifade ve bağteten ve nâgehanî ve gece yarısı vuku bulan garâbette bî-misl bu muamele beni âlem-i istiğrak ve tahayyüre ilkâ eyledi ve ânın üzerine ithamnâme dahi okunmağa başladı. Halbuki kararnâme mûcebince eğer henüz hitam bulmamış olan muhakeme artık tekâmül oldu. Böyle farz ederse yine heyet-i divân-ı harbin dahi tasdiki vechile aleyhime ihzâr olunan şuhûdun hukukuma münafî serdettikleri kelimâtı reddedecek ve lehime şahadet için ben dahi birtakım zevât ihzar edecek idim. Böyle kararnâmenin tayin ettiği usule tevfiķan şahid ikame olunmadığı gibi Recep Paşa'nın zeylini redde kıyamım esnasında dahi Reis Paşa tarafından men olunmuş ve mâmafih bunların makalâtı aleyhine reddiye tanzim ve takdimine hakkım olduğu müttehiden tasdik kılındığından ben de müteselli olmuş iken, âna da vakit bırakılmamıştır. Müddeînin aleyhime ikâme eylediği şahidlerin akvâli muahharan bana reddettirilmediği gibi lehime şahid dahi ikâmesine vakit bıraktırılmaksızın ansızın ve gece saat sekizde ithamnâme kıraatına başlandı ve ithamnâmenin muamele-i istintâkiye hitamından sonra tertibi esasına ve kavâid-i tabiyye-i muhakemeye bakılınca münderecâtını esnâ-yı istintâkta vuku bulan mücâvebe netâyicinde kavâid-i harbiyece bana töhmet tahmîl eder mevâddan müterekkib olmak lazım iken, ne dava memuru İbrahim Paşa ve vesatâtıyla icra kılınan matbu istintâk-ı evveliyeye ve ne de divân-ı harb huzurunda icra kılınan matbu ilavelerle münteneşşir istintâk ahir netayicine kat'an istinad etmeksizin ve ekser mevâdı kable'l-muhakeme okudukları ve safsata ve mugalata ile meşhûn ithamnâme-i evveliyeye muhteviyattan ibaret olduğu hîn-i kıraatte maa't-teessüf istima kalındı. Muhteviyât-ı mezkûrenin heman kısm-ı azamı manevra ve hareket-i askeriyyeye ait şeyler olmayıp bir takım mugallatadan ve nâbeca muahezâtan ibaret ise de mâmafih maddeten elli altmışdan mütecaviz fıkrayı cami olduğundan ithamnâmenin bir nüshası elde olmadıkça defleri müşkül olacağı beyan edildi ise de yine istinsahâta müsaade olunmadı ve ertesi sabah saat üçe kadar cevabnâmesi dahi talep olundu münderecâtı sırf mugallata ve safsatadan ibaret otuz sahifeden mütecaviz bir ithamnâme-i tavîlin ertesi sabahı saat üçte, yani altı saat zarfında cevabı yazılıp takdim olunmak acaba kâbil-i kusûr ve imkan mı idi? Hususıyla saat dokuzaya kadar uyku uyutulmamış bir müddeî-i aleyh yine uyumayarak birkaç saat içinde kendisinden cevapnâme talep etmek mukabeleden aciz bırakmamak için bir tedbîr-i insafkarâne değil miydi ve bu teklif Kanun-ı Esasî'nin vücudu ünvanıyla ... bir devlet muhakemesinin sıfatına ceseban bir muamele mi idi? Her ne hal ise âlem-i mazlumiyet zaten bize bir çare-i tevessül

göstermediğinden derhal mevkuf olduğum künc-i mihnete çekilerek alel acele nota edebildiğim mevâdda karşı defnâme yazmağa başladım. Ne çare ki ertesi günü saat altıya geldiği halde nota edebildiğim maddelerin nısfının bile cevabını yazabilmek için vakit kifayet etmedi ve nihayet vuku bulan ilhahât-ı adîde üzerine huzur-ı divân-ı harbe ihzâr olundum ve tahrîr edebildiğim mevâddı vakıyı okumağa başladım ve ânın hitamında nota edebilip de cevabını yazmağa zaman müsaid olmayan mevadd-ı sairenin dahi istenoğraflar vasıtasıyla sebt ve kayd olunmak üzere şifâhen cevaplarını vermeğe devam eyledim ve zannımca hitamına da erdim. Şu kadar ki uykusuz ve dokuz saat it'ab-ı zihin ile mütamadî yazı yazar ve on mâhtan beri enva-ı tahditden ve tevfikât tahtında ezilmiş ve kâffe-i hissiyâtını imhaya sarf-ı tuvan olunmuş zulümdîde bir müddeî-i aleyhin harikiade ve fevka'l-mutat ve bilâ terakkub uğradığı bu dehşet-i nâgehaniye karşı kesb edeceği tesir ve iğtişâşî hâl-i edna teemmül ile tasvir ve kusur olunabilir ve bu muamelenin kavânîni muhakeme tevafuk edip etmeyeceğini herkes vicdanında muhakeme ile mazlumiyetin derecesini takdir eder. Her ne ise acizlerinin ithamnâme-i ahire karşı serdettiğim edelle-i dafia hitam bulduktan sonra ber mucceb-i karamnâme Derviş Paşa hazretleri, Reis Paşa hazretleri tarafından bi'l-vekâle müddeî paşaya “bir diyeceğiniz var mı” deyu redd-i dava eylediği halde paşa-yı müşarûnileyh “bazı söyleyecek sözlerim var ise de iş uzamasın deyu artık söylemeyeceğim” dedi ve bunun ile itham ettiği mevadda karşı vermiş olduğum ecvebe-i dafiayı kabul ettiğini ve bir de adem-i iktidarını beyan eyledi. Ândan sonra acizlerine müdafaanız için ilave edecek bir şeyiniz var mı deyu Nusret Paşa hazretleri sual eyledi. Ben dahi mevâdd-ı ithamnâmeyi red ve müdafaa ettim. “Kangı madde sizce müdafaasız kalmış ise beyan buyurunuz”, “cevabına ve reddine hazır ve amadeyim”, dediğim halde yine Nusret Paşa hazretleri, “yok sizin daha bir diyeceğiniz var mı?”, dedi nihayet verdiği cevaplar reddolunmadığı halde artık diyeceğim olmamak lazım geleceğini beyan ile beraber muhakememizin manzara ve usul-i muhakeme kavânini ve Kânun-ı Esasî dairesinde cerayan etmemiş olduğu ve hukukuma birçok tadiyah vuku bulduğunu ilave-i küftâr eyledim ve ânın üzerine de meclis odasından dışarı çıktım. Müddeî-i umumî ithamnâmesine karşı verdiğim ecvebeyi reddeylediği ve reddeden izhâr-ı acz ettiği ve karamnâmenin beşinci sahifesinin on yedinci satırında yazdığı gibi tekrar müdafaaya karşı cevab irad edemediği halde Nusret Paşa hazretlerinin acizlerince müdafa için “daha ilave edecek bir şeyiniz var mı”, deyu sual etmesi nâbeca olduğu gibi ândan sonra yani müddeînin müdafaaya karşı cevab iradına adem-i iktidarını resmen beyandan sonra

yine hakkımda mevâdd-ı ithâmiye vücudu itikadında bulunmak ve beni töhmetlendirmek mesleğine devam eylemek ise rıza-yı Bârî'ye ve muhakeme saffet ve meziyetine menafî bir hükm-i cebrî ve muamele-i tahakkümü olacağından bi'l-vücûde mu'teriz ve merduktur ve bu bâbda hakkımda bir karar-ı ceza-i verilecek olur ve esnâ-yı muhakemede bi'd-defaat esâmisini heyet-i divan-ı harbe arz ve ta'dâd ettiğim zî nüfus ashab-ı töhmetin tebriye-i zimmeleriyle ânların müsavisini üzerime bi't-tahmîl benim mahkumiyetim hakkında hilâf-ı şer ve kanun bir hükm-i keyfî taalluk ettirilecek olursa âzâ-yı muhakimi saffet ve vazifelerini suistimal etmiş takımdan ad ile dünya ve ahirette hukukumu muhafazada daim kılacağımı dahi resmen beyan eylerim. Fî 18 Teşrîn-i Sâni sene 94.⁶²

Divan-ı Harb Riyâsetine Takdim Olunan Protestosudur

Huzur-u divan-ı harpte icra kılınan istintakı ahir ve tabir-i aharla muhakememizin yevm-i ibtidası doksan dört senesi haziranının yirmi dördüncü günü olup bugün üçüncü müddette bitmiş idi tabiriyle Reis Samih Paşa hazretlerinin istintak-ı ahirin hitam bulduğunu resmen beyan eylemesi yine sene-i mezkûr teşrîn-i sanisinin ondördüncü Salı akşamından sonra yani Çarşamba gecesi saat sekizde olmasına nazaran istintak-ı ahir veya muhakeme müddeti beş mah kadar yani yüz kırk dört gün imtidat etmiş oluyor ibtida-yı muhakemeden nihayetine kadar maruz yüz kırk dört gün içinde heyet-i divan-ı harp ise ceride-i askeriye ilavelerinin dahi natık olduğu vechile kırk altı kere ictima etmiş ve müddet-i ictima ise ekseriya bir saat ve bazen dahi bir buçuk ve maadûd olmak üzere birkaç defalarda iki saat imtidâd eylemiş olduğundan şu halde yüz kırk dört gün içinde nihayet altmış dokuz saat muhakememize bakılmış oluyor. İşte Reis Samih Paşa hazretlerinin böyle on mahtan beri suret-i resmiyesi kemal-i ehemmiyetle mevkuf görünen bir adamın böyle müddet-i tavîle içinde ancak altmış, yetmiş saat muhakemesine rağbet buyurabilmesi ve bazı haftalar Divân-ı Harb'e hiç celbetmeyerek ve bazen de bir veya iki kere celb ile bi'l-iktifa benim hukukum kat'a nazar-ı takdir ve ehemmiyete alınmaksızın işe vicdan kabul etmez bir fütursuzluk ve kayıtsızlık ile bakarak müddet-i medîde sürüncemede bırakması ve muahharan bir gecenin içinde muhtarlar yakılarak otuz kırk sahifenin ve altmış beş mevâdı şamil ve cümlesinde istintâk-ı evveliyeye ve ahire

⁶² BOA, İ.MMS.60/2841-2,3. Bkz. Ek-8.

muhakematı cevaplarına ve suret-i cereyanına kat'an istinat etmeksizin mugallata ve safsata ile meşhun tertip kılınan ithamnâme-i ahirin yine o gece sabaha kadar cevabını talep ve istinsahâta muhtelif usüldür diyerek bir kavlı-i indî ile müsaade etmemesi ve beni o gece uyutturmayıp ertesi sabah saat altıda bi'l-ihzar gece alalacele nota edebildiğim mevâda karşı tekârir-i dâfia itasına hah na hah mecbur etmesi ve muhakeme-i acizanem bahsinde Rauf Paşa kadar alakadar ve ashab-ı töhmetten bulunan Serasker Mustafa Paşa hazretleri dahi o gece heyet-i Divân-ı Harb ile beraber Bâb-ı Seraskerî'de bütününden dahi hüsn ettiğim vechile muhakeme umuruna [Süleyman Paşa'nın gerek evvelki protestonâmesinde ve gerek bunda bahs ü beyan eylediği ifadât vakî ve sahih ise adeta kendisi tazyîk edilmiş demek olarak bu ise hem adl ve hakka ve hem de müdde-i aleyhin müdafaa için haiz olduğu hukuk-ı hürriyete menafidir] müdahalesini ve istimâl-i nüfuzuna müsaade eylemesi ve mübahas muhakeme nefsü'l- emrde hitam bulmamış iken hilâf-ı hakikat istimal-i lisan ile muhakemenin bittiğini dermiyan eylemesi ve istintâkât-ı evveliye hitamından sonra maznûnun ihtilattan memnuiyetinin lağvı her mümkün-i usül muhakeme kavanininde musarrah ve merî iken benim hala ihtilattan memnuiyetimin devamıyla nâmeşruh olarak tazyikimi iltizam buyurması ve hiçbir maznun hakkında sıbkat etmeyen bir muamele-i şedide ile mesela demir parmaklıklar içinde ve müteaddit süngülü neferler ile tehdit olunmak gibi inzibat ile dahi bir müddet ta'zîb eylemiş olması ve esnâ-yı muhakemede müddeiye hayatımı süngülerle tehdide kadar müsaade etmesi ve hîn-i muhakemede kanunen istimalata haklı olduğum vesâit-i meşrua-i müdafaadan dahi daima beni men için tehalik göstermiş olması ve evrak-ı muhakemat üzerine hilaf-ı kanun ve vazife amal-i nüfuz eylemesi hakkımda iltizam-ı gadr demek olduğundan müşarunileyh hazretlerinin bu muamelât-ı mebhusesi için dahi ayrıca ta'riz ve protesto ederim. Fi 18 Teşrin-i Sani Sene 94.⁶³

Süleyman Paşa'nın Huzur-ı Sâmi-i Sadarete Takdim Eylediği Arîzanın Sureti

Maruz-ı çaker-i kemîneleridir ki,

Dünkü gün saat on bir raddelerinde müebbeden nef-i acizîyi mübelli' olan Divân-ı Harb karar-ı keyfisi Samih imzasıyla tarz-ı resmîde kiraat olundu ve temyiz

⁶³ BOA, İ.MMS.60/2841-4. Bkz. Ek-9.

için de yirmi dört saat müddet verildi. Reis Samih Paşa hazretlerinin müttehem olup olmadığı azâdan sual ve istihzah eden on iki adet esele-i ithamiyesinin tazammun ettiği töhmetler Rauf ve Mustafa ve Mehmet Ali Paşaların mahsul-i if'ali oluşunu bir ahit ve delail-i adide ile ispat etmiş iken delail-i mezkurenin de kayık-ı muhteviyesine kat'a tevcih-i nazar-ı iltifat olunmaksızın yine Reis müşarunileyhin kablel muhakeme isnat olunan uzviyyattan tekrar ile ve ol kadar müddet sürüncemede kalan muhakememizin abes şekline ifrağıyla bendenizin fail-i cinayet olduğuma hükm vermeleri daire-i askeriye erkanının gerek tayin-i ashab-ı töhmet ve gerek tatbik-i kavanin emrinde istiğmal ve istitla-ğı vezaif edebileceklerine artık emniyet ve itimadım kamilen münselip bulunmuş olmağla ve binaenaleyh daire-i mezkure dahilinde temyize itikat-ı acizanemce mahal kalmamakla divan-ı ahkam-ı adliyece temyiz-i dava-yı çakeriye müsaade-i celile-i ehamileri şeref taalluk buyurulmak babında ve her halde emr ü ferman hazret-i menlehül emrindir. Bende Süleyman Fi 11 Muharrem Sene 96 ve Fi 24 Kanun-u Evvel Sene 94, saat 3.⁶⁴

Taraf-ı Âlî-i Sadaretten Canib-i Sami-i Seraskeriye Yazılan Tezkere

Devletlü Atufetlü Efendim Hazretleri

Divan-ı Harp kararının kendisine tebliğ olunması üzerine Süleyman Paşa hazretlerinin bazı ifadat ve mesnediyyatı havi varid olan tezkeresi encümen-i mahsus-u vükelada kıraat ve mütalaa olunarak mehakim-i askeriyeden verilen hükümlere hem istinaf ve hem de temyiz kabul eder mi yoksa yalnız temyiz mi lazım gelir ve ikinci şıkkın mer'iyeti takdirinde divan-ı harp kararının yalnız kabil-i temyiz olduğu kangı kanunun kangı maddesinde muharrerdir ve temyiz müddeti muhtelif midir yoksa yirmi dört saate mi münhasırdır ve muhtelif ise derecatı ve değil ise yirmi dört saate inhisarı kezalik kangı kanunda mezturdur eğer bu maddeler hakkında mevad-dı kanuniye yoğ ise hükm-ü vakıın temyizen rü'yeti ve bunun için yirmi dört saat müddet verilmesi emsal ve teamüle mi mebnîğdir yoksa ictihaden mi kararlaştırılmıştır yoksa bu karar sair devletlerin kavanin-i harbiyesine mi tatbik olunmuş bir muameledir ve teamülünden münbais ise teamül kangı karar ve emre mebnîğdir ve eğer divan-ı harbin iş bu re'yi sair bir devletin kanununa muvafık ise bu babda kangı devletin husulü kabul olunmuştur ve tarih-i kabul eski midir yoksa bu

⁶⁴ BOA, İ.MMS.60/2841-5. Bkz. Ek-10.

defa mı kabul edilmiştir ve divan-ı harplerin hükümleri temyiz olunduğu halde kangı mahkemede temyiz olunur ve bunun şerait ve muamelatı kavanin-i askeriye'nin kangısında münderiçtir buralarının iş'arı hususunun savb-ı vala-yı sipahdarilerine tebliğ ve tevcihiyesi tezekkür ve tensip olunmağla ana göre keyfiyetinin bil etraf ifadesi babında irade efendimindir. Fi 13 Muharrem Sene 296 ve Fi 26 Kanun-u Evvel Sene 94. Hayrettin.

Maruz-ı Çaker-i Kemineleridir Ki

Mantuk-ı emr ve iş'ar-ı ali-i sadaret penahileri ma'lum-ı çakeranem olarak Rumeli Divan-ı Harbine ledel havale ol babda tanzim ve ita kılınmış olan mazbata-i melfuf-u matbu fihrist ile beraber leffen takdim kılınmış ve tafsil-i keyfiyet-i mütalaasından ma'lum-ı mealim lüzum-ı vekalet penahileri buyurulacağı derkâr bulunmuş olmağla ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir. Bende Ömer. Fi 13 Muharrem Sene 296 ve Fi 27 Kanun-u Evvel Sene 294.

Divan-ı Harp'ten Tanzim Olunan Mazbata Sureti

Divan-ı Harp kararının kendisine tebliğ olunması üzerine bazı ifadat ve mesnediyyatı havi Süleyman Paşa hazretlerinin tezkere-i varidesi encümen-i mahsus-ı vükelada kıraat ve mütalaa olunarak mehakim-i askeriyeden verilen hükümler hem istinaf ve hem de temyiz kabul eder mi yoksa yalnız temyiz mi lazım gelir ve ikinci şikkın mer'iiyeti takdirinde divan-ı harp kararının yalnız kabil-i temyiz olduğu kangı kanunun kangı maddesinde muharrerdir ve temyiz müddeti muhtelif midir yoksa yirmi dört saate mi münhasırdır ve muhtelif ise derecatı ve değilse yirmi dört saate inhisarı kezalik kangı kanunda mesturdur eğer bu maddeler hakkında mevadd-ı kanuniye yohsa hükm-i vâkıın temyizen rü'yeti ve bunun için yirmi dört saat mühlet verilmesi emsal ve teamüle mi mebnidir, yoksa içtihaden mi kararlaştırılmıştır, yohsa bu karar sair devletlerin kavânin-i harbiyesine mi tatbik olunmuş bir muameledir ve eğer Divân-ı Harb'in iş bu re'yi, sair bir devletin kanununa muvafık ise bu bâbta kangı devletin usulü kabul olunmuştur ve tarih-i kabul eski midir, yoksa bu defamı kabul edilmiştir ve divan-ı harplerin hükümleri temyiz olunduğu halde kangı mahkemede temyiz olunur ve bunun şerait ve muamelatı kavanin-i askeriye'nin kangısında münderiçtir buralarının iş'arı tezekkür ve tensip olunduğu beyan-ı âlisiyle

ana göre keyfiyetin bil etraf ifadesi hususu fi 13 muharrem sene 96 tarihli şeref vürud edip divan-ı harbe ita buyurulan tezkire-i sami-i cenab-ı vekaletpenahide irade buyurulmuş olmain icabı leded tezekkür mehakim-i askeriyeden verilen hükümlerin kabil-i istinaf olmamasına dair el haletü hazihi düstür-ul amel olan askerî ceza kanununda bir güne bu sarahat yoğ ise de sair bazı devletlerde ve ez cümle Fransa devletinde dahi meriyyül icra olunduğu ve elli üç tarihinde tab ve neşr olunmuş olan askeri ceza kanununun usul-ü muhakemeye dair olan mevad-dı muhtelifesinde gösterildiği üzere gerek alelade ve gerek fevkalade olan divan-ı harplerden verilen hükümler minel kadim ittihaz olunmuş usul ve kaide-i cariyeye ve mer'iyeye vechile istinaf olunmamakta olup temyiz bahsine gelince arz ve beyandan müstağni olduğu ve askeri ceza kanununun usul-ü umumiyesinin mevad-dı muhtelifesinde şerh ve izah edildiği üzere bil cümle ordu-yu hümayunlar ve firka-yı askeriye merkez ve mevkilerinde her altı ayda bir bir kere tebdil olunmak üzere birer divan-ı harp daimi olarak iş bu divan-ı harpler icabına göre bazen tezbir dahi edilip zabitan ve efrad-ı askeriyeden cinayet ve cünha ve kabahatleri zuhur edenlerin istintak ve muhakemeleri mezkur divan-ı harplerde ba'del icra evrak-ı istintakiyeleri ordu ve firka kumandanları taraflarından makam-ı seraskeriye gönderilerek dar-ı şuraya havale ile binbaşının maduni rütbede olan zabitan ve efradın evrak-ı varideleri dar-ı şuranın muhakemat dairesinde ve binbaşı ve ma fevkinde bulunan zabitan ve umeranın evrakı dahi heyet-i umumiyesinde tedkik ve temyiz ile muvafık-ı hükm-ü kanun olanları tasdik ve olmayanları ikmal-i nevakis zımnında mahallerine iade kılınmakta ve harp ordu-yu hümayunlarda fevkalade teşkil bulunmakta olan divan-ı harplerden mevrad evrak hakkında dahi alelade divan-ı harplere kıyas ile bu vechile muamele cereyan etmekte olması cihetiyle iş bu divan-ı harplerin mahkeme-i temyizi dar-ı şura muhakemat dairesiyle heyet-i umumiyesi olduğu gibi tedkik ve temyiz muayyen ve mahdud vakti olmayıp işin ve cesamet ve ehemmiyetine göre mutalaat-ı amikaya muhtaç olanları tabi biraz vakit uzamakta ve ol kadar amal-i efkar ve ârâya ihtiyacı olmayanları imkan müsait olduğu bir müddet-i kalile zarfında tedkik ve temyiz edilmekte olması cihetiyle bir vakt-i muayene mahzar değildir ancak divan-ı harp acizanemiz gibi müşir muhakemesine memur olan fevkalade divan-ı harplerin mahkeme-i temyizi neresi olmak lazım geleceğine dair mevad-dı mezkurede bir güne sarahat olmadığı gibi usul-ü muhakeme-i askeriye dair dahi henüz mahsusen bir kanun yapılmamış olduğuna mebni divan-ı harb-i acizanemizin bidayet-i teşkilinde usul-ü muhakemece bir kaide-i mutarradada hareket olunmak üzere divan-ı harplerin

icra-yı muhakematta ittihaz edecekleri meslek ve kaidesi mübeyyin olarak bervechi muharrer elli üç senesi bairade-i seniyye tab ve temsil edilmiş ve “cezaname-yi askeri” namı verilmiş olan kanunnamede usul-ü muhakeme-i askeriye dair bazı mevad münderiç olmasıyla gerek iş bu maddelerden ve gerek derdest bulunan Fransa usul-ü muhakeme-i askeriyesinden alınan malumat üzerine bir program yani fihrist tanzim edilerek makam-ı celil-i seraskeriye ve oradan bab-ı aliye takdim ile iş bu fihrist bil mütalaa ifadat-ı mündericesi yolunda görüldüğünden ol vechile icabının icrası ol vakit başvekalet makam-ı alisinden fi 11 rabiülahir sene 95 tarihli cevabda irade buyurulması üzerine ba’de izin umum divan-ı harplerce buna tevfik-i muamele olunmak üzere mezkur fihristin nüsh-i müteaddidesi tab ve temsil ettirilerek bil cümle ordu-yu hümayunlara ve sair iktiza eden mahallere gönderildiği misillü divan-ı harb-i acizanemizde dahi iş bu fihristin münderecatına tatbikan hareket edilmiş ve bir nüshası leffen takdim kılınmış olmain mütalaaından ma’lum olacağı vechile tezkire-i samiye-i mezkurede beyan buyurulan yirmi dört saat müddet temyize münhasır müddet olmayıp salifüz-zikr cezaname-i askeriyenin yirmi altıncı bendinin üçüncü fıkrasında divan-ı harplerde rü’yet olunan bir davayı müttehem olan kimse tecessüs divanına nakl etmekte yirmi dört saat mühlet-i ila ahire ibaresi münderiç olmasıyla bu halde mahkuma temyiz talep edip etmeyeceğini mütalaa etmek için tahsis olunmuş bir müddet olduğu ve iş bu temyiz dahi divan-ı harb-i acizanemize mümasil bir divan-ı harpte ve iş uzamamak üzere nihayet üç gün zarfında olması mebhus fihristin hatimesindeki bentte tasrih ve izah edildiği cihetle temyiz müddeti dahi üç gün idiği ve Süleyman Paşa hazretleri temyiz talebinde bulunmadığından artık temyiz için öyle bir divan-ı harbe müracaata dahi mahal kaldığı cihetle tezkire-i sami-i mezkureye o yolda cevab terakkümü ve iş bu mazbata-i acizanemizin dahi aynen ve mezkur fihristin maan takdimi mütevakkıf emr-ü irade-i aliyye-i seraskerileridir. Ol babda emr-ü ferman hazret-i menlehül emrindir. Fi 14 Muharrem Sene 96 ve Fi 27 Kanun-u Evvel Sene 94.

Es-seyyit Ali Nizami – Fevzi Paşa – Mehmet Paşa – Nusret Paşa – Es-seyyit Derviş Mehmet Emin – Es-seyyit Mustafa – Hasan Samih - Bu dahi bulunamadığı.

**Taraf-ı Sami-i Sadaret Penahiden Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabet-i Celilesine
Varid Olan Arz Tezkiresi Sureti**

Atufetlü Efendim Hazretleri

Devletlü Süleyman Paşa hazretlerinin Rumeli Divan-ı Harbince muhakematı icra ve ikmal ile verilen hükmü havi divan-ı harpten tanzim olunup tezkire-i sami-i seraskeri ile Bab-ı âli'ye gönderilen mazbata ve divan-ı harp heyetinin muamelat ve hareketından şikayeti havi müşarunileyhin mukaddema divan-ı harbe vermiş ve bir suretini ol vakit Bab-ı âli'ye göndermiş olduğu iki kıt'a protestoname ile hükm-ü vakıın temyizi hakkında olan istidası üzerine taraf-ı vala-yı seraskeri ile cereyan eden muhabereyi şamil tezkire ahiren istitaf ve istirhamı mutazammın atebe-i ulya-yı hazret-i padişahiye olarak tanzim eylediği arzuhali ile beraber mecis-i vükelada kıraat olundu mütalaalarından rehin-i alem-i alî buyurulacağı üzere divan-ı harpce ekseriyet-i ârâ ile müşarunileyhin rütbesinin ref'i ve hamil olduğu nişanların teziî ile müebbeden nefyine hükmedilmiş ve müşarunileyh ile muahharan ida-yı temyizden feragatle merakim ve işfak-ı seniyye-i hazret-i mülükâneye duhulet ve iltica eylemiş olduğundan evrak-ı mezkure takımıyla maruz-ı hazret-i âli kılınmış olmağla gerek bu babda ve gerek hakkında rivayet olunan diğer mesele üzerine divan-ı âlide icra-yı muhakemesi hakkında her ne vechile emr-ü ferman cenab-ı cihanbani müteallık ve şerefsüdur buyurulur ise ... mantuk-ı celiline ibtidar olacağı beyanıla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim. Fi 26 Muharrem Sene 96.

SONUÇ

Süleyman Paşa hakkında divan-ı harp tarafından verilen karar meclis-i vükelada görüşülmüş ve Süleyman Paşa'nın temyiz hakkından vazgeçerek padişahın merhametine sığındığı ifade edilmiş, bu karar hakkındaki ve saltanat-ı seniyye aleyhinde zararlı neşriyatta bulunduğu suçlamasından dolayı Divân-ı Âlî'de yargılanması hakkında padişahın kararı sorulmuştur.

Süleyman Paşa hakkındaki iradesinde⁶⁵ Padişah ise; Süleyman Paşa'nın rütbesinin kaldırılarak nişanlarının alınmasına, ömür boyu sürgün cezasını altı sene ile sınırlandırarak hemen o hafta içerisinde posta vapuruyla Bağdat'a gönderilmesine karar vermiştir. Padişahın iradesi, serasker tarafından hemen uygulamaya konularak Süleyman Paşa'nın yanına bir yaver verilerek sürgün edilmiş ve yoklamada olan kaydı silinmiştir. Serasker tarafından sadarete gönderilen yazıda, Süleyman Paşa'nın protestosu ve diğer makamlara gönderdiği arzları için "sadrın ve esas maslahatın haricinde birtakım isnadatı mutazammın" denilerek gerçekleri yansıtmadığını bu yüzden kabul edilir şeyler olmadığı ifade edilerek mahkeme evrakına bile dahil edilmediği belirtilmiştir.⁶⁶

Serasker her ne kadar Süleyman Paşa'nın iddialarını inkar etse de sadrazamın bile işaret ettiği bazı hususlarda haklı görünmektedir. Gerek mahkemedeki birtakım usulsüzlükler, gerekse hakkında verilen karar ve sonrasında sürgün süresi bitmesine rağmen İstanbul'a dönmesine izin verilmemesinin altında birtakım sebepler yatmaktaydı. Bunlardan en önemlisi Süleyman Paşa'nın, Sultan II. Abdülhamit'in amcası Abdülaziz'in hal'inde bizzat müdahil olmasıydı. Şüpheli bir karaktere sahip olan Abdülhamid bu işe karışmış olan kişileri teker teker İstanbul'dan uzaklaştırmıştı. Süleyman Paşa'yı uzaklaştırmak için de rütbesini müşirliğe yükselterek Bosna ve Hersek Komutanlığı'na tayin etti.⁶⁷ Nitekim Mahmud Celaleddin Paşa, Sultan Abdülhamid'in tavrının nedenini Süleyman Paşa'nın sürgün günlerinde yazdığı mektubunda şöyle ifade etmişti: "Tevkifinizin muhakeme usüllerine uygun olmadığından bahsederseniz, dünyada her şeyin maneviyatı olduğu

⁶⁵ BOA, İ.MMS.60/2841-8. Bkz. Ek-4.

⁶⁶ BOA, İ.MMS 60/2841-1. Bkz. Ek-11.

⁶⁷ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Hüsnü Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 43.

gibi bunun da yani bulunduğumuz halin de manevi sebebi Sultan Abdülaziz merhumun hal'ine acele buyurmanızdan neş'et etmiştir.”

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Balkan orduları kumandanı iken birinci ve ikinci Plevne savaşlarında Osman Paşa'nın başarılı olmasına rağmen Süleyman Paşa'nın rütbesi Tuna orduları genel kumandanlığına yükseltilmiştir. Bu muharebelerde başarılı olunmasına rağmen savaşın genel seyri Osmanlı Devleti aleyhinde cereyan etmekteydi. Nitekim üçüncü Plevne muharebesi hezimetle sonuçlanmış ve bu sonucun sorumluluğu da, “her şeyden sen mesulsün” denilerek Rumeli orduları genel kumandanı tayin edilen Süleyman Paşa'ya yüklenmişti. Buradan da anlaşılacağı üzere Süleyman Paşa'nın rütbesinin yükseltilmesi aslında onun için sonun başlangıcıydı.

Süleyman Paşa'nın gördüğü muamelenin altında yatan sebeplerden biri ise devlet-i aliyye aleyhinde neşriyatta bulunduğu iddiasıydı. Kaleme aldığı eserlerinde milliyetçi bir tavır takınması⁶⁸ muhtemelen devleti birlik içinde tutmaya çalışan Sultan II. Abdülhamid'i bu açıdan da rahatsız etmişti.

Tutuklanmasından yargılamanın başladığı dönem Süleyman Paşa için çok sıkıntılıydı. Suçlu görülen diğer ferik ve müşirler tutuksuz yargılanırken kendisinin, mahkeme öncesi tutuklanması, Taşkışla'da tevkif edildiği odasının önüne silahlı askerlerin nöbet tutması, sorgulama süresinin uzunluğu ve dışarıyla irtibatının koparılması rahatsızlığının başlıcalarıydı.

Süleyman Paşa, muhakeme başladığı zaman kendisine yöneltilen sorulara cevap verme ihtiyacı hissetmemiş, hatta kendisini savunacak bir avukata bile ihtiyacı olmadığını söylemişti. Fakat bunun kendine fayda sağlamayacağını anlayarak, yöneltilen soruları bazen günlerce sürecek şekilde ayrıntılarıyla yanıtlamıştı.⁶⁹

Yargılamanın neticesinde ve padişahın iradesiyle Bağdat'a sürgün edilen Süleyman Paşa, orada da sıkıntılı günler geçirmişti. Tekaüd maaşının da kendisine bağlanmaması ile maddi açıdan hayli sıkıntı çekti. Yakın dostu Namık Kemal sürgünde bulunduğu Midili Adası'na mutasarrıf tayin edilince, kendisine ma'zuliyet maaşı bağlanmıştı. Bu ise Süleyman Paşa'nın affedilmesi hususundan kendisinde bir

---

⁶⁸ Hüseyin Namık Orkun, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1952. s. 21.

⁶⁹ Abdullah Hüsnü Erol Özbilgen, *Müşir Süleyman Hüsnü Paşa (1838–1892): Askeri ve Siyasi Hayatı, Kişiliği, Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997, s. 94–99

ümit doğmasına sebep olmuştu.⁷⁰ Bundan sonra Süleyman Paşa, Bağdat'tan birçok kez padişaha, afvını talep eden telgraflar gönderse de bunlardan bir sonuç alamamıştı. Süleyman Paşa, Bağdat'taki altı senelik sürgün hayatından sonra padişahın kurenası Besim Bey'e bir telgraf çekerek rütbesinin iadesiyle doğu taraflarından bir görev talebinde bulunsa da bundan da bir sonuç çıkmamıştı.

Cezası sona ermesine rağmen Bağdat'tan çıkmasına müsaade edilmeyen Süleyman Paşa, orada hastalandı. Kendisini muayene eden hekimlerin raporları doğrultusunda farklı bir yerde ikamet etmesi gerektiğini bildirildiği halde padişah, Süleyman Paşa'nın bütün bu taleplerini ve hatta doktorların raporlarını bile görmezden gelerek Süleyman Paşa'nın Bağdat'tan ayrılmasına müsaade etmedi.⁷¹ Nitekim Süleyman Paşa 7 Ağustos 1892'de Bağdat'ta vefat etti.

---

⁷⁰ Fevziye Abdullah Tansel, "Süleyman Hüsnü Paşa ile Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı", *Türkiyat Mecmuası*, sayı: 11, 1954, s. 139.

⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Şıpka Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar", *Bellekten*, sayı: 45 (ayrı basım), Türk Tarih Kurumu, 1948, s. 218.

EKLER

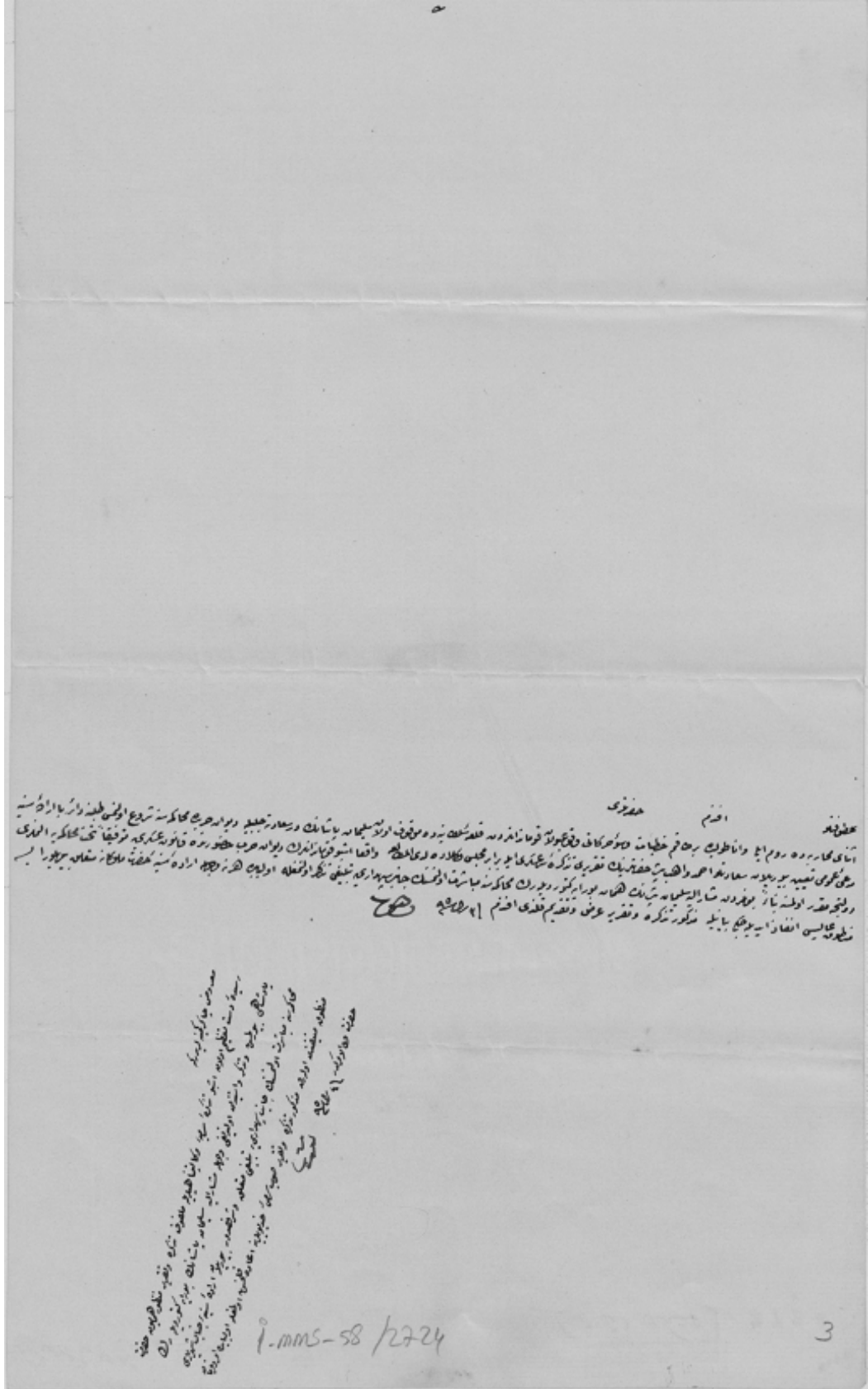
ه
صوت
تکلمه سابعه

دولتوسلطانہ پاشا حضرتہ مقدم و مؤخر بولندہی فرمانہ انصردہ سہر اولو عطیات و سؤ حکایتہ و علی
الخصصہ یازجودار دوشہ اضمحلانہ سبتینہ و بوزکہ حکومت سہہ علیہندہ تجرباً برصنم سربا مقصدکارانہ
بولندہ لولایا ابرودہ دیوانہ حب جیبایہ محاکمہ سہہ بانعمہ اوزرہ قلم سہہ نہ رہ تحت توقیفہ النسی لزوم دار
تذکرہ موقوفہ عسکرک مجلس دکلادہ قرآنہ و مطالعہ قندی واقعہ شالہہت فرمانہ اجہ بیانہ اولنا نہ بیان
و خطباتی روجہ بدانہ اولو اتار و تاج و ہیمہ ایدہ مدین اولوب یازجودار دوشہ ضایعہ اجہہ کی
اہر دوشہ یا قحی نہ بدہ قدر فرقیاب اولسہ و دولت عمیدت غابتا غر و مضر براسہ صلاحیہ قدر مجبوتندہ
بولسہ سب اولسہ و اوجہ شالہہت حکامہ و اجہ عسکر سہہ ہجنت و مضرکی حایا بارہ تاجہ نہ
مسویندی مضر اولو دید امرانک خطایای و قدر لندہ زیادہ عد اولنہ بدہ کی حکومت علیہندہ اولو تریان
فاسدہ کی دخی دولت ال بجانع بر زمانہ ایچندہ امنیت و امیدہ سی اخلاصہ باعد اولر جوہ مالانہ بولسہ و لغد
و ظایع عسکر سہہ اولو محاکمہ بعدہ دیوانہ حبہ و فسادانہ دار بولناہ حکایت محاکمہ دخی حسب القانونہ
دیوانہ عالیہ اجہ قلم اوزرہ شالہہت بروہ اشعار سمدیدہ تحت توقیفہ النسی متحداً تذکر اولنہ
اوبابہ ہر نہ وجہ امر و فرما ہر بودہ حضرت بادشہی تعلقہ بیویلو لہ منظورہ صلہ انفاذ اییلور اندم

صورت
۱۵۷

Y.EE. 109/1

Kale-i Sultaniye'de tutulan Süleyman Paşa'nın suçlarının ağırlığından dolayı mahkemesine öncelik verilerek, savaşla alakalı olan suçlarının Divan-ı Harb'te, zararlı neşriyatla alakalı suçlarının ise Divân-ı Âlî'de görülmesine dair arz. (BOA, Y.EE. 109/1).

Kale-i Sultaniye'de tutulan Süleyman Paşa'nın İstanbul'a getirilerek mahkemesinin burada görülmesine dair irade. (BOA, İ.MMS.58/2724-3).

صد سجانہ و تقالی حضرتاری
 شوکتہ قدرتو عظمند و نعمند بیختر و نعمند عالمی افندرز حضرتاری عمر و عاصیہ
 ہی یونانین بروام و سلطنت سنیہ لہن نامود خزانل و الام ایسود ایہ مزید ایضی
 جاکری بی بلخ اولاد دیواند صوب قراری اوزرنیہ علیہ ناس ایہ نظارہ احکام علیہ چه تمیز
 دعوی جاکری بی نیاز و استقام ایلی ایسودہ نوزرا بو نیازت برصند مسکنہ حضرت
 صلاصینا صیرندہ استفارہ چه محروستی داعی اولور وھیایہ نظارہ نہ کورہ یہ تمیزدہ اکثر ناس
 و تحیر اولور و فراخند و بالکز عالمی اولاد استفارہ سنیہ حضرت لوطانہ لہنہ عرض حال اولاد
 ایہ عنایہ حضرت و تمیزین استغایہ بوینوم بوکدر ان جزاند و صبارہ الام اولاد
 و هوکالہ اروزمانہ شوکتہ قدرتو عظمند و نعمند بیختر و نعمند عالمی افندرز
 حضرتاری

i.mms-60/2841

6

Süleyman Paşa'nın, temyiz hakkında vazgeçerek, afvına ve merhametine sığındığına dair padişaha arzı. (BOA, İ.MMS.60/2841-6).

۵

صد سبحانه و تقالی حضرتاری
 شوکتو قدرتو عظمتو و نعمتو بینتو و نعمتو عالم افندو حضرتاری عمر و عافیتو چهارم
 دانخ و سلطنت و سلطنت سینه لرین احمدی شرف و عدل الیه دینار طور دقته یا بار و قانع ایله به ایه
 دونکی کوه ساعد او نوبراده لرند فویدانفی جا کرکی بیله اولاد دیوانه صوبه قرار کفیفی سامح
 اعضا ایله طرز کعبه قرانسه اولندی و تجیز ایچونده بلورمی دره ساعد دره و برلی برنیش
 سامح یات سینه لرین ستر اولوب اولدیغی اعضا دره سوال و استیضاح ایدیه اولدیغی عدد استیضاح
 استیضاح سینه لرین ستر اولوب اولدیغی اعضا دره سوال و استیضاح ایدیه اولدیغی عدد استیضاح
 و دلایل عدیه ایله اثباته ایتمه لیکه دلایل مذکورده نیک دقایق محتویه سینه قطعاً توجیه نظر التفات
 اولدیغی سینه برنیش مشاء الیه قبل الحاکمه اسناد اولفانده عز و یاتی تکرار الیه اولدیغی
 سورجه ده قالدیه محاکمه نزل عبت شکله افرایله سینه کزن فاعل جنابیه اولدیغی حکم و برلی
 دایره عسکریه ارکان سینه کزن تغییر اصحاب تحس و کزن تطبیق قوانین ارنده استعمال و استیضاح
 و فایده ایله بلورمیه ارتقا سینه و اعتماد کمالاً منسب بولمیه اولفانده و بنا علیه دایره
 مذکورده داخلنده تمیزه اعتقاد عاجزانجه محل قالدیه دیوانه احکام عدلیه جه تمیز دعوی
 جا کرکی به فرمان عدالت بنیاد حضرت خلافتیه صدرین اشکریه تفریح و استیضاح اولدیغی
 نیاز و استیضاح (ایله) اولباده ارون فرمان شوکتو قدرتو عظمتو و نعمتو بینتو و نعمتو
 عالم افندو حضرتاری

۶

ساعد
 قالدیه اول
 ساعد

۱. mms - 60/2841

Süleyman Paşa'nın, davasının temyizinin Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'de görülmesini istediğine dair padişaha arzı. (BOA, İ.MMS.60/2841-4).

۵
 علیه نفس در طایفه سینه

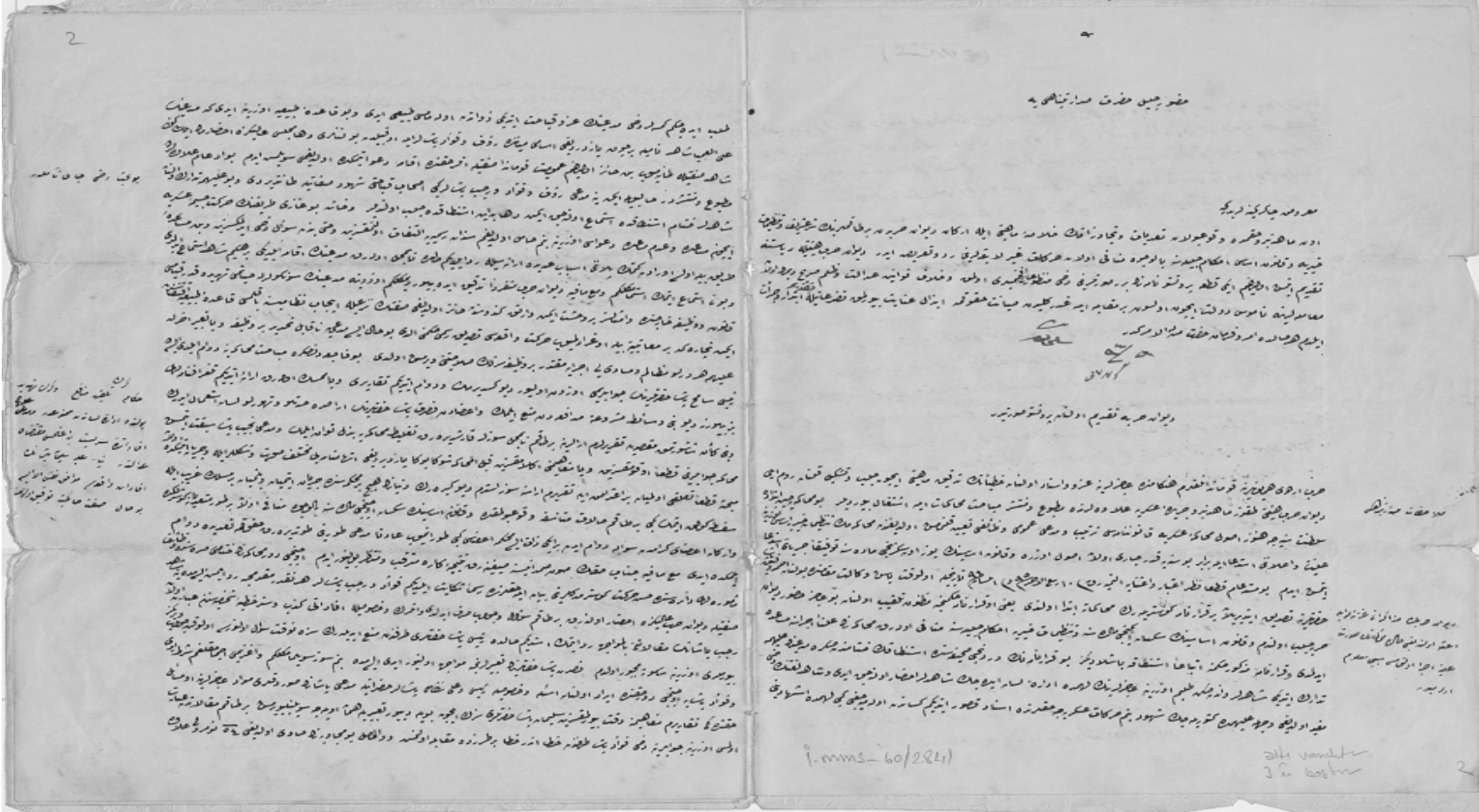
بگویند دیوانه هر یک قرار کیفیتی مسلح عسکر مواجهه کننده - کما تبلیغ و قرآنند اولندی و تمیز ایچو
 دهنی بکرمی در نه سینه و برادی دیوانه هر یک ریشی سلح بیات حضرت تریان قبل الحاکمه
 مدعی خودی به اعضا ایتدی بر لایله اتنا سینه اولیه ندر جاتی مذکر و فکر اولاده انالله سینه
 قارنو اعضا طرفنده و بر لایله اجوبه قبول بر سینه دین و سور نجه ده قالا که کجه به بله
 استغنا بجز اولور در جه ده ساده و بر و سوز اولدی بکن کجه او نه ایکن ماده اعتراضه تانها بیعت
 قننی فقرا تندی طولای خطا ایتدی اولدی بکن دهنی او سنی اوریتلو کجه درن و کما کجه لو بر فند لکه تنفیع
 اولدینه رده و بر او نه ایکن ماده ناک او نه ایکن سینه دهنی فاکل جنابیه بولنا نکل سو: افغان
 بجا تحمل ایله احاطه ضماح جنابیه سکلنده کور ستر ایله در بنج طانی اولدی بکنه و بر لایله
 حکم دهنی مقابل کیفیت و اعتسافان رضایه نتا بکنده اولدینه جنابیه بیعتی تو کیتانه
 اندن حضرت تریان ضمیمه جاهد علیه اولاده عرضکارانه و لایله نامور سینه دواز علیه سنی
 تطبیق و تمیزه موفقتاری تاریخچه قدر شروع اولاده عهد تمیزی کما نطقه ایتدی اولدی بکن
 و یا لکن رضایتی مقدس بیاید بکن اراده سینه حضرت خلافتنا صفا سلح طایفه ترفنده هر کات
 حاضر و منتظر بولند بکن عرض ایلار اولدین و هر کالده اور و فریاد هر نه نه له الا و کدر

۴
 کاتوره اول

۳

۱. mms - 60/2841

Süleyman Paşa'nın, temyiz hakkını kullanmak istediğine dair Adliye Nezareti'ne arzı. (BOA, İ.MMS.60/2841-3).

Süleyman Paşa'nın Divan-ı Harbe Yazdığı Protestosu. (BOA, İ.MMS.60/2841-2).

دیوان حرب ریاضتتہ تقسیم اولیٰ و ثانیہ بروستو صورتیہ

مضمر دیوان حربہ اجزا فننام استنطاقہ اخیر و تغییر آخری کما کما بزک یوم ایضاً لفساد درہ سنی خبرانتک ہمہ دروغی کف الوبیہ
 بوکولہ اوچی مندرجہ نیمہ ایدی تغییریم بیسہ ساحیح بتی حقیرتک استنطاقہ اخیرک ختام بولینقی رمانا بام ایس بہ نہ انکوہ نسبتہ بنیبت
 اودہ دروغی صلا قسانہ منکرہ یعنی جلالتہ کجوس ساعت سکرہ اولیٰ نظر استنطاقہ اخیر و باحکام صلی سہ ماہ قدر یعنی بوز قریب
 کومہ اندازہ نیمہ اولیہ ابتدای محاکمہ نہ سلاستہ قدر معرفتہ بوز قریب درہ کومہ جینک ہیبتہ دیوانہ حرب ایہ حربہ عسکرہ عسودہ لریک
 وکی نایمہ اولیٰ نیمہ و جبہ قریب انکی کرہ اجتماع اکتہ وسدہ جمناج ایہ اکثر با ساعت و بعضاً وکی برجمہ وسدہ اولیہ اذہہ سراج نظر
 ای ساعت اندازہ نیمہ اولیہ شوہادہ بوز قریب درہ کومہ جینک نہایدہ نیمہ طغور عت محاکمہ باقیمہ اولیہ استہ نیمہ ساحیح بتی حقیرتہ
 بیہ اودہ ساعدت و صورت بریکہ کھی اہمیتہ موخوف کو بیام برادہ اودہ مدہ طوبہ جینک نیمہ نیمہ نیمہ عت محاکمہ عت جوبہ بوسہ
 ہفتہ دیوانہ حرب ہج عیب آتیرک و بعضاً درہ ویا ایک کرہ عیب اہم بالاکتفا ہم حقیرتہ قطعاً نظر تقیر و اہمیتہ تقیرتہ ایہ وکریہ
 قبول تکر برتور سکرہ و قدرتک اہم باقرہ مدہ مدہ سو بخودہ برقی و شوخرا برکیم کہ جینک سہر باقیمہ درہ اوتور قدر جینک
 وکتبہ نیمہ سوادے شای و جملہ سکرہ استنطاقہ اولیہ و اخیر محاکمہ موایمہ و صوبہ جراتہ قطعاً استناد ایلکرتہ مغلطہ و غلطہ اہم حکومہ تزیبا
 فننام استناد اخیرک نہ اوکیم صبار قدر جوی طیبہ و استنطاقہ مخالف اصولہ درہ درک برقول عت اہم ساعدہ ایسکے ہی اوکیم
 اولیہ موایمہ ایشک صبا عت ایشک بالاحضار کیم علی العجب لفظ ایہ بلینیم سوادہ قاریو تقاریر داندہ اعطائے خواہنا خواہہ جوبہ ایشک
 ویکہ جملہ ہم جنس روف بتی قدر عدو دار و اصحاب تہاتمہ دیوانہ عسکرہ یعنی بتی حقیرتہ اوکیم ہیبتہ دیوانہ حرب اہم برابر عسکرہ
 بتوتتہ دیکہ صی ایسکیم و جہم حکم سوربہ مدافعتہ و استعمال نفوذیم ساعدہ ہمہ دباحت محاکمہ نقصان اوردہ ختام بولیمہ کیمہ جینک
 حقیقت استعمال سادہ محاکمہ بتیکہ در میان ایسکے استنطاقہ اولیہ خناسنہ حکمہ نظونہ اختلاطہ موخبتک لوقہ لکملہ اصول
 محاکمہ قوانینک مدع و رسمی یکہ ہم حالو افتدولہ موخبتک و ایمہ نامرود اور درہ تقصیر اقلیم یوسکے و ہیج برنویہ صلی سقیرتہ
 بر ساعدہ سکرہ اہم سلا تو بہ بقیقتہ جینک وسعدہ سولولو نفر لرایم تہریر اونو کجی عتفاء اہم دیکہ بر سمدہ تعجب ایسکے اولیہ و ثانیہ
 محاکمہ مدع سلیج جینکے سو کجور تہریرہ قدر ساعدہ ایسکے و جہم محاکمہ درہ قانونا استناد حقیق اولیٰ نیمہ وسائل شروع مدافعتہ ہمہ
 دائیہ شیعہ جینک نہایت کس سکرہ اوردہ محاکمہ اوزیمہ خدوف قلم و ولیمہ عمال نفوذ ایسکے صلی سقیرتہ اقلیم عدوہ درہ اولیٰ نیمہ
 سارادہ حقیرتہ ہوسعدتہ موخبتکیم وکی ابروہ تعریفہ بروستو ایہ ہم ۱۸ سید

سبت بیجا کون اولیٰ بروستو تا
 درک ہونکت ویا ایسکے
 واقعہ صلی سقیرتہ
 اہل دین اوردہ ہوا
 عدل و حق و کس
 نہ نہ جینک جانہ الہین صفہ
 جنت تاجہ

Süleyman Paşa'nın Divan-ı Harb Riyasetine Yazdığı Protesto Sureti. (BOA, İ.MMS. 60/2841-4).

۴

مرورده جا کر کینه لریه که
 درون کن کونه ساعده او بنوراده بنده نوبه انفق عاجزی بی مبلغ اولاده دیوانه صوب قرار کینه سی صالح
 اضا سببه طرز رکیده قرانسه اولندی و تیز اینگونه بکرم دره ساعده دره ویرلدی
 رشیت صالح بیت حضرت نینا مشراج اولوب او کدیغی اعضا دره سوال و استیضای ایده اوبه ایکن شد
 اسنده اتقا بیه سناک تقوی اتمه یکن تاحقدر رؤف و مطمن و محمد علی بیات کن حصول افعالی اولدین
 براهید و دلائل عدیه ایله اثباته ایتمه ایله دلائل مذکوره ناس دقا بود کتوبه کینه قطعا توجه
 نظر التفاسیر اولغقریزیه بینه رشیت من السبها قبل الحاکمه اسناد اولانه عز و یا تنکر ایله
 و اولقدر دره سورنجه ده قلابه حاکمه نزل عبت شکله افرا خیله بنت کن فاعل جنابیه اولونجه
 حکم ویرلدی دایره عسکر به ارکانک کن تغییر اصحاب تاحمه و کن تطبیق قوانیه امرنده
 استقال و استطلاع و ظانف ایده بیله بکار بینه ارتقا امینه و اعتماد کاللا مغلوب بولنجه اولفله
 و بنا علیه دایره مذکوره داغله تمیزه اعتقاد عاجزانه عجه محل قالمغله دیوانه اصکام عدلیه
 تمیز دعوی جا کر یه ساعده جلیله انجیلدی شرفقلمه بیور کله باینده و هر حاله امر و قضا
 حضرت بده الابرک

۵

۴
 ساعده
 ساعده
 ساعده
 ساعده

İ.MMS - 60/2841

Süleyman Paşa'nın, davasının temyizinin Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye'de görülmesini istediğine dair padişaha arzı. (BOA, İ.MMS.60/2841-5).

سليمان حسنى پاشا

Süleyman Paşa.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Vesikalar

a. İrade Tasnifi

— İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS.)

b. Yıldız Tasnifi

— Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.)

II. KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

Acehan, Abdullah, “Çok Yönlü Bir Kişi Olarak Süleyman Hüsnü Paşa”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 152, 2004, s. 150–156.

Akyıldız, Ali, Özcan, Azmi, *Namık Kemal'den Mektup Var*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2008.

Armaoğlu, Fahir, *19. yy Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

Baykal, Bekir Sıtkı, “93 Harbi Arefesinde Osmanlı Devleti İle Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 2003, C. 72–77. s. 61–74.

Bozdağ, İsmet, *Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, Truva Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2010.

Demirtaş, Sema, Demirtaş, Serdar, “Plevne Tarruzu'ndan Alınması Gereken Dersler”, *Genelkurmay Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 13, Ankara, 2009, s. 167–189.

Erdoğdu, Teyfur, “1856 Paris Kongresi - 1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 149–164.

- Gencer, Ali İhsan, İpek, Nedim, “1877–1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları”, *Belgeler*, C. XV, sayı: 19, 1993, s. 205–251.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Büyük Türkçü Süleyman Paşa'nın Hayatı*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1952.
- Özbilgen, Abdullah Hüsnü Erol, “Müşir Süleyman Hüsnî Paşa (1838–1892): Askeri ve Siyasi Hayatı, Kişiliği, Eserleri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997.
- Sami, Süleyman Paşa-zade (Süleyman Nesib), *Süleyman Paşa Muhakemesi*, Matbaa-i Ebüzziyâ, İstanbul, 1912.
- Süral, Necati, “1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Balkan Cephesi Askerî Harekâtı”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, C. 87, sayı: 226, 1968, s. 2–37.
- Tansel, Fevziye Abdullah, “Süleyman Hüsnü Paşa İle Namık Kemal'in Menasebet ve Muhaberatı”, *Türkiyat Mecmuası*, sayı:11, 1954, s.129–151.
- Tevetoğlu, Fethi, *Süleyman Hüsnü Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Tokay, Gül, “Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 201–218.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Şıpka Kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın Menfa Hayatına Dair Bazı Vesikalar”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, sayı: 45 (ayrı basım), Ankara, 1948, s. 204–216.
- Yalçın, Alemdar, “Şıpka Kahramanı Süleyman Paşa'nın Savunması”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 11, 1996, s. 54–66.

III. SÖZLÜKLER:

- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1999.
- Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2003.